

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

Šlechtické reprezentační strategie na zámku Litomyšl v 18. a na počátku 19. století z hlediska smyslových dějin

Diplomová práce

Bc. Michael Šídlo

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a pouze za pomoci pramenů a literatury uvedených v seznamu zdrojů.

V Olomouci dne

Michael Šídlo

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat Marii Mírkové roz. Marešové za poskytnutí její bakalářské a diplomové práce, které mi poskytli cenné informace k osobě hraběte Františka Václava z Trauttmansdorffu. Dále bych chtěl poděkovat Radmile Švaříčkové-Slabákové za rady ohledně studia smyslových dějin a vedoucí mé práce Radmile Prchal-Pavličkové za trpělivost a mnoho cenných rad v průběhu celého mého výzkumu. Mé poděkování patří Evě Burešové, Monice Hledíkové a také Pavlu Lasztoviczovi, který skutečně dokáže najít jehlu v kupce sena. Nakonec chci poděkovat také svým rodičům a své přítelkyni Radce Šinkorové, protože bez jejich pomoci a podpory bych tuto práci pravděpodobně nikdy nedokončil.

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Analýza zámeckých inventářů a interiéru.....	11
2.1	Inventář z roku 1801	11
2.2	Inventář z roku 1743 a 1723.....	15
2.3	Inventář z roku 1711.....	18
2.4	Podoba zámku v roce 1801	19
2.5	Podoba zámku mezi lety 1723 a 1743.....	26
2.6	Podoba zámku v roce 1711.....	35
2.7	Půdorys zámku, jeho proměny a využití v 18. století	41
3	Zrak	60
3.1	Malířství	60
3.2	Barvy	74
4	Sluch	82
5	Čich.....	89
6	Chuť	96
7	Hmat.....	102
8	Divadlo a kaple jako místa propojení smyslů.....	110
9	Závěr	122
10	Seznam použitých zdrojů.....	123
10.1	Prameny.....	123
10.2	Literatura	124
10.2.1	Monografie.....	124
10.2.2	Články ve sbornících a časopisech.....	126
10.2.3	Kvalifikační práce	129
11	Resumé.....	130
12	Přílohy.....	131

1 Úvod

„Odpor vůči pachům není jen výsledkem technického pokroku. Nezrodil se spolu s rozprašovači a tělovými deodoranty; ty jsou pouze důkazem odedávna obsese a pokračováním dlouhého procesu. Přišel čas tento boj za percepci oprášit a podhalit provázaný systém tehdejších představ, jež tento boj následně uvedly do pohybu.“¹ Takto vyzývá Alain Corbin ke znovuobjevení smyslové percepcie v dějinách ve své knize *Narcis a miazma*. Ačkoliv český překlad této knihy pochází až z roku 2004, první vydání vzniklo již roku 1982.² Corbin je dnes považován za „objevitele“ historické metody zabývající se smyslovým vnímáním a v této své práci snažil zjistit, jakým způsobem lidé v minulosti vnímali zápachy a odhalil tehdy „kolektivní hypersensibilitu“ k řadě zápachů.³

Samotný Corbin se v této práci odkazoval na dřívější práci Luciena Febvra, ačkoliv právě čich zde měl být velmi opomíjen.⁴ V roce 1994 publikoval Corbin další knihu, tentokrát věnovanou zvuku. Zkoumal v ní zvony na francouzském venkově v 19. století.⁵ Od té doby se smyslové percepci začala věnovat řada dalších historiků a vznikl v podstatě nový směr historického bádání. Mark Smith zde však rozlišuje dva typy historiků. Jedny nazývá historiky smyslů (historians of the senses), kteří se zaměřují na dějiny jednotlivých smyslů z hlediska jejich vývoje, intelektuálního a biologického poznání. Vedle toho stojí smyslové dějiny (senzory history), které se však krom toho snaží rozklíčovat kulturní a sociální konstrukce kolem smyslů, jak byly tyto vjemy vnímány a v jakém kontextu. Co je zde také podstatné zmínit, podle Smitha nejsou smyslové dějiny tolik výzkumným směrem, jako spíše způsobem, jak nad dějinami uvažovat. Ačkoliv je do jisté míry pravda, že smyslové dějiny vznikly v reakci na přílišný důraz na zrak, tento smysl není z této palety vyloučen. Účelem je to, aby historik věnoval pozornost veškerým smyslům a jejich projevům, které mu mohou prameny nabídnout. Různé historické směry, ať už jde o dějiny genderu, diplomacie, válečnictví apod. mohou být zkoumány právě skrze smyslové dějiny.⁶ Další významnou badatelkou v tomto směru je kulturní antropoložka a historička Constance Classen. Ta

¹ CORBIN, Alain: *Narcis a miazma. Pach a společenské představy 18. a 19. století*. Praha 2004, s.12.

² Tamtéž, s. 6.

³ ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Historie a smysly: dějiny smyslů jako směr historického bádání*. In: Český časopis historický 120, 2022, č. 3–4, s. 845–846.

⁴ CORBIN, A.: *Narcis*, s. 12.

⁵ CORBIN, Alain: *Les Cloches de la terre. Paysage sonore et culture sensible dans les campagnes au XIXe siècle*. Paříž 1994.

⁶ SMITH, Mark Michael: *Sensing the past: seeing, hearing, smelling, tasting and touching in history*. Berkley – Los Angeles 2007, s. 4–5.

dokázala, že smyslové vnímání není univerzálně dané, ale že je ovlivněné kulturním prostředím.⁷ To ostatně ukazuje i ve své studii věnující se pachu a jeho kulturním a sociálním významům v různých společnostech minulosti i současnosti.⁸

Historici, zabývající se smyslovými dějinami užívají různých strategií. Někteří se zaměřují na konkrétní smysl a jeho význam pro určité období nebo společnosti. Příkladem mohou být právě práce Alaina Corbina nebo výše zmíněná studie Constance Classen. Některé práce se pokoušejí postihnout pro konkrétní období a prostředí vnímání všemi smysly. O to se snaží kolektiv autorů pro raně novověkou Anglii v knize *The senses in early modern England, 1558–1660*.⁹ Za pomoci různých úhlů pohledu na různé smysly se tato publikace pokouší rozklíčovat sensorické vnímání v rámci uměleckého projevu. Geraldine Johnson zvolila poněkud jinou strategii, když změřila na konkrétní předmět, konkrétně Donatellův krucifix v kostele Santa Croce ve Florencii a vysledovala, jakých smyslů bylo zapotřebí využít při jeho uctívání.¹⁰

Je pravda, že výsledky této práce nepodléhají výzkumu kulturní specifičnosti z hlediska smyslů. Ačkoliv se nejedná o nemožný úkol, zasadit níže získané poznatky do kulturního kontextu by již pravděpodobně neodpovídalo rozsahu diplomové práce. Pro lepší pochopení sensorického vnímání na zámku Litomyšl by bylo třeba se hlouběji ponořit do života a zkušeností konkrétních osob a do šlechtických rodových strategií a životního stylu. Krom konkrétních prožitků a zálib bychom také museli vzít více v úvahu geografickou a kulturní specifičnost Habsburské monarchie, Českého království, města Litomyšle, zámku a možná i jednotlivých konkrétních pokojů. To vše mohlo hrát roli v proměnách vnímání různých osob. To by si ovšem vyžádalo mnohem podrobnější a širší výzkum. Ten by byl o to náročnější, že pro toto prostředí existuje pouze málo literatury, zaměřující se na stejné téma. V rámci české historiografie je tento metodologický směr stále poměrně nový a je využíván pouze zřídka. První větší práce zaměřující se na toto téma u nás vznikla teprve v roce 2019

⁷ SMITH, Simon – WATSON, Jackie – KENNY, Amy: *Introduction*, In: SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds.): *The senses in early modern England 1558–1660*. Manchester 2015, s. 5.

⁸ CLASSEN, Constance: *Odor of the other: Olfactory symbolism and cultural categories*. In: *Ethos* 20, 1992, č. 2, s. 133–166.

⁹ SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds): *The senses in early modern England 1558–1660*. Manchester 2015.

¹⁰ JOHNSON, Geraldine A.: *Embodying devotion: Multisensory encounters with Donatello's Crucifix in S. Croce*. In: *Renaissance quarterly* 73, 2020, č. 4, s. 1179–1234.

pod vedením Jana Horského, Lenky Martinec Novákové a Víta Pokorného. Tato publikace se však, ačkoliv nepomíjí ani historii, pohybuje spíše v oblasti kulturní antropologie.¹¹

Než přistoupím k popisu samotné práce, v krátkosti shrnu dějiny zámku Litomyšl a literaturu, která se jím zabývá. Různé zmínky o tomto zámeckém objektu se objevují v celé řadě publikací. Velmi často je zde však popsána jeho renesanční podoba a historie.¹² Pro širší rozhled o jeho dějinách je třeba sáhnout k publikacím, věnovaným zámku samotnému. Ačkoliv už do jisté míry zastaralá, velice podrobná a nápomocná je monografie, která vznikla pod editorským vedením Zdeňky Kalové a která pojednává o historii objektu až do současnosti a v krátkosti referuje i o podobě v interiéru.¹³ Zřejmě nejnovější prací pro dějiny zámku je pak kniha Elišky Rackové, která se rovněž ve velkém zaměřuje na renesanční dědictví Litomyšle, zejména v otázce sgrafit, neopomíjí však ani mladší dějiny a přináší řadu nových poznatků i pramenů z archivu Thurn-Taxisů.¹⁴

Starší dějiny města Litomyšle pro tuto práci nemají velký význam. Začneme tedy v roce 1567, kdy Vratislav z Pernštejna získává Litomyšl do svých rukou.¹⁵ Ten se rozhodl zde zbudovat novou rezidenci. Pozvaným architektům se svou chotí předložil velmi konkrétní návrh, ukazující na touhu po velkoleposti, znalost tehdejší evropské architektury i vkusu.¹⁶ Vratislavovou chotí byla španělská šlechtična Marie Manrique de Lara, se kterou se oženil již v roce 1556.¹⁷ Vratislav umírá v roce 1582¹⁸ a majitelkou panství se stává právě ona. Poslední majitelkou Litomyšle z rodu Pernštejnů pak byla Frebonie, která do Litomyšle pozvala řád Piaristů. Nedlouho po její smrti její bratrance Václav Eusebius z Lobkowicz, dědic panství, prodal Litomyšl císařskému diplomatovi Maxmiliánu z Trauttmansdorffu. Po něm panství roku 1650 převzal jeho syn Bedřich.¹⁹

¹¹ HORSKÝ, Jan – MARTINEC NOVÁKOVÁ, Lenka – POKORNÝ, Vít (eds.): *Antropologie smyslů*. Praha 2019.

¹² Novějších publikací je v tomto ohledu KONEČNÝ, Michal (ed.): *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: Renesanční aristokratická sídla v Čechách a na Moravě ve správě Národního památkového ústavu*. Kroměříž 2017.

¹³ KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl, 2014.

¹⁴ RACKOVÁ, Eliška: *Zámek Litomyšl. Malá kniha o velkém stavení*. Litomyšl 2021. Pro více informací k pramenům k Litomyšli v Thurn-Taxisovém archivu viz RACKOVÁ, Eliška: *Fürst Thurn und Taxis Zentralarchiv in Regensburg – Historická plánová dokumentace vrchnostenských budov na českých panstvích na příkladu areálu zámku Litomyšl*. In: *Historická projektová dokumentace v památkové péči: sborník z konference (ČB)*. České Budějovice 2016, s. 23–37.

¹⁵ KONEČNÝ, Michael: *Nejstarší dějiny*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014. s. 15.

¹⁶ KONEČNÝ, Michal – RACKOVÁ, Eliška: *Rezidence nejvyššího kancléře*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 25.

¹⁷ KONEČNÝ, M.: *Nejstarší*, s. 19.

¹⁸ KONEČNÝ, M. – RACKOVÁ, E.: *Rezidence*, s. 31.

¹⁹ Tamtéž, s. 36–37.

Pro tento text bude však mnohem významnější Bedřichův syn, hrabě František Václav, který výrazně zasáhl do barokní podoby zámeckého areálu.²⁰ Osobou tohoto šlechtice se velmi podrobně zabývala Marie Marešová ve své bakalářské i diplomové práci a podařilo se jí velmi podrobně popsat jeho život, záliby, rodinné vztahy i kariéru.²¹ Některým těmto aspektům se budeme věnovat i v následujících kapitolách. Roku 1753 František Václav umírá a panství se dostává do rukou jeho nejmladší dcery Marie Františky, která se provdala za Františka Josefa z Valdštejn-Vartenberka.²² Ačkoliv šlechtický rod Valdštejnů, zejména někteří jeho členové, zanechali v české historiografii nepřehlédnutelnou stopu, litomyšlské větvě se věnovala jen relativně malá pozornost. I Jiří Hrbek je ve svých výše zmíněných pracích zmiňuje spíše okrajově. Kromě publikací, které se věnují právě Litomyšli a zámku nám nejvíce informací poskytne již starší monografie Františka Laška.

Sám autor označuje svou knihu jako kulturně historickou črtu. Kromě faktografických údajů o členech rodu popisuje i hospodářství, umělecké směry i některé geopolitické události, které se životem v Litomyšli souvisely. Ačkoliv se v některých místech zdá být text téměř až beletristický, píše tak autor zřejmě hlavně proto, aby čtenáři co nejvíce přiblížil život místních šlechticů a šlechticů.²³ Dozvídáme se tak, že se dědicům zámku narodili synové Emanuel a Jiří Kristián a dcery Františka a Bedřiška. Hraběnka Marie Josefa zemřela již roku 1757 a správy nad panstvím se ujímá její manžel. Ten ale už roku 1760 vstupuje do kapucínského kláštera, dočasným správcem panství se pak stal syn Emanuel.²⁴ Jeho úkolem byla správa zámku a panství po dobu nezletilosti jeho bratra, jinak byl také pánem na zámku v Duchcově.²⁵ Hrabě Jiří Kristián dosáhl plnoletosti roku 1765, přičemž ve stejném roce se také oženil s hraběnkou Alžbetou, dcerou Antonína Corfitze z Uhlfeldu.²⁶ Když Jiří Kristián v roce 1791 umírá, přebírá po něm vládu jeho syn Jiří Josef. Hrabě následně vystoupil z vojska a oženil se s hraběnkou Marií Františkou z Hohenfeldu. Zemřel v roce 1825.²⁷ A

²⁰ KALOVÁ, Zdeňka–KONEČNÝ, Michal: *Trauttmansdorffské století*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 39.

²¹ MAREŠOVÁ, Marie: *Každodenní život barokního šlechtice Františka Václava z Trauttmansdorfu na počátku 18. století (na základě účtů domácí pokladny)*. Pardubice 2004, (nepublikovaná bakalářská práce); MAREŠOVÁ, Marie: *František Václav z Trauttmansdorffu (1677–1753) Biografie barokního šlechtice*. Univerzita Pardubice 2007, (nepublikovaná diplomová práce).

²² KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Trauttmansdorffské století*, s. 46.

²³ LAŠEK, František: *Po stopách litomyšlských Valdštejnů*. Litomyšl 1936. Krom této publikace přispěl František Lašek také k litomyšlským dějinám umění viz LAŠEK, František: *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*. Litomyšl 1945.

²⁴ LAŠEK, F.: *Po stopách*, s. 10–11.

²⁵ Tamtéž, s. 12.

²⁶ Tamtéž, s. 14.

²⁷ Tamtéž, s. 29.

právě Jiří Josef bude posledním Valdštejnem, kterému se budeme v rámci této práce věnovat, protože nejmladší námi zkoumaný inventář zámku pochází z roku 1801.

Původně se tato práce ani neměla ubírat směrem smyslových dějin. Mou původní intencí bylo pouze popsat litomyšlský zámek z hlediska šlechtické reprezentace v období 18. a počátku 19. století. Téma šlechty je u nás poměrně tradičním. Můžeme zde zmínit například jména jako Petr Maťa,²⁸ Lukáš Valenta,²⁹ nebo Jiří Hrbek.³⁰ Ten také později napsal knihu zaměřující se zejména na valdštejnskou šlechtickou reprezentaci.³¹ Jako základní prameny pro svůj výzkum jsem využil celkem čtyři zámecké inventáře, které popisují jednotlivé části zámku a jeho vybavení.³² Tento přístup není ničím inovativním, jak dokazuje disertační práce Jiřího Kubeše, který v ní s množstvím šlechtických inventářů pracoval.³³ Blíže budou litomyšlské inventáře představeny v následujících několika kapitolách, aby bylo možné lépe vysvětlit, jaké druhy informací nám skutečně poskytují. Po pečlivém prostudování těchto pramenů a jedné inspirativní konzultaci jsem však zamířil poněkud inovativnějším směrem. Přesto práce téma šlechtické reprezentace zcela neopouští. Stále je klíčovým tématem textu. Jako metoda však byly zvoleny smyslové dějiny. Díky podrobným inventářům by se totiž náš pohled na reprezentaci výrazně omezil, pokud bychom se zaměřili pouze na vizualitu. Průzkum ostatních smyslů nám dodá daleko větší přehled o tom, jakým způsobem se mohl šlechtic v Litomyšli, ale i jinde prezentovat a jaké strategie k tomu využíval. Vizualní vjemy jistě neztrácejí na důležitosti, ale mohla je doplňovat i řada dalších, neméně významných. Právě z toho důvodu tato práce nesleduje svým záběrem historiky, kteří se rozhodli zaměřit na jeden konkrétní smysl, ale snaží se je studovat ve vzájemné provázanosti a ovlivňování. Ostatně, jak si ukážeme v pozdějších kapitolách, mnohdy se přítomné osobě dostávalo v jednom pokoji více zpráv skrze více médií a více smyslů najednou.

²⁸ MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.

²⁹ VALENTA, Lukáš: *Lesk a bída barokní aristokracie*. Hradec Králové 2011.

³⁰ HRBEK, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*. Praha 2013.

³¹ Tentýž: *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické síť valdštejnského rodu v 17. a 18. století*. Praha 2015.

³² SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámrsrk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 12541b, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Inventarien...)*, 1801; SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámrsrk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 12521, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Leitomischler Schloss Inventarien...)*, 1743; SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámrsrk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 12520, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Leitomischler Schloss Inventarien...)*, 1723; SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámrsrk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 12517, sign. BVI.1, *Hlavní inventář zámku (Leitomischler Schloss Haupt Inventarien)*, 1711.

³³ KUBEŠ, Jiří: *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)*. České Budějovice 2005, (nepublikovaná disertační práce).

Práce je rozdělena do tří celků. První část se zaměřuje nejprve na analýzu zámeckých inventářů. Zkoumá, co nám inventáře mohou prozradit o zámku a jeho majitelích. Následně jsou zkoumány jednotlivé části zámecké budovy, jejich vybavení i význam z hlediska reprezentace. V této části jsem využil především dvou prací Evy Lukášové, která se tématem interiérů šlechtických zámků dlouhodobě zabývá.³⁴ Také je třeba zmínit, že jsem v této fázi výzkumu postupoval úmyslně retrospektivně. Vzhledem k tomu, že právě během 18. století docházelo na zámku k mnoha úpravám a také opravám, rozhodl jsem se začít při analýze interiérů s nejmladším inventářem. Předpokládal jsem, že nejmladší popis budovy se bude nejvíce podobat té současné, nebo alespoň její verzi z 20. století, o které jsem získal informace na základě stavebně historického průzkumu z roku 1982, který vedl Mojmir Horyna.³⁵ Když se mi povedlo spojit popisy z nejmladšího inventáře se moderní podobou, pokusil jsem se podobným způsobem postupovat hlouběji do minulosti. Zde byl však úspěch pouze částečný, za což patrně může poměrně velký časový rozsah mezi dvěma nemladšími inventáři, čítající téměř 60 let.

Druhá část se snaží některé předměty z inventářů, ale také další jevy v okolí zámku, zkoumat z hlediska smyslového vnímání. Tuto metodu jsem mohl pro práci zvolit především díky relativně podrobným popisům v zámeckých inventářích. Jak uvidíme později, ty nám neposkytují pouze seznam předmětů a vybavení, ale velmi často také popisují jejich stav, barvu, použité materiály nebo způsob zdobení. To nám umožňuje proniknout hlouběji do vnímání těchto předmětů člověkem 18. století. Na několika místech se text dostává i mimo zdi zámku a snaží se analyzovat některé vjemy, které mohly souviset se šlechtickou reprezentací podobně, jako zámecké interiéry. Poměrně tradičně je na prvním místě zmíněn zrak, a tudíž tato kapitola zkoumá různá malířská díla a také barvy. Následují kapitoly o dalších smyslech, tedy sluchu, čichu, chuti a hmatu. Přestože zrak, jakožto smysl umístěvaný obvykle na vrchol smyslové hierarchie, je i zde popisován jako první, nebylo mým cílem zde aplikovat jakoukoliv smyslovou hierarchizaci. Jednotlivé kapitoly na sebe totiž místy odkazují a různé smysly mohly evidentně na jedince působit zároveň, což je zřejmě způsobeno tím, že zde zkoumáme prostor jedné zámecké budovy, který byl zaplněný množstvím různých vjemů, ať už sensorických nebo jiných. Tento prostor je ale i přesto natolik rozsáhlý, že není možné generalizovat poznatky sensorického vnímání pro celý interiér. Může za to především četnost

³⁴ LUKÁŠOVÁ, Eva: *Zámecké interiéry: Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*. Praha 2015; LUKÁŠOVÁ, Eva – OTAVSKÁ, Vendula: *Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů*. Praha 2015.

³⁵ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299. *Zámek Litomyšl - Svazek 2 - Architektonický rozbor až pokyny k asanaci a rekonstrukci Horyna M.* 1982.

výskytu předmětů a dalších jevů, ze kterých tyto poznatky vyvozují. Ačkoliv jsem uvažoval o možnosti pokusit se propojit jednotlivé smyslové vjemy v rámci každé kapitoly, nakonec jsem se rozhodl kvůli lepší přehlednosti textu postupovat tradičně po jednotlivých smyslech.

K multisenzorickému pojetí jsem přistoupil až v poslední části práce, která se zabývá prostorem divadla a kaple. Na těchto relativně malých prostorech se mi multisenzorické vnímání podařilo popsat lépe, ačkoliv i zde jsem se potýkal s problémem, kterým je prodchnuta celá práce. Tím je fakt, že samotný inventář nám poskytuje jen omezené informace o využití smyslů. Musel jsem si zde tedy pomoci řadou studií, s pomocí kterých jsem se snažil alespoň přibližně nastínit využití jednotlivých smyslů.

2 Analýza zámeckých inventářů a interiéru

V následujících několika podkapitolách se podíváme na hlavní prameny této práce, tedy na inventáře zámku Litomyšl. Pokusíme se analyzovat každý inventář jako celek, který nám může sám o sobě prozradit řadu informací o tom, kdo je pořizoval a proč. Dále prozkoumáme hlouběji každý inventář a nastíníme konkrétní předměty a informace, které nám mohou nabídnout pro další analýzu zámecké reprezentace. Cílem však nebude dopodrobna vyjmenovat veškeré předměty, které inventář zaznamenává. To by bylo velice zdouhavé a po čase také značně repetitivní. Smyslem bude nastínit, jakými různými předměty byly jednotlivé pokoje vybaveny, k čemu tyto pokoje mohly sloužit a také bude popsáno méně obvyklé vybavení a věci, kterým je v inventářích věnována větší pozornost. Poslední podkapitola se pokusí spojit dříve získané poznatky a rekonstruovat, alespoň částečně, jak interiéry zámku vypadaly ve zkoumaném období, k čemu se jednotlivé části využívaly, případně k jakým změnám zde v průběhu času docházelo.

Při popisu jednotlivých inventářů i samotného zámku budeme postupovat proti proudu času. Zvolil jsem tento způsob z toho důvodu, že se zejména interiér zámku v minulosti výrazně proměňoval. Současné podobě zámku se nejvíce blíží právě nejmladší inventář. Proto prozkoumáme nejprve toto období a následně budeme postupovat do minulosti. V poslední podkapitole se pokusíme zrekonstruovat podobu zámeckých interiérů v roce 1801 a následně pak postupně odhalit další vrstvy různých změn, abychom dospěli k našemu nejstaršímu zámeckému popisu.

2.1 Inventář z roku 1801

Pod inventárním číslem 12541 se ve fondu zámku Litomyšl v Zámrsku skrývá inventář zámku, který by měl pocházet z roku 1801. Položka je rozdělena na dvě části, zatímco první část obsahuje soupis předmětů podle jejich typu,³⁶ druhá část, vystupující pod číslem 12541b je založena na soupisu podle jednotlivých místností.³⁷ My se nyní zaměříme na

³⁶ SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 12541a, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Inventarien...)*, 1801.

³⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

právě na tuto druhou část. Zdá se totiž, že tyto dvě knihy nepochází od stejného autora ani ze stejné doby.

Zatímco první kniha byla vytvořena patrně v prosinci 1801 u příležitosti úprav zámecké garderoby, jak vypovídá nadpis samotného inventáře, druhá kniha je psána odlišným rukopisem a obsahuje celou řadu poznámek a úprav, které jsou evidentně z pozdější doby. Titulní strana tohoto inventáře říká, že inventář vznikl 21. srpna 1801 u příležitosti úprav pokojů manželky hraběte, Františky rozené z Hohenlohe.

Jak již bylo řečeno, tento inventář je složený z popisů jednotlivých místností. Zámek je rozdělen na tři křídla, přičemž začíná pravým neboli západním křídlem a pokračuje do středního neboli severního a nakonec levého, tedy východního traktu zámku. Po skončení popisu těchto částí zámku se nachází několik stran, obsahujících zvlášť zaznamenané látky, porcelán, nádobí apod. Inventář je zakončen divadlem a obsahuje kulisy, kostýmy a další zde přítomné předměty.

V následující části si ukážeme, co tento inventář obsahuje a jakým způsobem by mohl sám o sobě vypovídat o reprezentačních strategiích na zámku. Jako první zde vystupuje právě západní křídlo zámku, které je s reprezentací spojeno asi nejvíce. Nachází se zde většina hlavních reprezentačních prostor, jako je Taneční sál, jídelna, anebo právě divadlo, i když to je zmíněné zvlášť. O významnosti těchto pokojů vypovídá i to, že inventář začíná v 1. patře. Jako první místnost je zaznamenaná Předsíň u lovců, následující Pokojem komorníka, který byl právě odsud přístupný. Nalevo je popsán Taneční sál a pak místnost vedle tohoto sálu. Zřejmě se jedná o pokoj, který je počátkem enfilády západního zámeckého křídla.³⁸ Popis pak přestupuje do vedlejších místností a pak apartmánu hraběte. Za apartmánem a Čítárnou je jídelna, Bitevní sál (zde končí zmíněná enfiláda) a pak zřejmě apartmán hraběnky. Trakt je zakončen Velkou kredencí, sousedící s jídelnou.

Inventář volně přechází do středního traktu, který byl právě z kredence přístupný. I ten má svou reprezentační funkci, protože se zde nachází Malá jídelna a později také Biliárový pokoj. Krom toho je zde popsán například Vedlejší kabinet, Pokoj služebnictva a Předsíň. Poslední křídlo obsahovalo podle popisu pouze obyčejnější pokoje, které jsou pouze číslované.

³⁸ SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk. Fond velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 348, *Grundriss des 1 Stockwerkes, Theurer, Litomyšl, rkp., kolor., 75x54 cm 1865 půdorys 1. patra*, 1865.

Následně inventář zmiňuje 2. patro zámku a vrací se do západního křídla. Zde jsou popsány apartmány hostů, zřejmě přátel i příbuzných. Následně se proměnilo pořadí a nejprve je popsáno východní a pak teprve severní křídlo zámku, přičemž tyto části obsahovaly pokoje pro služebnictvo, apartmán „mladého pana hraběte“ a také dále nespecifikované místnosti.

Nakonec je popsáno spodní patro zámku s pokoji úředníků, sloužících, kuchyní apod. Nachází se zde také popis sklepení. V další části jsou zmíněné věci, které nemají specifikované umístění. Krom různých položek jsou zde pak zmíněné tkaniny, porcelán a nádobí. Vlastní část má, jak již bylo zmíněno, zámecké divadlo.

Již bylo naznačeno, že při vytváření inventáře se zřejmě vycházelo z důležitosti jednotlivých částí zámku, a proto je nejprve zmíněné západní křídlo se všemi významnými pokoji, plnými cenných předmětů. Po popsání celého 1. patra, jakožto piana nobile litomyšlského zámku se postupovalo do 2. patra s hostinskými pokoji a pak je zmíněno přízemí, kde byla zajištěna správa zámku a každodenní potřeby jeho obyvatel. Zvláštní důraz je pak věnován látkám a také porcelánu. Oboje mělo jistě významnou roli při reprezentaci a zmíním se o nich později.

Svou vlastní kapitolu má pak divadélko litomyšlského zámku, které si zde nechal vystavět mezi lety 1796 a 1797 hrabě Jiří Josef,³⁹ který dal pokyn i k vytvoření tohoto inventáře. Je nepochybné, že divadélku byl přikládán velký význam a v inventářích se později objevovalo opakovaně.⁴⁰ Naopak zarážející je, že se v inventáři neobjevuje popis zámecké kaple, pouze místností v okolí a zámecká oratoř. Kaple se objevuje a je velmi podrobně popsána v inventáři z roku 1743⁴¹ i ve dvou dřívějších popisech zámku.⁴² Není úplně zřejmé, proč zrovna zde byla kaple vynechána. I za předpokladu, že by zrovna nebyla vybavená, by se pravděpodobně alespoň objevila v seznamu místností.

Nyní můžeme přejít k tomu, jak jsou jednotlivé položky zaznamenány. Nejprve je třeba si uvědomit, že tento inventář je jednou, ale možná i vícekrát upravován. Nabízí nám tedy podobu zámku ze srpna 1801 a pak z pozdější doby. Starší záznamy jsou psány poměrně tenkým a čitelným písmem. Do různých vynechaných míst mezi těmito záznamy, anebo na konce stránek, jsou pak vměstnány další zápisy. Ty už jsou psány zřetelně tlustším a také méně čitelným písmem. Tyto novější záznamy lze rozdělit na tři základní typy: poznámky

³⁹ RACKOVÁ, E.: *Zámek*, s. 97–98.

⁴⁰ O tom svědčí zajímavá analytická i editorská práce Jiřího Bláhy viz BLÁHA, Jiří: *Materiály k dějinám zámeckého divadla v Litomyšli*. Litomyšl 2003.

⁴¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁴² SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 46–52.

o stavu či lokalizaci staré položky, samostatné, nově přidané položky a pak úpravy starého předmětu, tvořené škrtnutím položky nebo její části a případným novým popisem vepsaným nad to.

Ač je v původním inventáři patrná hierarchizace místností, u předmětů již tato hierarchie tak patrná není. Na prvním místě bývají psané opravdu významné prvky, jako obrazy v Tanečním a Bitevním sále či ve Velké jídelně. Například v Kredenci jsou však podobně výrazné olejomalby uvedeny až na konci. Podobně ani u nábytku nelze vysledovat žádný výrazný vzorec. Za sebou však bývají zaznamenány předměty zdobené podobným způsobem, zejména se jedná o různé sesle, které ladí k pohovkám. Ke konci místnosti pak bývají zaznamenána plivátka a pak okenní závěsy či rolety. Poznámky pak hierarchii postrádají podobně, ještě s tím rozdílem, že bývají různě vepisovány mezi položky. I zde však lze vysledovat podobnost u k sobě patřících věcí, například seslí.

Zajímavá může být v inventáři z roku 1801 slovní zásoba, věnující se barvám a materiálům. Objevují se zde hlavně jednoduché barvy jako zelená, modrá, žlutá, černá. Teprve v rámci inventáře zámeckého divadla se začínají specifikovat jednotlivé odstíny barev. Nejčastěji se zde objevuje purpurově červená a popelavě šedá při popisech oblečení a kostýmů.⁴³

Podobné rozdíly lze vysledovat také v rozlišení materiálů. Například dřevo je zde rozlišováno hlavně na tvrdé a měkké. Pouze relativně výjimečně se objevuje specifikace v podobě druhu dřeva. Zejména se jedná o ořech, třešeň a mahagon, které se objevují v původních zápisech i pozdějších úpravách. O něco bohatěji bývají popsány různé kovy. Někdy bývá zmíněn pouze plech nebo železo, případně ocel. Specifikována však bývá často bronz a mosaz. Zatímco bronz bývá zmíněn zejména u lustrů a mosaz u nábytkových koleček, oboje se pak vyskytuje u různého zdobení a dekorací, případně u hodin. Textilie bývají jednoduše rozlišené na sukno a plátno.⁴⁴

Nepodařilo se mi zde vypořádat žádný vzor, podle kterého k těmto specifikacím docházelo. Je sice evidentní, že podrobněji jsou popsány cenné věci, nacházející se ve šlechtických pokojích. Přesto bývá podrobnost těchto popisů rozličná a místnosti patřící podobně významným osobnostem nebo pro podobně významné účely, mají různý popis předmětů. I pokoje jinak vybavené velmi běžnými objekty, mohou obsahovat velice

⁴³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI.1.

⁴⁴ Tamtéž.

specifické kusy, které měli zapisovatelé inventáře potřebu podrobně zaznamenat. Zatímco u některých předmětů, jako například u hodin nebo dekorací, je důvod zřejmý, u jiných věcí se můžeme nad tímto významem pouze dohadovat. Nabízí se také myšlenka, že možná u některých předmětů bylo z nějakého důvodu toto specifikum známé a písař tedy uznal za vhodné to zaznamenat, zatímco o jiných si nechtěli zbytečně vymýšlet, anebo hádat. Specifikace těchto popisů se nijak významně neliší ani u položek, které byly do inventáře připsané později.⁴⁵

Už pouze na analýze samotného tohoto pramene je jasné, že při jeho tvoření se brali v úvahu různé prvky reprezentace, a právě ty byly v rámci soupisů upřednostněny. Zejména je zde patrný důraz na západní křídlo zámku s pianem nobile. Svě vlastní místo dostalo také divadlo, jehož význam je patrný z toho, že je popsáno zcela nezávisle na celém zámku.

2.2 Inventář z roku 1743 a 1723

Inventář z roku 1743 je posledním ze tří inventářů, které se zachovaly v Zámrsku z trauttmansdorfského období 18. století v Litomyšli. Ve fondu velkostatku Litomyšl se nachází pod inventárním číslem 12521.⁴⁶

K tomuto inventáři se bohužel nezachovala žádná úvodní strana nebo vysvětlení, proč měl vzniknout. Vzniká však přesně 20 let po inventářích z roku 1723.⁴⁷ Je tedy možné, že vzniknul z podobného důvodu nebo se zkrátka správce či majitel zámku rozhodli navázat opětovnou kontrolou majetku po uplynutí určitého času.

Inventář z roku 1743 je psaný poměrně standartním způsobem. Popisuje položky podle jednotlivých místností, přičemž začíná v přízemí a postupuje do vyšších pater zámku. Nejsou zde blíže rozlišovány jednotlivé části zámku a bohužel se nedá přesně určit, které části se kde měli nacházet. Jediným vodítkem je zde popis kaple, která je zmíněna jako první místnost v prostředním patře. Vzhledem k tomu, že dále pokračuje inventář v sakristii, která se vzhledem k dispozicím zámku musela nacházet severně od kaple, lze vydedukovat, že popis

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI. 1.

⁴⁷ SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 12519, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Leitomischler Schloss Inventarien...)*, 1723; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

směřoval od jižní části východního křídla na sever. Zda se ale pak popis ubíral směrem, kudy musel autor inventáře fyzicky projít nebo byla další křídla zaznamenána odjinud, je nejasné.⁴⁸

Podobně nejisté zůstává i to, zda jsou v tomto inventáři zaznamenány i všechny místnosti nebo byly některé vynechané. Množství pokojů v jednotlivých patrech je totiž menší než v pozdějších inventářích nebo i zámeckých plánech.⁴⁹ Nabízí se zde možnost, že některé místnosti byly přepaženy během pozdějších úprav zámku. Je také možné, že některé místnosti nebyly zmíněny záměrně možná i proto, že neobsahovaly žádný nábytek. Na podobných sídlech bývalo totiž praxí, že nábytek nemusel být vždy na místě, kde byl využíván. Služebnictvo mohlo různé předměty umístěné u stěn nebo v úložných prostorech přinášet nebo odnášet podle aktuální potřeby a nabízí se tudíž myšlenka, že v době pořízení inventáře mohlo být několik pokojů aktuálně prázdných.⁵⁰

Co se týče samotných popisů, nezdá se, že by se v inventáři nějak projevoval důraz na šlechtickou reprezentaci. Předměty jsou popisovány velmi věcně a podrobnější záznamy se objevují spíše ojediněle. V rámci barev se objevují pouze základní části spektra jako zelená, červená, žlutá atd. Materiály bývají také zapsány velmi jednoduše. Objevují se specifikace ve velikosti. Bývá rozlišován předmět velký, malý a střední. Dřevo bývá rozdělené na tvrdé a měkké. Je rozlišováno plátno (leinwandt) a sukno (tuch), případně atlas nebo taft. Z kovů bývá nejčastěji zmíněna mosaz. Velice často bývá zmíněn stav daného předmětu a ve většině případů bývá položka ve stavu špatném (schlecht). Pouze v několika málo případech je zmíněn opak (schöne), ačkoliv se mohlo jednat také o projev opravdového významu dané položky a potom by se dalo označení přeložit spíše jako hezký. V části případů se objevuje podrobnější popis, například se zmíněnou zemí původu, respektive stylu daného vybavení. Pravděpodobně u významných portrétů se také objevuje jméno a případně titul vymalované osoby. Nejedná se však o pravidlo. Krajiny bývají zpravidla neurčené. V „Saale“ jsou zmíněny prospekty různých hlavních měst.

Ve většině případů pak lze rozpoznat jistou hierarchii popisovaných předmětů, ačkoliv se na tento vzorec nelze vždy spolehnout. Na prvních místech bývají popsány portréty, mědirytiny a další obrazy. Za nimi pak špalíry, kterými byly zdobeny stěny.⁵¹ Výše v seznamu se pak někdy objevují také zrcadla, ale v několika případech bývají i ta zapsána níže s dalším

⁴⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

⁴⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI. 1.

⁵⁰ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 242–243.

⁵¹ Pojmem špalír jsou zde myšleny textilie zdobící stěny místností viz LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 5.

nábytkem. Jistý význam je zřejmě v tomto inventáři přikládán stolování. Zdánlivě nezávisle na pořadí místností se objevují části s cínovým nádobím a pak také s porcelánem a majolikou. V horním patře je zaznamenána také zámecká cukrárna, ve které jsou zmíněné různé tácy a mísy s přesným určením toho, jaký typ pokrmu se na něm má servírovat.

Ačkoliv se na první pohled zdá tento inventář poměrně věcný, při bližším pohledu zjistíme, že se zde nachází několik prvků, které nám mohou nastínit uvažování a vnímání člověka 18. století. Lze zde vidět, že autor nebo zadavatel inventáře přikládal větší význam například výzdobě než nábytku, a že velkou roli hrálo stolování a zámecké nádoby.⁵²

Velmi podobným způsobem je psán také zmíněný inventář z roku 1723. Stejně jako on postupuje od nejnižšího patra, konkrétně od bytu „Hoffmeistera“, popisuje přízemí a následně se přesunuje o patro výše, kde zaznamenává vybavení kaple a následujících panských místností. Je velmi pravděpodobné, že ani zde nejsou zaznamenány veškeré místnosti, které se na zámku nacházely a zřejmě tedy nepůjde zcela zrekonstruovat jeho podobu. Místnosti jsou nazývány různými způsoby. Buď podle osoby, která onu místnost obývala, resp. které patřila nebo podle nějakého specifického kusu vybavení, které pokoj odlišuje od ostatních. Několikrát se například objevuje rozlišení místnosti podle vlašského krbu. Poslední možností je pak označení pokoje na základě jeho polohy vůči jinému prostoru, který se v soupisu nachází. Ideálně se jedná o předcházející místnost, anebo pokoj natolik výrazný svou funkcí, že si ho nelze zaměnit s jiným. Ukazuje nám to, že některé místnosti zřejmě neměly své pevně dané jméno ani funkci.

Samotné položky jsou popisovány podobným způsobem jako v předešlých inventářích. Nelze bohužel přesně určit přesnou hierarchii jednotlivých položek, ale inventář nám poskytuje alespoň několik vodítek, kterých se můžeme chytit. Na prvních místech bývají zpravidla umístěny špalíry, portiéry⁵³ a krby. Vedle krbů, jakožto výrazných objektů v pokoji, můžeme uvést příklad Pokoje s velkým stolem, kde je tento stůl uveden na prvním místě. Zde se, ale nenacházel žádný výraznější předmět. O něco výše je v tomto inventáři zmíněn Pokoj se žlutým zrcadlem. Jednalo se evidentně o důležitý předmět, přesto je zaznamenán až na třetím místě po špalíru a dvou portiórách kolem dveří. Z toho snad alespoň můžeme vydedukovat, že krby a špalíry měly, jako (víceméně) trvale umístěné objekty, přednost před věcmi přenosnými a mezi těmi byly na prvním místě uvedeny právě výraznější kusy, díky

⁵² SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI. 1.

⁵³ Těmi jsou myšleny textilní závěsy nade dveřmi viz LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 17.

kterým třeba získala místnost své označení. Za těmito objekty pak můžeme číst další, které byly patrně připevněny na stěny. Jedná se o portréty, obrazy, ale také v jednom případě hodiny nebo krucifix. Zde patrně není již žádná hierarchie rozlišena a spíše se zdá, že zapisovatel zaznamenal předměty v určitém pořadí dle jejich rozmístění. Za tímto výčtem většinou bývají okenní závěsy a pak následuje popis zbylého vybavení, ať se jedná o nábytek nebo třeba dekorace.

O předmětech se dozvídáme různé množství informací od jejich velikosti, stavu, až po materiál. Zatímco dřeva jsou rozlišena hlavně na měkká a tvrdá, u kovů jsme někdy schopni určit například, že se jedná o cín nebo mosaz. Látky bývají zase rozlišovány jako plátno, sukno, hedvábí a bývají zmíněné také turecké tkaniny nebo mezulán. Zejména u látek nám bývá poskytnuta také barva.⁵⁴

2.3 Inventář z roku 1711

Tento poslední inventář, který je ze všech nejstarší, je v archivu v Zámrsku zanesen pod inventárním číslem 12517.⁵⁵ Přestože se na první pohled zdá být podobný těm předchozím, odlišuje se v několika zásadních detailech. Stejně jako výše popsané inventáře, je i tento utvořen jako seznam jednotlivých místností a jejich vybavení. Můžeme snad říct, že jednotlivé předměty jsou často zaznamenány o něco skoupěji a v řadě případů nám skutečně chybí bližší informace než jen počet a prostě využití dané věci. Můžeme se ale domnívat, že právě tato selekce podrobných popisů nám ukazuje něco dalšího o významu daných objektů. Zatímco některým je totiž dána zvláštní péče, další jsou téměř přehlíženy. Ukazuje nám to, že i panské pokoje byly zřejmě vybaveny vcelku prostými a běžnými věcmi, anebo se tak mohlo alespoň jevit danému zapisovateli. Proč by jinak u některého kusu nábytku určoval barvu, rozlišoval, zda je dřevo měkké nebo tvrdé, rozepisoval se o možné výzdobě, aby u jiného zapsal pouze jednoslovný popis?

To však může být i příklad ostatních inventářů. Tento kus nám krom toho však poskytuje ještě dva drobné detaily, které by mohly být významné pro další výzkum. Jednak jsou to poznámky, odkazující na některé předměty v konkrétních místnostech. Jsou psány do vedlejšího sloupce a přesně určují, co se s těmito kusy stalo, kam nebo komu byly předány

⁵⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1

a kolik z nich bylo v té chvíli v jakém stavu. To může mít velký význam pro to, jak se svým nábytkem hraběcí rodina nakládala, s kým se o něj dělila a možná i proč tak činila.

Druhou zajímavostí inventáře je pak to, že na rozdíl od všech předchozích, má tento očíslované jednotlivé místnosti. To samo o sobě nemusí nic znamenat. Může se jednat pouze o způsob, jak daný seznam dobře systematizovat a udělat si v něm pořádek. Díky tomuto číslování ale můžeme také usoudit, že by v inventáři mohli být zaneseny skutečně všechny místnosti zámku, anebo jich bylo vynecháno minimum. Vede mě k tomu záznam ze strany 23, kde začíná být popisováno horní patro zámku. Číslování místností začíná v každém patře vždy od č. 1. Záznam na této straně uvádí, že pokoje č. 1–4 jsou zcela prázdné.⁵⁶ To je něco, co se v trauttmansodroffských inventářích, které jsme zatím studovali, nikde jinde nevyskytuje. Dává nám to naději, že pokud byla potřeba zaznamenat i prázdné místnosti (ať už byly skutečně prázdné nebo zde pouze nebylo nic hodné záznamu), mohli bychom zrekonstruovat využívané části zámku. Nakonec za zmínku také stojí, že ačkoliv se zřejmě jedná o dílo archivářů, tento inventář má jediný číslování stránek, což nám umožňuje lépe se v daném soupisu orientovat.

2.4 Podoba zámku v roce 1801

V následujících kapitolách se pokusím nastínit podobu zámku na základě námi zkoumaných inventářů. Mým cílem však není přinést přesný výčet všech předmětů, ale pouze zdůraznit některé významné objekty, které nám snad v pozdější době odpoví na výzkumné otázky.

V roce 1801 se již piano nobile velice podobalo současnému stavu zámku. Pokoj označený jako Předsín u lovců obsahovala vcelku standartní nábytek včetně dvou starých seslí, dvou zelených kanapí a jakéhosi zeleného regálu mezi okny se čtyřkřídlými dveřmi. Krom toho je zde také postel, která dává tušit využití ložnice. Napravo od Předsíně se nacházel Pokoj komorníka, který byl poměrně hezky zařízen. Podrobněji je popsána skříň se šuplíky, vyrobená z dubového dřeva, a potom další, tentokrát šedě natřená. Jako dekorace zde původně sloužily celkem pět obrazů, jedna krajinomalba, dvě „bauerstücke“ a dva portréty. Tato výzdoba však byla později přemístěna a nahradilo ji dalších pět portrétů, a dokonce

⁵⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s, s. 22.

portrét hraběte Jiřího Kristiána. Vše v pozlacených rámech. K tomu sem bylo ještě umístěno jakési mytologické tabló.⁵⁷

V Tanečním sále je umístění velkých portrétů Marie Terezie, jejího manžela a syna, Josefa II. U portrétů je uvedené, že byly provedené ve stěně.⁵⁸ Dnes patrně tato výzdoba splývá s jiným dílem z konce 18. století. Po požáru roku 1775 se totiž rozhodl rod z Valdštejn-Vartenberka upravit nově interiéry zámku v klasicistní podobě,⁵⁹ což byl úkol pro malíře Dominika Dvořáka, který vymaloval pokoje na zámku iluzivní malbou a dalšími klasicistními dekoracemi. Tato práce začala nejpozději v 90. letech 18. století.⁶⁰ Právě do této malby, o které se ještě zmíním později, jsou vloženy i zmíněné portréty. Ačkoliv je možné, že jsou starší než výmalba, je pravděpodobné, že v době pořízení inventáře už Taneční sál obsahoval oba typy výzdoby. Žádný typ výmalby ale není v inventáři uveden.⁶¹

Krom toho zde mohly zaujmout dva velké skleněné lustry, později vyměněné za dva bronzové, osmiramenné. Další osvětlení pak poskytovaly svícný. Nejprve dřevěné trojramenné, kterých bylo osm, později dvanáct bronzových dvojramenných svícňů. Pokoj pak doplňovalo 36 seslí z tvrdého dřeva s černou kůží a bílo-zeleným malováním a také čtyři sesle s tištěným plátnem do orchestru. Na těchto seslích zřejmě seděli hudebníci, kteří hráli k tanci.⁶²

První místnost za tanečním sálem, dnes označovaná jako Zelený rohový pokoj,⁶³ obsahovala kanape s tištěným plátnem, k tomu třináct (později čtrnáct) seslí, tři stoly z tvrdého dřeva, sedmnáct portrétů a plivátko. Na stropě byl zavěšen skleněný lustr. Ten byl poté přemístěn. Kanape bylo označeno jako květované, což mohl být i originální motiv potisku. Krom stolu z ořechového dřeva sem přibyl také portrét hraběte Jiřího Kristiána v životní velikosti ve španělském oblečení a také biliárový stůl se zeleným přehozem.⁶⁴

V následující místnosti, dnes Modrém pokoji,⁶⁵ bylo rovněž kanape s bílou a zelenou látkou, dva stoly, několik seslí a dalších sedm blíže neurčených portrétů. Portréty a kanape byly pak odneseny a přemístila se sem mimo jiné žlutě natřená prosklená skříň na knihy,

⁵⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ BLÁHA, Jiří – KALOVÁ, Zdeňka – KONEČNÝ Michal: *Zámecké interiéry*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl, 2014, s. 85.

⁶⁰ Tamtéž, s. 103–104.

⁶¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁶² Tamtéž.

⁶³ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 107.

⁶⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁶⁵ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 109.

bronzový osmiramenný lustr, kasten s křídlovými dveřmi zdobená mramorem a deset maleb, z nichž jedna byla v jakémisi pouzdře.

Za těmito pokoji patrně začínal hraběcí apartmán. První pokoj je označen jako „Anlegzimmer des gradigen herrn herrn Grafens“. Snad bychom mohli říct, že se jednalo o jakousi pracovnu. Původně byla místnost zařízena dvěma stoly z třešňového dřeva, kanapem s bílo-zeleným povlakem, dvanácti podobnými seslemi, seslí s kolečky, garderobní skříň, stojacími hodinami ve zlatém rámu, plivátkem a závěsnou lampou. Krom toho se zde nacházela řada portrétů. O jejich významu může vypovědět to, že víme, o koho se na portrétech jedná. Na jednom byl vyobrazen litomyšlský pán, hrabě Jiří z Valdštejn-Vartenberka a dále pak jeho manželka. Na dalším se nacházel polský král Poniatowský, dále hrabě Emanuel z Valdštejn-Vartenberka, princ Evžen a kníže Lobkowicz. Všechny tyto portréty, stejně jako lampa, hodiny, stoly a garderobní skříň, byly přemístěny.

Naopak sem přibyl další nábytek převážně z mahagonového dřeva, dozdobený žlutou mosazí a také mramorem. K osvětlení se mohl nově využít bronzový lustr, osm alabastrových svícňů, čtyři dvojité ze stejného materiálu a také dva mramorové s bronzovými figurkami. Jako dekorace sloužily dvě alabastrové vázy, alabastrové hodiny a šest obrazů, které nebyly blíže specifikovány.

Ihned vedle následovala Hraběcí ložnice. Obsahovala vcelku typické vybavení jako skříň, knihovnu nebo psací stůl. Knihovna byla přesunuta do vedlejší čítárny, skříň do pokojů mladého pana hraběte. Původní postel z tvrdého dřeva se přesunula k hraběti von Schlegenberg. Pokoj byl poté vybaven jiným nábytkem, především černé barvy. I postel byla černě lakovaná, měla piedestal a byla zdobena medvědími drápy. Černě lakované bylo i kanape a šest seslí. Stoly pak byly z mahagonu, stejně jako police na knihy, vše zdobeno bronzem nebo mosazí. Dvě plivátka natřená zelenou a bílou barvou byla nahrazena plivátko z ořechového dřeva.

Nejvýznamnější jsou v tomto pokoji zejména různé dekorace. Čtyři čínské vázy a buket pod skleněným zvonkem jsou pouze začátkem. Dále se tu nacházel barometr a dvě plastiky. Jednou byla zmenšenina medicéjské Venuše a druhou Diana z Florencie, obě z carrarského mramoru, mramorově natřená a se zlatým lemováním. Plastická pak byla i busta arcivévody Karla a také jedna nespecifikovaná busta, která byla přinesena později. Zatímco ta byla z šedého mramoru, podobizna arcivévody byla ze sádry.

Krom toho se v místnosti nacházela také celá řada obrazů. Z portrétů pokoj obsahoval vyobrazení hraběte Jiřího Kristiána z Valdštejn-Vartenberka v životní velikosti a také hrudník paní hraběnky rozené z Ullfeldu,⁶⁶ tedy manželky hraběte Jiřího Josefa.⁶⁷ Oba portréty byly v pozlacených rámech. Tyto obrazy měly být přeneseny do biliardového pokoje, ale část těchto poznámek je zároveň přeškrtnuta. Obrazy se tedy mohly poté nacházet i v jiných pokojích. Odnesen byl také portrét hraběte Thuna a mědirytina s mahagonovým rámu, na níž byl kníže Schwarzenberg. V místnosti zůstal portrét nespecifikované hraběnky z Valdštejna a také vévody frýdlantského z Valdštejna. Vévodovi byly také věnovány menší obrázky. Jeden s jeho podobiznou a dva zachycující jeho zavraždění. Albrechtovi bylo také věnováno epitaphium s mosaznou pozlacenou figurkou slávy (Figura Fama) a s pozlacenou mincí arcivévody frýdlantského z Valdštejna (Friedländer erzherzog Waldstein).

V následujícím pokoji se nachází poměrně nízká a úzká chodba, která je v inventáři označena jako Čítárna.⁶⁸ Místnost je vestavěna do volného prostoru nad hlavním zámeckým reprezentačním schodištěm. Je dodnes vyzdobena rokokovou výmalbou a lze zde obdivovat motivy květin, motýlů a dalšího hmyzu. Tato malba dříve pokrývala i další části zámku, ale později byla překryta právě malbou Dominika Dvořáka.⁶⁹

Pokoj obsahoval lavici s polštáři a pak jednu olejomalbu ve stěně se zahradami (Thiergartens), podobné vyobrazení hřebčína, dvě mědirytiny s krajinami v obyčejném rámu, skleněnou lampu a trictrac pruského krále Fridricha II. Kromě mědirytin a lavic však bylo vše přeneseno a vybavení bylo nahrazeno několika stoly a skříněmi s bronzem a mramorovými deskami. Dále sem přibýly čtyři vázy z kameniny s „Hetenrische Art“, další dvě oválné, dvě alabastrové lampy a také alabastrové hodiny s figurkami.⁷⁰

Z této Čítárny se dalo přejít do Velké jídelny. Ta byla vybavena především stoly z tvrdého dřeva. Nejprve čtyřmi a později šesti. Navíc se zde nacházely dva zdobené stoly s mramorovými deskami a pozlaceným podstavcem. K sezení se nejprve využívalo 28 seslí z tvrdého dřeva pokrytých žlutou a modrou látkou. Ty byly však později odneseny a nahradilo je dvacet černých polstrovaných seslí s mosaznými kolečky. K tomu byly čtyři „stuck sesle“. Místnost byla osvětlena třemi pozlacenými plechovými lustry a 26 pozlacenými nástěnnými svícny ze dřeva. Jídelnu pak doplňoval vlašský krb a dvě pece ze sádry.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Viz rodokmen in: BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 84.

⁶⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁶⁹ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 111.

⁷⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

Na stěnách viselo deset olejomalb, které měly být zazděné do stěn a přítomní na nich mohli obdivovat různé krajiny a také vymalované koně.⁷¹ Jedná se zřejmě o stejné obrazy, které se v jídelně nachází dodnes. Měly být vytvořeny na zakázku Trauttmansdorffů, patrně u Martina Muckenrunnera. Motivy koní si patrně přál sám hrabě František Václav jako připomínku jeho vášně. Krajiny v pozadí pak mají připomínat císařské hřebčiny, zejména ten v Kladrubech nad Labem.⁷²

Zajímavá je pak zmínka o jakési slepé nebo skryté schránce (*blinden kasten*), ve které se mělo nacházet stolní zrcadlo ve třech kusech s postříbřenými rámy. Dále je k tomu v inventáři popsán nástavec z porcelánu se dvěma figurkami, dva menší nástavce, a nakonec čtyři jednotlivé figurky a vázy ve stejném počtu. Inventář jídelny pak zakončuje popis dvou dřevěných táců, plechové vázy s různými květy, čtrnácti skleněnými korbely a dvěma plivátky.⁷³

Za jídelnou následovala místnost v inventáři označená jako Bitevní pokoj. Byla vybavena značným množstvím sedacího nábytku, mimo jiné 42 seslemi. Dále se zde nacházelo několik šál z čínského porcelánu, hrací stoly, jejichž počet se časem proměňoval, pozlacený lustr, ke kterému později přibyly další dva s mramorem. Jako výzdoba zde mohly sloužit i čtyři bronzové busty s mramorovými pilíři, bohužel dále nespecifikované, a květináč s bouquetem pod skleněným poklopem. Původně zde byly umístěny stojací hodiny od Johanna Welauera z Vídně, které byly zdobené zlatem a zelenými listy. Tento celý předmět byl však přemístěn a nahrazen jinými hodinami, ozdobenými bílým a šedým mramorem. Vrcholem výzdoby byly evidentně v tomto pokoji olejomalby umístěné na stěnách, znázorňující různé bitvy. O obrazové výzdobě tohoto pokoje, kterou tvořilo celkem jedenáct obrazů se zmíním později.

Následoval apartmán paní hraběnky. Nejprve je popsán Sedací pokoj (Sitzen kammer). Tento pokoj zřejmě prošel značnou úpravou vybavení. Původní sesle, kanape žluto-modré barvy z tvrdého dřeva, čtyři pozlacené vázy a další Welauerovy hodiny odsud byly odneseny a nahrazeny nábytkem z větší části z mahagonového dřeva. Přibylo také jedno kanape s modrým hedvábím a bílými květy a také jednou zdobené „chamois“. Welauerovy hodiny byly nahrazeny jinými z alabastru s bronzem a bustami a objevily se zde porcelánové květináče. Bylo sem dopraveno také forte piano z mahagonového dřeva.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 115.

⁷³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

Ihned za touto místností byla Ložnice hraběnky. I ta prošla v této době výraznou změnou. Dvojitá postel z tvrdého dřeva s chocholy a červenými damaškovými závěsy byla nahrazena dvěma ořechovými postelemi a dvěma nočními stolky. Další nábytek v podobě kanape, stolů a seslí byl nahrazen jiným, zpravidla znovu z mahagonu. Byly opět vyměněny také hodiny. Přibyla bronzová vonná lampa, bronzové figurky umístěné na lustr a ze stejného kovu také dvě figurky na černém mramorovém piedestalu.

Následuje popis Pokoje pro komornou, která zde měla vcelku běžný nábytek, včetně závěsných hodin. I odsud byly některé předměty přemístěny. Stůl a skříň jsou pak zmíněny ve vedlejší kávové kuchyňce. Následující Garderoba paní hraběnky byla využita hlavně pro umístění různých skříní.

Více vybavená už byla Kredenc, což je také poslední místnost v západním traktu zámku. Je zde několik, patrně užitkových, kusů nábytku, jako je kredencová skříň, čtyřrohý stůl nebo dřez. Krom toho se zde nacházela také tři kanape a stůl natřený olovenou barvou, zeleno bíle natřený dlouhý stůl a také skleněné závěsné hodiny. Dříve zde byly také dvě sesle. Jako výzdoba zde sloužila řada obrazů. Jednak pět olejomalb koní v životní velikosti, jednak sedmnáct menších krajin, které patrně doplňovaly stěny okolo koňských portrétů.

Střední trakt začínal Malou jídelnou vybavenou celkem pěti stoly a skleněným lustrem. Později sem přibylo čtrnáct malovaných krajin a místo bílo-zeleně natřených seslí sem byly umístěny sesle se zelenými, červenými a bílými polštáři. Velkou změnu prodělal Vedlejší kabinet. Různé stoly a sedací nábytek odsud byly odneseny a nahradil je nábytek podobného využití v trochu jiném provedení. Většina těchto předmětů byla hnědě mořená. Byly sem doneseny také dvě postele, jedna s mosaznými kolečky a druhá s mramorovými deskami a zlatým kováním. Přibyl také opět pozlacené hodiny s vázou a na stěnách dvě mytologické malby a dva blíže nespecifikované portréty.

Další pokoj byl patrně určen ke hraní biliáru. Později však byla jeho funkce změněna. Místnost byla vybavena biliárovým stolem a množstvím sedacího nábytku. Biliár odsud byl následně přemístěn. Z místnosti se stal zřejmě další z hostinských pokojů s dvojitou postelí se závěsy z červeného damašku a pěti chocholy, dvěma dalšími postelemi z mořeného dřeva, psacím stolem, zrcadlem v pozlaceném rámu apod. Přibyl zde také Welauerovy hodiny. Pokoj zdobilo patnáct olejomalb s krajinami a jedna mědirytina. Vedlejší pokoj byl vybaven celkem obvyklým nábytkem. Výrazná je zde především železná postel s červenými taftovými

závěsy, pozlacené hodiny a později přidaný psací stůl z tvrdého dřeva s galerií. Významný je tu zejména počet 30 mědirytin, z toho patnáct bylo velkých, dvě střední a třináct malých.

Následující pokoje již přestávají mít své specifické názvy a většinou jsou vybaveny dost podobně. Byly zde umístěné nepříliš zdobené postele, sedací nábytek, zrcadla, hodiny, případně někdy krajinomalby. K některým těmto pokojům a jejich vybavení se vrátíme v následujících kapitolách.

Výrazné úpravy pokojů probíhaly i v 2. patře zámku, kde se nacházely zejména pokoje některých zaměstnanců, členů rodiny a také zřejmě častých hostů nebo blízkých přátel valdštejnské litomyšlské rodiny. Samotný obsah pokojů zde není příliš překvapivý. Jedná se opět o typické vybavení hostinských pokojů, které bylo opět různým způsobem upravováno. Z obyvatel těchto pokojů vyzdvihnu hlavně hraběte Johana a Antona von Schlegenberg, o kterých bude ještě řeč později. Dále zde byla ubytována také komtesa Tereza z Hohenfeldu. Ve středním traktu měl svou ložnici a studovnu mladý pan hrabě. Východní a střední trakt však měly být v době úprav inventáře vyprázdněny.

Za těmito místnostmi jsou zmíněny další dodatečné položky. Objevuje se zde množství textilií v různých barvách, nejzajímavější je pravděpodobně turecký koberec z hedvábí. Další části pak zmiňují množství různého nádobí a předmětů určených k přípravě jídel nebo ke stolování. Jsou zde předměty z kovu i z porcelánu, které jsou uváděny zvlášť. Je tu rozlišen čínský porcelán (Chinesisches Porcellain) a vídeňský porcelán červeně malovaný (Wiener Porcellain roth gemahlt). Také je zde zmíněna sekce s nejrůznějšími předměty, které se zřejmě jinam nehodily. Najdeme zde například jakousi loterijní společenskou hru, rám na vyšívaní pro paní hraběnkou nebo polní stan a polní lůžko pana hraběte. Dále jsou zmiňovány různé místnosti v budovách okolo zámku určené například pro střelce. Jsou zde zmíněny též mundúry polní kapely. Inventář je zakončen popisem zámeckého divadla s veškerým nábytkem, kulisami, ale také s velkým množstvím kostýmů a rekvizit, o čemž se zmíním později.⁷⁴

⁷⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

2.5 Podoba zámku mezi lety 1723 a 1743

Následující podkapitola se pokusí shrnout podobu zámku mezi lety 1723 a 1743. Kvůli velké podobnosti inventářů z této doby jsem se rozhodl jejich popisy spojit. Podkapitola bude vycházet z mladšího z inventářů a průběžně budou doplňovány rozdíly, které jsem zaznamenal ve starším popisu zámeckého interiéru.

Inventář z roku 1743 popisuje nejprve spodní podlaží, kde se nacházely zejména místnosti určené pro zaměstnance a provoz zámku. Jmenujme například popis zámecké kuchyně, ložnice oficírů apod. V této části je jeden oddíl věnovaný rovněž veškerému cínovému. Dále kovovému a také porcelánovému nádobí. Popis 1. patra začíná zámeckou kaplí. Je tu zaznamenán některý nábytek a zřejmě poměrně drahé předměty jako krucifix s drahokamy. Dále pak řada látek, ubrusů nebo rouch, patrně využívaných v různé svátky. Je zde také zmíněno několik obrazů, konkrétně jich pět bylo součástí velkého hlavního oltáře, další tři potom u oltáře menšího. Menší oltáře tu byly umístěny celkem čtyři. Třetí oltář byl zasvěcen sv. Janu Nepomuckému a čtvrtý sv. Rochovi. Zajímavá je také figurka jezulátka v šatičkách a dále dřevěná soška Panny Marie, pocházející údajně od mistra z Olomouce. Ve vedlejší sakristii jsou popsány další předměty určené pro provoz kaple, bohoslužeb a dalších úkonů. Mimo jiné jsou zde zmíněny i další šaty a obaly nebo krabičky na zmíněné jezulátko a také obrazy se sv. Lucíí, sv. Antonínem a také obraz s Ježíšem a Pannou Marií.⁷⁵

Podobně začíná i inventář z roku 1723. Na prvním místě je zapsán Byt „Hoffmeistera“ s poměrně bohatým vybavením a dvěma obrazy. Následují další užitkové místnosti nebo pokoje určené pro personál zámku. I zde je zapsáno množství nádobí, a to nejen cínového, které je navíc rozdělené na cín anglický a domácí, ale také nádobí z mědi, železa a plechu. Předtím než se inventář zaměří na vyšší patro, je uvedena také lednice a zámecké sklepení. Rovněž kaple je zaznamenána dost podobně, ale nejsme schopni identifikovat, zda jsou popsané předměty identické, anebo pouze podobné. Čtvrtý oltář byl zasvěcen svatému Šebestiánovi a Rochovi.⁷⁶

V inventáři následují další pokoje, které již byly určené ke každodennímu obývání a pro spíše světské záležitosti. Prvním zmíněným je Galerie, která obsahovala celkem pět obrazů s krajinami v pokovených rámech a čtyři lavice, z toho dvě ve špatném stavu.

⁷⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁷⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

Dalším pokojem je pak Místnost s malým stolkem, ve které se již nacházelo větší množství nábytku. Jednalo se především o stoly. Jako luxusnější vybavení zde působí především nizozemský špalír na stěně, zelené portiéry a hodiny. Byl zde také umístěný portrét knížete Schwarzenberga a dvanáct dalších malovaných obrazů. V místnosti se také nacházel krb. Za tímto pokojem pak byla Vedlejší komora vybavená postelí se žlutým pavilonem, dále menší fládrovaný psací stůl z tvrdého dřeva a psací kastle pro potřeby cestování hraběcí milosti. Byly tu též tři sesle se zelenou látkou, truhla na knihy i krucifix. Jako výzdoba zde sloužily dva portréty příslušníků rodu Colloredo. Není zde však jasné, kterých konkrétně. Stěny pak byly pokryty špalíry z mezulánu se žlutými a zelenými pruhy a také čtyřmi krajinami.⁷⁷

O 20 let dříve byly v Galerii lavice pouze dvě. Místnost s malým stolkem byla opět vybavena nábytkem, ale zřejmě skromnějším než o 20 let později. Již zde byl Schwarzenberský portrét, spolu s dvanácti obrazy a nějaká mědirytina. Naopak tu není zmíněn krb. Oddělený Pokoj s krbem je však zaznamenán hned poté a zdá se, že tyto dva pokoje byly v následujících 20 letech spojeny do jedné místnosti. Vedle byla už v této době Vedlejší komora.⁷⁸

V popisu následuje Pokoj hraběte Adama, který opět obsahoval postel, zřejmě barevně i stylově velice podobnou té výše. Byly tu stoly, z toho jeden oválný, druhý s tureckou tkaninou, celkem šest seslí se zelenou látkou a také zrcadlo z Vídně v pozlaceném rámu, které bylo do seznamu připsáno až dodatečně. Byl tu také umístěn portrét hraběte Šlika, obraz Panny Marie a stěny pokrývaly špalíry ze zeleného mezulánu. K tomuto pokoji pak přiléhal vedlejší, vybavený almarou, dvěma stoly a seslí.⁷⁹ Ani před 20 lety se tyto části moc nelišily. Chybí tu portrét hraběte Šlika. Jinak jsou však pokoje vybavené prakticky stejně. Byla zde umístěná také sesle a jeden ze stolů, které jsme v roce 1743 našli ve Vedlejší komoře. V té v této době nic nového nepřibylo.⁸⁰

Dále je v popisu uveden Pokoj komorníka, který byl zřejmě celkem obyčejným nábytkem. Byly zde umístěny dvě postele, dvě šatní skříně, tři různé stolky, sesle a pozornost

⁷⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁷⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁷⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁸⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1

upoutá zejména zmínka o portrétu psa na nočním stolku.⁸¹ O 20 let dříve zde byla postel pouze jedna, místo toho tu byla ještě jedna menší almara a pouze dva stoly.⁸²

Následuje série minimálně tří pokojů, které patrně sloužily jako apartmán hraběnky. Inventář začíná Dámským pokojem, který je však vybaven dost stroze třemi staršími seslemi, z toho jedna byla už dost poničená. Byly zde dvě postele, z toho jedna nová, ale jinak blíže nespecifikovaná. Dále tři stoly a tři skříně, z nichž jedna byla ve stěně. Vedlejší Ložnice paní hraběnky byl zdobená již starým plátěným špalírem a nacházelo se zde sedm portiér ke čtyřem dveřím z červené látky. Byly tu také dva stolky, okenní závěsy, dlouhý stůl, další obyčejný, černá sesle a dva blíže nepopsané obrázky na dveřích. Poslední ze tří pokojů je nazván jako Pokoj paní hraběnky. Na prvním místě je zde popsáno velké zrcadlo v pozlaceném rámu. Teprve pak je zmíněn žlutý a červený špalír z harrasu. Jsou tu popsány také dvě karmínové postele se stříbrným porténem. Z červené látky byly také portiéry ke třem dveřím. Dále tu byly dvě galantérské krabičky s neurčitou plastickou výzdobou. Bylo zde také kanape se žlutými a červenými pruhy, černý psací stůl, deset seslí s červeno-bílými proužky, červeně pruhované taburety a stojací hodiny. Jako výzdoba zde sloužily též dva portréty. První snad zachycoval hraběte a druhý jakéhosi děkana.⁸³

Tyto tři místnosti jsou zaznamenány i v roce 1723. Nejprve byl zapsán Dámský pokoj. I zde jsou zmíněné tři starší sesle a navíc jedna potažená zeleno-bílou látkou. Byly tu rovněž tři různé almary a tři stoly. Rovněž jsou zapsány dvě postele, z toho jedna se zelenou látkou a jedna novější. Ložnice byla zařízena o něco lépe. Krom výše zmíněného špalíru a portiér zde byly dvě postel, které svým popisem odpovídají těm popsaným výše. Dále bychom zde našli mořený psací stůl nebo obraz Panny Marie. Třetí pokoj byl dříve zván Hrací místností Paní hraběnky (In Ihro Excedd. Fraw Fraw Graffin Spiel Zimmer). Jinak se ale vybavení příliš nezměnilo, seslí zde bylo dříve dvanáct, chyběli hodiny a místo dvou portrétů se inventář zmiňuje o šesti menších obrazech.⁸⁴

Je možné, že i další pokoj nějak přiléhal k hraběččinu apartmánu, ale již zde není explicitně zmíněna. Místo toho je pokoj popsán jako Místnost s krbem. Tento krb je zde zmíněn na prvním místě i s vybavením a zeleným stínítkem. Za nimi následuje plátěný špalír s červenými pruhy a portiéry ke dvěma dveřím ze šedé látky. Krom závěsů je pak zmíněn

⁸¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁸² SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1

⁸³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁸⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

ještě Indický nebo snad indiánský (Indianish) stůl s červenou kůží, a nakonec čtyři portrétové obrazy, které měly být převezeny do Litomyšle v roce 1722 z Prahy.⁸⁵

Starší inventář je v tomto případě podrobnější. Je zde zapsán krb s příslušenstvím i textilní výzdoba stěn. Dále tu bylo několik různých stolů například jeden psací fládrovaný s mosazným kováním, další s tureckým kobercem. Nacházely se zde rovněž čtyři sesle se zeleným sukmem. Již tu byly i výše zmíněné čtyři portréty.⁸⁶

Ve Rohovém pokoji se nacházela ohromující (ubermachtes) postel s portiérou z atlasu a s poupaty. Byl zde žluto-černý špalír z plátna a také portiéry ke dvěma dveřím ze žluté látky. Ladilo k nim i šest seslí se žlutým damaškem. Dále zde byly umístěné dva různé stoly a také velké pozlacené zrcadlo se sochařskou výzdobou.⁸⁷ Toto zrcadlo zde v roce 1723 ještě nebylo. Zato zde byla umístěna ještě druhá postel, rovněž velká, s atlasem a taftem a s pokovenými hlavicemi. Místnost se také tehdy nazývala Žlutý rohový pokoj.⁸⁸

Zelený pokoj pak možná dostal název podle barevné výzdoby. Zelenou barvu měly, portiéry u dvou dveří a také postel. Zde umístěný špalír byl nizozemský a byly na něm výjevy z příběhu o Samsonovi. Zelenou na sobě nesl i jeden ze stolů a také tři sesle. Na nich však byla tato barva doplněná i černou a zlatou. Dalších šest selí bylo červených. Také se zde nacházely dva vymalované obrazy.⁸⁹ Ve starším inventáři nesla tato místnost název Zelený pokoj pro hosty. Nábytku zde bylo původně o něco více. Kromě výše zmíněného se zde nacházelo dvanáct seslí: šest soukenných, červených s hedvábím a šest zeleno-černo-žlutých, které byly už v této době ve špatném stavu.⁹⁰

Následoval další Žlutý pokoj se zrcadlem. K tomuto názvu ladily dvě postele: jedna se závěsy ze žlutého damašku a s poupaty a druhá se žlutým taftem. Žluté byly rovněž sesle potažené damaškem a plátnem. Původně jich bylo pět, ale dvě byly přemístěny kvůli opravě. Žlutou barvu měla i portiéra ke dvěma dveřím. Byly zde umístěny i tři stoly, dva z toho s damaškovým přehozem a velké pozlacené zrcadlo. K výzdobě sloužily dva obrazy v kovových rámech.⁹¹ Právě podle žlutého zrcadla dostal tento pokoj svůj název i v inventáři

⁸⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁸⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁸⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁸⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁸⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁹⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁹¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

z roku 1723. Je zde popsán nizozemský špalír s figurami. Navíc je zde zmíněn kožený koberec nebo přehoz, jenž měl být v zámecké garderobě.⁹²

Na žlutou opět navazuje Zelený pokoj, tentokrát s krbem, který je zde zmíněný na prvním místě i s vybavením. Ke krbu zřejmě patřil i malovaný „Vorsatz“ se dvěma rukojeťmi. Bylo zde opět pozlacené zrcadlo s červenou látkou, dále dlouhý stůl s tureckým kobercem a modrým přehozem, mořený hrací stůl, stříbrné svícny a velké množství seslí. Z plyše se zelenou, červenou a bílou barvou jich bylo 24, dvanáct bylo modro-bílých. Není zcela jasné, podle čeho získala tato místnost svůj barevný název.⁹³ Inventář z roku 1723 pak navíc zmiňuje ještě jeden fládovaný stůl.⁹⁴

V Pokoji s velkým stolem (Velké jídelně) se nacházelo stolů několik: jednak velká oválný stůl se sedmi místy, dva dlouhé stoly s červenými ubrusy a jeden jídelní stůl s dvířky a nástavcem na sklo. Byl zde také například kožený ubrus, turecká látka s množstvím barev, závěsný svícen se sochařskou výzdobou, šest svícňů se zrcadly a celkem 30 židlí polstrovaných zelenou látkou. Vedle pak byla zaklenutá místnost se špatnou postelí, dvěma židlemi, závěsy a ubrusem s tkanými květy.⁹⁵ Takto Pokoj s velkým stolem vypadala už v roce 1723. Zato vedlejší pokoj je tady nazván jako Pokoj sekretáře a jsou tu zaznamenány závěsy, dva špatné stoly z měkkého dřeva a soukenný koberec s květy.⁹⁶

Následující místnost je nazvaná jednoduše Sál. Ten patrně sloužil k nějakým společenským událostem a byl vyzdobený sedmnácti prospekty s vyobrazením různých evropských metropolí. Navazuje na něj Biliárový pokoj s biliárovým stolem se zelenou látkou a potřebami ke hře. Bylo zde také sedm portrétů, pět v životní velikosti a dva menší. Inventář zachycuje též nástěnný svícen se sochařskou výzdobou a množství seslí. Pět jich bylo s modrou látkou a dvanáct s červeným a bílým plyšem.⁹⁷ Zápisy z roku 1723 nám mohou prozradit, že množství prospektů v tomto Sále se časem měnilo. Původně jich zde totiž bylo patnáct a dva byly patrně vystavené právě ve vedlejší místnosti s biliárem. Portrétů zde ale tehdy bylo jen pět, z nichž čtyři zobrazovaly členy hraběcí rodiny.⁹⁸

Vedlejší pokoj je charakterizován přítomností krbu, který je zde popsán i s příslušenstvím. Špalír zde byl nizozemský, stěny pak zdobila krajina v černém rámu, dva

⁹² SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁹³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁹⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁹⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁹⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁹⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁹⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

malé portréty a dvě mědirytiny. Byla zde též postel se zeleným damaškem, dva stoly s tureckou látkou a zrcadlo v pozlaceném rámu. Vedlejší komora pak obsahovala dalších dvanáct mědirytin, postel z červené látky a se žlutým porténem, další fládřovanou postel, šest seslí s červenou látkou a tři různé stoly.⁹⁹ Tyto popisy jsou velmi podobné i ve starším inventáři. Pouze stolky ve vedlejší komoře jsou zde popsány trochu jinak a podrobněji. Jeden herní stůl byl mořený a měl šuplíky, byl zde také malý oválný stolek a čtyřrohý stůl s přehozem a „priegel arbeit“.¹⁰⁰

Tím končí popis 1. patra a inventář postupuje o patro výš. Zde soupis opět začíná v jihovýchodním rohu zámku a sice oratoří, která obsahovala mezi lety 1723 a 1743 dvě bílo-zelené sesle s mezulánem a špatnou židli.¹⁰¹ Za oratoří patrně následuje série apartmánů. První je tu Pokoj s malým stolkem (Malá jídelna). Malý stolek je zapsán na prvním místě. Dále tu byl černý psací stůl, fládřovaná postel s pavillonem, sedm malovaných obrazů, dvacet mědirytin, dvě sesle s „beügel“ výzdobou, čtyři menší sesle a jedna podobná sesle bez opěradla. Ve vedlejším pokoji pak byla špatná postel.¹⁰²

V roce 1723 tu bylo stolů více, krom menšího stolu s pruhovaným mezulánem tu byl také jeden dlouhý s červeným soukenným kobercem, černý mořený psací stůl, možná stejný jako v roce 1743 a nakonec psací stůl z dubového dřeva se zámkem a šuplíky. Dále tu byly dva čtyřrohé stoly a jeden černý se zámkem. Bylo tu též několik druhů seslí: tři staré roztrhané, šest s hnědým sukmem a dvě se žlutým, které byly původně v pokoji se žlutým zrcadlem. Už tehdy se tu nacházel stejný počet obrazů a rytin jako v roce 1743. Ve vedlejším pokoji byla krom postele také velká almara na oblečení, dlouhý světle hnědý stůl, fládřovaný jídelní stůl a stojan na oblečení.¹⁰³

Apartmán milostivé slečny se skládal ze tří částí. V Předpokoji byly celkem tři různé, ale nespécifikované postele spolu se starou skříní, čtyřmi stoly a dvěma bílo-zelenými seslemi. Ve vedlejší Ložnici byly postele dvě: jedna černá mořená s pavilonem a zelenými volány a jedna se závěsy z červeného plátna. Dále tu byla almara z lehkého dřeva, špatný stůl, dvě židle a malovaný obraz. Pokoj milostivé slečny obsahoval původně zelené závěsy, které však byly převezeny do Vídně. Z celkem pěti špatných stolů byl jeden oválný a dva s tureckou látkou. Z původních osmi obrazů jich v pokoji zůstávalo sedm. K lepšímu

⁹⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

¹⁰⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

¹⁰¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

¹⁰² SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

¹⁰³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

vybavení patrně patřila okovaná almara, oválný stůl s pozlacenými poupaty a zrcadlo s mořeným rámem.¹⁰⁴

Podobným způsobem byl zařízen apartmán i v roce 1723. Předpokoj tehdy obsahoval pouze tři stoly. V Ložnici byla také židle se třemi pruhy. Zbytek vybavení byl stejný. V podobném stavu je zaznamenán i poslední pokoj slečny hraběnky, ve kterém se v tomto období nacházelo několik špatných stolů, jeden psací, jeden oválný se zeleným sukmem a dva s tureckými koberci. K tomu navíc byly v pokoji dva další špatné přehozy. Původně zde také bylo pět špatných židlí a šest zelených seslí, ze kterých pak zbyly jen čtyři. Byla zde rovněž okovaná almara a celkem osm malovaných obrazů.¹⁰⁵ Odtud se oba inventáře rozcházejí v pořadí pokojů, takže budeme pokračovat v popisu z roku 1743 a pak navážeme tím starším.

Velmi střídmě byl zařízen Pokoj mladého pána. Byla zde postel s pavilonem, dvě špatné židle, tři sesle a oválný stůl se zelenou látkou. Pokoj hraběte Antonína byl vybaven už trochu bohatěji. Ten tu měl hnědo-bílý plátěný špalír, špatný stůl z harrasu se zeleno bílou látkou, půlkulatý stůl s tureckou látkou, zelenou postel, deset červených seslí a pět malovaných obrazů. Popis Vedlejší komory s krbem zachycuje kromě něho i špatnou postel. Následující Pokoj pro hosty obsahoval černý oválný stůl a černou mořenou postel, původně snad se zelenými závěsy, které byly přemístěny. Byl tu také psací stůl se zámekem a se zlatými koulemi a celkem dvacet různých mědirytin.

Dále je pak zaznamenán Pokoj muzikantů spíše s jednoduchým vybavením, včetně dvou postelí, tří opotřebených židlí, kulatého stolu, dlouhého stolu a almary. Dále se v inventáři objevuje popis cukrárny s množstvím různého nádobí a předmětů určených k přípravě pečiva nebo sladkostí a také pro jejich podávání. O těchto položkách se zmíním podrobněji o něco později.

Následující pokoj je označen č. 4 a měl zde bydlet baron Schmidel. Byly zde zelené závěsy z mezulánu, psací stůl a další tři stoly, tři židle, jedna zeleno-bílá sesle a další tři se zelenou látkou a žlutými kroužky. K tomu tu byla také špatná postel. Ve Vedlejších pokojích byla postel se španělskou stěnou, regál na oblečení a půlkulatý stůl.

Bohatěji byl zařízen Pokoj pátera Alexandra. I zde byly závěsy ze zeleného mezulánu. K tomu fládrovaný oválný stůl se třemi židlemi. Byl zde také jeden polokulatý a jeden špatný stůl z lehkého dřeva, obyčejná postel, police na oblečení a na knihy. Inventář zachycuje také

¹⁰⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

¹⁰⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

dvě almary: první špatná a druhá zřejmě zeleně natřená. Nakonec tu bylo několik seslí: jedna parádnější s červeno-bílým sametem, dvě s mezulánem bez specifikace barvy, jedna sesle bez opěradla a jedna již opotřebovaná.

Vedlejší pokoj obýval pan Von Rülle. Měl tu obyčejný stůl, dvě bílo-zelené sesle z Harrasu, pět fládrovaných židlí, černý oválný stůl, fládrovaný jídelní stůl s kováním, obyčejnou postel, stojan na oblečení, zelené mezulánové závěsy a tři sesle s roztrženými mezulánem. Vedlejší pokoj sekretáře obsahoval pouze fládrovanou almaru se zámkem a postel.

V následující části je popsána garderoba a nábytek. Z nejzajímavějších předmětů bych zmínil jakousi velkou zelenou tkaninu určenou snad původně do Prahy. Dále malovanou krajinu do malého pokoje vedle biliáru, dva staré malované portréty, obraz psa nebo dvě mědirytiny v černých rámech. Byla tu řada stolů: například jeden s měděným obložením. Také se tu nacházelo sedm malovaných plátěných špalírů, osm dvojitých nizozemských špalírů, čtyři zelené látkové portiéry z velkého rohového pokoje a řada nočníků.

Další pokoj patřil účetnímu. Měl zde celkem běžné vybavení včetně postele a stolů, šesti židlí a lavice. Krom toho tu měl i jednu zelenou a jednu červeno-bílou plyšovou sesli. Byla zde také umístěna jedna malovaná krajina v černém rámu. Vedlejší komora pak obsahovala špatnou postel, stojan na oblečení, truhlu, španělskou stěnu a tři židle.

Následující dva zmíněné pokoje patřily opět urozeným osobám. Nejprve je zmíněn Pokoj staré paní hraběnky. Byla zde blíže nepopsaná fládrovaná postel, špatná postel, jeden oválný a jeden čtyřnohý stůl, šest židlí a almara se zámkem. Zatímco jedna zapsaná sesle byla bílá, k další je napsané, že je nabílena, a třetí sesle byla hnědé barvy s leonským porténem (leonish porten). Jsou tu zmíněny také dva obrázky v černém rámu.

Následující místnost, Pokoj pana hraběte, byla vybavena dost jednoduše. Postel byla ze zeleného damašku se závěsy. Byl zde oválný stůl s modro-bílým sametovým ubrusem a jakási tkanina s modro-žlutými pruhy. K sezení sloužilo šest židlí a stěny zdobilo celkem devět různých malovaných obrazů v černých rámech. Ve vedlejším pokoji bylo takových obrazů ještě dalších sedm.

Inventář je zakončen výčtem dalších různých předmětů, zejména barevné polštáře a přehozy a tkaniny v různých velikostech. Zmínil bych především devět ubrusů, osmáct ručníků a celkem 180 ubrousků s letopočtem 1725.¹⁰⁶

Inventář z roku 1723 navazuje po apartmánu slečny hraběnky již výše zmíněnou Cukrárnou. Opět se tu nacházelo velké množství nádobí, forem, nábytku a dalšího vybavení, určeného pro tento typ místnosti. Za Cukrárnou je zaznamenán Pokoj hraběte Antonína s plátěným, hnědo-bílým špalírem, stolem se zeleno-bílým harasem, červenou postelí se závěsy, polokulatým stolkem, deseti seslemi s červeným sukem a pěti malovanými obrazy. Vedle byl Pokoj s vlašským krbem. Kromě čtyř seslí s pruhovaným mezulánem tu byla špatná postel, tři různé stoly a stojan na oblečení. Následující Pokoj pro hosty je popsán velmi skromně. Vedle fládrované postele a černého oválného stolu je tu však zaznamenáno jednadvacet (později jen dvacet) různých mědirytin.

Dále se nacházel Pokoj pro hudebníky, kteří měli jednoduché vybavení v podobě tří postelí, několika stolů a židlí a také police na knihy. Za touto místností následoval Nový pokoj pro hosty s oválným černým stolem a s fládrovanýma nohama. Fládrované pak byly i tři židle. V pokoji byla postel, stojan na oblečení, a nakonec malovaná krajina v černém rámu.

Další místností byl Pokoj staré paní hraběnky. Zvláštní je, že v této chvíli se začíná objevovat číslování pokojů, přičemž tato místnost má č. 2. Ani tento pokoj nebyl nijak zvlášť honosně zařízený. Byly tu k vidění mimo jiné dva malované obrazy, sesle s bílými pruhy a šest fládrovaných židlí. Fládrovaná byla i jedna ze dvou postelí. Ta druhá byla ve špatném stavu. Další pokoj má č. 3. Bylo tu šest fládrovaných židlí, z nichž čtyři později zmizely a fládrovaný stůl. Postel měla zelené damaškové závěsy, na koberci přes stůl byly modré a žluté pruhy a stěny zdobilo devět malovaných obrazů v černých rámech. Dalších sedm obrazů měl i Vedlejší pokoj, spolu se třemi fládrovanými židlemi a černým oválným stolem.

Pokoj s č. 4 byl vybaven dost podobně jako ty předchozí. Zmíňme tedy alespoň postel se žlutými taftovými závěsy, modro-bílý ubrus na stole a dvě sesle z pruhovaného harasu. Další Vedlejší pokoj byl pak vybaven jen stolem a měl v sobě krb s roštem. Pokoje č. 5 a č. 6 nejsou příliš zajímavé svým vybavením, které se nijak neliší od předešlých pokojů. Zajímavější je, že v č. 5 bydlel páter Allexander a byla tu zelená almara, dříve umístěná v kapli. V č. 6 bydlel von Riell a v pokoji č. 7 se měl nacházet Binaco. Jinak byl pokoj vybaven jako předchozí. V č. 8 pak byla truhla se zámkem.

¹⁰⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

Nakonec inventář popisuje garderobu s předměty, které zde byly uloženy. Podobně jako už v inventáři z roku 1743 i tady tu máme vypsané množství různých předmětů a dekorací. Za obsahem garderoby jsou vypsané ještě další, tematicky rozdělené předměty. Jednalo se o předměty ke stolům a postelím. Samostatně jsou zmíněny deky a seznam je zakončen stříbrem, porcelánem a majolikou.¹⁰⁷

2.6 Podoba zámku v roce 1711

Nakonec se podíváme na vybavení zámku v roce 1711. Tento inventář opět začíná svůj popis v prostředním patře, zřejmě v nejvýznamnější a nejlépe vybavené části zámku. První místností je Pokoj hraběte. Byly zde k vidění čtyři portréty a dvě krajiny na papíře. Z nábytku zde bylo několik stolů, pět seslí a postel. Barevně zde dominovala červená.¹⁰⁸ Za tímto pokojem byla „Setz zimmer“. I zde bylo umístěno několik obrazů, dvě krajiny v černých rámech a dva portréty. Navíc stěny zdobil turecký špalír, skládající se ze sedmi kusů. Byla tu též postel s atlasem, šest seslí červené barvy a dva stoly, přičemž na jednom z nich byl červený a modrý turecký koberec.¹⁰⁹ V následující „setz zimmer“ naproti „Hauptmanovi“ (není bohužel zcela jasné, o koho se mělo jednat) byla zdobena špalírem z hnědého „zeugu“ a s polovičním leonem ze tří kusů. Opět tu byl obvyklý nábytek jako sesle, postel a dva stoly, jeden s tureckým kobercem, druhý s černo-bílými štrápci. Navíc tu byla španělská stěna se šuplíky a krb.¹¹⁰

S č. 4 je zde zapsán Sál, se kterým jsme se již několikrát setkali. Opět tu bylo patnáct obrazů, označených jako krajiny, a navíc jedenáct portrétů s koňmi.¹¹¹ Následoval Pokoj sekretářů se starým modrým špalírem ze čtyř kusů. Byly zde také tři sesle, jedna z nich s rukojetmi, dva stoly a postel.¹¹² Komora s velkým stolem (nebo také Velká jídelna) byla vybavena několika stoly čtrnácti seslemi, z toho polovina bez rukojetí a polovina s rukojetmi. K sezení sloužilo i osmnáct dalších židlí s opěradly. Stěny byly zdobené špalíry z tureckého trilichu, celkem devíti kusy. Navíc se tu nacházely čtyři blíže nepopsané obrazy. Světlo zde zajišťovaly tři osmiramenné lustry a šest nástěnných plechových svícnů. Navíc tu byly dva

¹⁰⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

¹⁰⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 2.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 3.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 4.

¹¹¹ Tamtéž, s. 5.

¹¹² Tamtéž.

dřevěné, černě mořené svícny. Většina nábytku byla patrně zdobena červenými látkami, stejně jako tři portiéry s volánky. Nakonec bych zde zmínil dvojitou almaru, která měla být ve stěně místnosti.¹¹³

Hned vedle byl Pokoj s vlašským krbem s č. 7. Jednalo se patrně o další reprezentační pokoj. Byl tu umístěný sedací nábytek: dvanáct černě mořených seslí s červeno-bílým plyšem a k tomu červenými plátěnými dekami. Dalších šest seslí bylo také černých a byly potažené zeleným sukнем. K tomu opět několik stolů s různě barevnými koberci a výstavní postel se zeleným sukнем. Ta barevně ladila ke špalíru, který byl tureckého sukna rovněž zelené barvy a zeleným portiéram. Špalír byl složený z osmi kusů, portiéry byly dvě. Stěny dále zdobilo šestnáct krajin v černých pozlacených rámech a další dva obrazy. Byla zde umístěná také druhá postel, tentokrát černě mořená.¹¹⁴

Následoval Žlutý pokoj a skutečně, pokud je v jeho popisu zmíněna barva, jedná se téměř vždy o žlutou. Mohli bychom ji vidět na tureckém soukenném špalíru z osmi kusů, posteli s damaškovými závěsy, které doprovázela ještě červená a bílá. Žlutých bylo i sedm damaškových seslí a dalších šest jich neslo žluté vyšívaní na červeném suknu. Byly zde také dva stoly s damaškem a kůží a nočník s černým sametem. Žluté byly i dvě portiéry, ladící ke špalírům a zdobící místnost spolu se dvěma starými obrazy. K osvětlení tu byly dva nástěnné svícny se zrcadly.¹¹⁵

Následoval Zelený pokoj se zeleným soukenným špalírem ze sedmi kusů a dvěma zeleno-žlutými portiérami. Na černě mořené posteli byly závěsy ze zeleného taftu. Jinak zde však nejsou barvy textilií zmíněny. Místo toho se dozvídáme, že devět seslí bylo potaženo hedvábím s „priegel arbeit“, kterou se honosil i koberec na malém stole. Pod černým psacím stolem jsou připsány další dvě položky, konkrétně nočník s „priegel arbeit“ a pomalovaný žlutými pruhy z roku 1710 a tři anglické sesle s opěradlem a zeleným sukнем.¹¹⁶

Na tyto pokoje navazují dvě místnosti hraběte. Pokoj pana hraběte se špalírem z tištěného plátna a dvěma žlutými portiérami s červenými volány byl označen č. 10. Žluté taftové závěsy byl rovněž na posteli se čtyřmi pozlacenými koulemi. Kombinaci červené a žluté bychom mohli spatřit rovněž na dvou černě mořených seslích. Navíc tu byly dva svícny, šest seslí s „priegel arbeit“ a tři stoly: jeden plechový se stříbrnickou prací, jeden

¹¹³ Tamtéž, s. 6–7.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 8–9.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 10–11.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 11–12.

lehký s mezulánem a jeden z měkkého dřeva s tureckým červeno-modrým kobercem.¹¹⁷ Pod č. 11 se pak ukrývala Hraběcí šatna se šesti plátěnými špalíry a dvěma šedými velkými portiérami ze sukna se zlato-žlutým skosením. Byly tu dvě postele: první z měkkého dřeva a druhá vyzdobená modrým taftem a žlutým „frantzem“. K posezení sloužily čtyři žluté sesle s damaškem. Navíc tu byla španělská stěna s osmi šuplíky, nočník s červeným sukem a bílo-červenými volány, dva hnědé stoly s modrými soukennými koberci pokrytými květy a obraz v pozlaceném rámu. Nacházel se tu také malý zvonek a v poznámce je zapsán „spillbrauf“ z Prahy.¹¹⁸

Za tímto apartmánem se nacházely pokoje určené dámám. Nejprve to byl zřejmě apartmán hraběnky, složený ze dvou až tří místností. Pokoj paní hraběnky s č. 12 byl zdoben hnědým špalírem ze čtyř kusů. Místnost byla vybavena celkem obvyklým nábytkem a střídalo se tu několik barev. Na portiérah bychom spatřili červenou, podobně jako na koberci, jenž halil jeden z kulatých stolů. Navíc byl tento koberec ještě dozdoben bílými a červenými střapci. Naopak devět seslí bylo potažených modrým plátnem a zdobila je hedvábná „priegel arbeit“. Hedvábí pak šlo nalézt i na dvou dalších stolech. Bylo zde také zrcadlo v černém mořeném rámu a na stěnách visely dva malé obrazy v pozlacených rámech a velký portrét. Nakonec zmiňme ještě dva indiánské kabinety na pozlacených stolech.¹¹⁹

Další v pořadí je pokoj s č.13 a je nazván jako Ložnice paní hraběnky. Pokoj byl na stěnách zdoben špalírem z tištěného plátna složený ze čtyř kusů. K tomu tu byly dva obrazy v černých rámech a portrét mladé slečny (Jungen freyllle) v pozlaceném rámu. Jsou zde také zmíněny portiéry. Dvě velké byly z červeného sukna s volánky a bílým kosením a k nim tu byly umístěné ještě dvě malé. Postel měla červené taftové závěsy a hedvábné střapce. K tomu tu byl ještě další nábytek jako dva stoly, kabinety a sesle.¹²⁰ Další místností byl Dámský pokoj, tentokrát bez špalírů. Byla zde další postel s červeným sukem, čtyři stoly, z toho jeden s červeným přehozem a sedm seslí. Čtyři tyto sesle byly ze zeleného sukna, dvě byly kožené a byla tu jedna „stachzeig“ sesle.¹²¹

Další v pořadí je v inventáři „Vorhaus“. Není bohužel jasné, zda patřil spíš k předchozí nebo až k následující sérii místností, anebo jestli fungoval jako přechod mezi těmito dvěma

¹¹⁷ Tamtéž, s. 13–14.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 14–15.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 15–16.

¹²⁰ Tamtéž, s. 17–18.

¹²¹ Tamtéž, s. 18.

apartmány. Byl vybaven skromně dvěma almarami, lavicí a truhlou.¹²² Apartmán slečny byl složen z č. 16 a 17. Nejprve tu byl Pokoj slečny, o kterém je v inventáři zaznamenáno, že obsahoval dvě postele, lehký stůl, španělskou stěnu, židli s opěradlem a pak dalších šest ořechové barvy. V následující ložnici je pak zaznamenána pouze almara.¹²³

Na tento apartmán pak navazovaly další tři poslední pokoje. S č. 18 vystupuje Zelený pokoj, vyzdobený čtyřmi zelenými špalíry z „cartizu“ s „priegel arbeit“. Do této barvy pak ladily i dvě portiéry, šest soukenných seslí a také damaškové závěsy na černé mořené posteli. Naopak bílou barvu měl jeden ze stolů, zatímco druhý, který je označený jako hrací, byl asi bez přehozu. Červeno-žlutý turecký koberec měla lavice z měkkého dřeva. Na stěně tu visel ženský obraz v černém pozlaceném rámu.¹²⁴

Další v pořadí byla Ložnice hraběte Antonína, tentokrát se třemi žlutými „cartizovými“ špalíry a čtyřmi žlutými seslemi s hnědou výšivkou. Navíc tu byla ještě jedna velká sesle. Byla tu umístěná též postel, španělská stěna, lehký stůl s modro-bílým pruhovaným kobercem a čtyři krajiny.¹²⁵ Poslední v tomto patře je zmíněn Pokoj s malým stolkem, který měl na stěnách rozmístěných pět tureckých špalírů ze zeleného sukna a u dveří čtyři zelené soukenné portiéry, zelené byly rovněž koberce na dvou stolech. Naopak židle se honosily sukem červeným a stálo jich tu dvanáct. Stěny byl dále zdobeny pěti obyčejnými krajinami a pěti krajinami „Auffe Zeng“ spolu s dalšími osmi obrazy v pozlacených rámech. Byly tu také dva hrací stolky, jeden z nich šachový a k vytápění sloužil vlašský krb.¹²⁶

Jak již bylo zmíněno výše, první čtyři pokoje v horním patře byly označeny jako prázdné a popis tedy začíná až č. 5. Zde byly dvě postele, první železná a druhá dřevěná. Pak šest nepotažených seslí a tři stoly. Další je „Paller zimmer“ opět se dvěma postelemi, dvěma stoly, dvěma červenými seslemi a třemi židlemi.¹²⁷ S č. 7 a 8 vystupuje v tomto patře Pokoj oficírů a pak Oficírská komora. První místnost byla docela bohatě zařízena. Ačkoliv zde byla jen obyčejná postel, mohl se pokoj honosit devíti zeleně a bíle pruhovanými seslemi, černým stolem s modrým kobercem, španělskou stěnou a šesti židlemi, z toho pěti v barvě ořechu. Na stěně viselo množství obrazů, konkrétně dvanáct velkých krajin v pozlacených rámech a pak

¹²² Tamtéž, s. 19.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž, s. 20.

¹²⁵ Tamtéž, s. 21.

¹²⁶ Tamtéž, s. 21–22.

¹²⁷ Tamtéž, s. 23.

čtrnáct krajin menších. Podobné sesle, židle i španělská stěna byla i ve vedlejší komoře, spolu s postelí, dvěma lavicemi a nočníkem.¹²⁸

S č. 9 v tomto patře vystupuje Pokoj hraběte Fridricha, který byl zdoben pěti červenými špalíry a obsahoval postel se žlutými závěsy. Opět tu bylo šest zeleno-bílých pruhovaných seslí a dva stoly s přehozy stejné barvy. Stály tu rovněž dvě hnědé sesle, jedna obyčejná postel, španělská stěna a nočník. Na stěnách viselo šest blíže nepopsaných obrazů v černých rámech.¹²⁹ V inventáři pak následují dva pokoje patřící hraběti Josefovi. Nejprve je uvedena Komora s postelí, třemi židlemi barvy ořechu a stolem. Vedle byl pak Pokoj hraběte Josefa s dalšími sedmi židlemi, dvěma postelemi, z nichž jedna měla plátěné závěsy, dále stará sesle, tři lehké stoly a jeden další se zeleným sukнем.¹³⁰

„Setz zimmer“ s č. 12 obsahovala sedm židlí, starou sesli, psací stůl s almarou, dvě lavice a turecký koberec na stole z měkkého dřeva.¹³¹ Vedlejší Komora obsahovala kromě normální postele rovněž dvě postele dětské, jednu „Brucken bettstadt“ a dva stoly.¹³² Další dva pokoje byly opět určené oficírům. Zatímco pokoj č. 14 obsahoval dvě postele, dva stoly, sesli a židli, pokoj č. 15, což měla být Komora, kde oficíři spí, byla buď prázdná, anebo inventář záměrně vynechal jakékoliv předměty zde umístěné.¹³³ Posledním v tomto patře byl Pokoj pro hosty se dvěma postelemi, lavicí, španělskou stěnou a stolem se žluto-hnědým pruhovaným kobercem. Stálo tu rovněž pět seslí s modrými a hnědými pruhy, jedna podobná velká a jedna menší zelená. Stěny byl zřejmě bohatě zdobeny 46 malými papírovými obrázky v pozlacených rámech a sedmi dalšími lepenými.¹³⁴

V další části inventáře je popsáné přízemí zámku. Je zde zaznamenáno celkem třináct místností určených zejména pro správu zámku, hospodářské zázemí a jako byty některých zaměstnanců.¹³⁵ Místnosti č. 12 byla zámecká kuchyně a č.13 vedlejší komora. Následně je zde popsáno množství nádobí a dalších podobných předmětů, podobně jako i v předešlých soupisech. Jednak jsou tu zapsané předměty přímo z kuchyňské komory, dále pak cínové nádobí a předměty pocínované.¹³⁶ Na to pak volně navazuje množství textilních doplňků jako

¹²⁸ Tamtéž, s. 24–25.

¹²⁹ Tamtéž, s. 25–26.

¹³⁰ Tamtéž, s. 26.

¹³¹ Tamtéž, s. 27.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž, s. 27–28.

¹³⁴ Tamtéž, s. 28.

¹³⁵ Tamtéž, s. 29–39.

¹³⁶ Tamtéž, s. 34–41.

matrace nebo polštáře, stejně jako předměty a kusy nábytku, které z nějakého důvodu nebyly popsány výše.¹³⁷

Poslední část inventáře zaznamenává zámeckou kapli. Je zde zmíněno pět obrazů u oltáře, tři zdobené krucifixy, dva černé relikviáře, šest svícňů, osm menších obrazů, figurka Jezulátka v šatech a další předměty. U prvního malého oltáře byla dřevěná socha „Unser Lieber Fraw“ nebo například triptych s krucifixem. U druhého oltáře byl pak triptych s obrazem sv. Antonína a další předměty.¹³⁸ Nakonec je v inventáři zmíněna sakristie s řadou dalších předmětů, využívaných během různých svátků nebo během každodenního provozu kaple.¹³⁹ K vybavení kaple a analýze toho, co o ní jednotlivé inventáře vypovídají se vrátíme v jedné z následujících kapitol.

¹³⁷ Tamtéž, s. 41–45.

¹³⁸ Tamtéž, s. 46–49.

¹³⁹ Tamtéž, s. 49–52.

2.7 Půdorys zámku, jeho proměny a využití v 18. století

Nyní, když jsme si představily hlavní prameny této práce a ukázali, co nám mohou sdělit, podíváme se trochu blíže na samotný objekt litomyšlského zámku. K analýze stavby nám poslouží především stavebně-historický průzkum z 80. let minulého století¹⁴⁰ a půdorysné plány zámku z roku 1865.¹⁴¹ Tyto plány nám jasně ukazují základní dispozice budovy. Zámek má relativně pravidelný, čtyřboký půdorys, ze kterého vystupuje v jihovýchodním rohu loď kaple a v severovýchodním rohu zámecké věž.¹⁴² Mohli bychom říct, že budovu zámku tvoří několik celků, a to konkrétně západní křídlo, jižní arkádové spojovací křídlo, východní arkády, kaple a trakt východního vedlejšího schodiště, východní křídlo, střední spojovací křídlo, křídlo severovýchodního nároží a severní spojovací křídélko.¹⁴³ Kromě toho je vnitřek zámku obsahuje dvě nádvoří. Jedno větší (budeme mu říkat druhé nádvoří) se nachází blíže k jižní straně zámku a tvoří arkády západního, jižního a východního křídla. Další malé nádvoří (třetí nádvoří) se nalézá severně od druhého nádvoří a je obklopeno západním křídlem, z jihu a východu středním spojovacím křídlem a na severu ho tvoří severní obvodová zeď. Na plánech je rovněž vidět, že v době jejich pořízení se na jihu nacházela malá arkáda v přízemí.¹⁴⁴

Nebudeme se zabývat úplně všemi místnostmi a prostory zámku zcela do hloubky. Pokusíme se pouze nastínit podobu těch částí, které nás budou v následujících kapitolách nejvíce zajímat. Začneme v přízemí. Západní křídlo zde mimo dalších pokojů obsahuje rovněž divadlo. To je umístěno severně od pokojů v jihozápadním nároží¹⁴⁵ a je to hluboký sál široký na dvě okenní pole západního průčelí, procházející celou hloubkou traktu. Prostor je klenutý valenou klenbou. Východní stěna prostoru obsahuje troje dveře s nadsvětlíky. Zatímco prostřední mohou být původní, dvoje postranní byla zřízena společně s divadlem. Jižní stěna obsahovala v roce 1982 dva výklenky, jeden při západní stěně a druhý uprostřed, ke kterému vedlo několik schodů. Dvoje dveře pak byly umístěny i ve stěně severní, naproti výše zmíněným výklenkům. Zatímco západní dveře vypadaly původně, ty uprostřed stěny

¹⁴⁰ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2.

¹⁴¹ SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk. Fond velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 347, *Grundriss des 1 Stockwerkes, Theurer, Litomyšl, rkp., kolor., 75x54 cm 1865 půdorys rovné půdy*, 1865; SOA Hradec Králové, inv. č. 348; SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk. Fond velkostatku Litomyšl (1513) 1533–1949, inv. č. 349, *Grundriss des 1 Stockwerkes, Theurer, Litomyšl, rkp., kolor., 75x54 cm 1865 půdorys 2. patra*, 1865.

¹⁴² SOA Hradec Králové, inv. č. 347; SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁴³ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 46.

¹⁴⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 347.

¹⁴⁵ Tamtéž.

měly vzniknout v klasicistní době.¹⁴⁶ Zde možná došlo k drobné chybě v průzkumu, neboť plán z 19. století zaznamenává druhé dveře v severní stěně mnohem blíže k východu, než je výše zmíněno.¹⁴⁷

Inventář z roku 1801 je jediným z námi analyzovaných, který toto divadlo popisuje. Kromě samotného prostoru divadla se zmiňuje i o dalších částech s ním spojených. Budeme se jim věnovat ve zvláštní kapitole. Nyní bych se ale zmínil o prostoru šatny, depozitáře kulisy a dále o horní a dolní divadelní komoře.¹⁴⁸ Asi nebudeme schopni přesně určit, o které pokoje se jedná. Ale plán přízemí popisuje velkou a malou garderobu. Malá byla přístupná právě později zazděnými dveřmi v jihovýchodním rohu, zatímco do severní musel patrně člověk projít dveřmi severními a přes chodbu spojující druhé nádvoří a zámeckou zahradu na západě.¹⁴⁹ Ačkoliv dříve nemusela tato velká garderoba sloužit pro potřeby divadla, je zajímavé, že v roce 1982 byla objevena zadržka, která měla spojovat právě tento prostor prostorem velkého schodiště, nacházejícího se severně od divadla.¹⁵⁰ Herec nebo další personál by tak mohl lehce projít dveřmi v divadle a přes prostor schodiště se dostat právě do této místnosti. Je pravděpodobné, že další prostory, zajišťující fungování divadla byly rovněž v přízemí, zřejmě v okolí těchto garderob.

Druhou částí zámku, kterou se budeme později blíže zabývat, je zámecká kuchyně. Ta se nacházela v severozápadním nároží zámku, konkrétně ve východním, dvoulodním traktu s valenou klenbou. Druhotně měl být tento prostor předělen na tři místnosti. Východní loď zůstala zachována a byla oddělena od té západní, která byla rozdělena na severní a jižní část.¹⁵¹ Tento stav zachycuje i plán zámku, který popisuje východní loď jako velkou kuchyň (Grozse Küche), zatímco v té západní byla na severu pouze kuchyně (Küche) a na jihu předsín.¹⁵² Kuchyň je zmíněna ve všech inventářích, ale ne vždy jsou zmíněné ty stejné místnosti.¹⁵³ Kromě kuchyně je v roce 1801¹⁵⁴ a 1723¹⁵⁵ zaznamenán také Pokoj kuchaře. Mimo to máme z roku 1711 záznam o Komoře u kuchyně, která byla vybavena množstvím

¹⁴⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 52–53.

¹⁴⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 347.

¹⁴⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁴⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 347.

¹⁵⁰ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 54.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 137–138.

¹⁵² SOA Hradec Králové, inv. č. 347.

¹⁵³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 34.

¹⁵⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁵⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

nádobí a dalších pomůcek.¹⁵⁶ Dále jsou v blízkosti kuchyně zmíněné další místnosti. Není zde bohužel jasné, zda se jedná o sklepení nebo o místnosti s klenutým stropem v přízemí. Tento klenutý pokoj máme doložený ve všech inventářích, krom toho nejstaršího.¹⁵⁷ Druhým takovýmto pokojem je chladírna nebo lednice, která je zaznamenána pro změnu ve všech trautmansdorffských inventářích.¹⁵⁸ Nejmladší inventář však zaznamenává dva klenuté prostory, takže jeden mohl být opět onou lednicí.¹⁵⁹ Není zřejmé, kde přesně se tyto dodatečné prostory nacházely, zda byly součástí rozděleného dvoulodního traktu, či nikoliv. Kromě něho přichází v úvahu ještě prostor na jihu od kuchyně, široký jako jedna kuchyňská loď, jenž je v plánu zámku označená jako „Eiskeller“, teda jako chladicí sklep. Tyto prostory však nebyly přístupné z kuchyně, ale z chodby vedoucí z druhého nádvoří. Ve východní stěně této chodby byl průchod do těchto dvou místností, zatímco v severní byl průchod právě do kuchyně.¹⁶⁰

Nyní se můžeme přesunout do 1. patra. To je přístupné s pomocí dvou různých schodišť. Jedno, o kterém jsme se zmínili výše, je umístěné severně od divadla v západním křídle. Druhé je umístěno ve východní části zámku a sice severně od kaple.¹⁶¹ Rozložení tohoto patra i s celou řadou názvů v zámeckém plánu je téměř totožné s inventářem z roku 1801, a proto nám poslouží k lepší orientaci. Prvním pokojem v této části zámku je předsín u lovců,¹⁶² v plánu označená pouze jako „Vorzimmer“. Ve všech čtyřech stěnách místnosti jsou umístěny dveře.¹⁶³ Při tvorbě inventáře se nejprve prošlo těmi v severní stěně, kde byl umístěn pokoj komorníka.¹⁶⁴ Ten zabírá na plánech přibližně východní ½ rozsahu předsíně.¹⁶⁵ Inventář však už nezmiňuje, že zbytek byl vyplněn dalšími dvěma místnostmi, přičemž v té prostřední bylo těleso komína. Celý tento prostor měl barokní strop, ale bohužel není jasné, v jaké době k tomuto rozdělení na tři místnosti došlo.¹⁶⁶

V jižní části západního křídla se nachází komplex tří místností: Hlavní sál, Zelený pokoj a Modrý pokoj. Hlavní sál je disponován na dvě osy jižního průčelí. V jihozápadním nároží je umístěn Zelený pokoj a severně od něj Modrý. Pokoje nesou klasicistní výzdobu

¹⁵⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 35–39.

¹⁵⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

¹⁵⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 33.

¹⁵⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁶⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 347.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁶³ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁶⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁶⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁶⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 66.

v podobě maleb, podlah a v případě dvou západních místností také kamen.¹⁶⁷ Do Hlavního sálu, jinak označovaného také jako Taneční sál,¹⁶⁸ se mohlo vstoupit buď z výše zmíněné předsíně, jejími jižními dveřmi, anebo přímo z arkád dveřmi v jejich jihozápadní části. Samotný sál byl pak propojen s oběma místnostmi západně od něj.¹⁶⁹ Takovéto sály se stávaly již v 16. a 17. století významnou reprezentační místností. Barokní zámky takovéto prostory často umísťovaly ve své pravoúhlé, okrouhlé nebo oválné podobě do středu osově souměrných staveb.¹⁷⁰ Litomyšlský zámek díky své původní renesanční dispozici toto samozřejmě neumožňoval. Místnost nazvaná jako Sál se však objevuje ve všech třech dalších námi zkoumaných inventářích, jak bylo popsáno výše.¹⁷¹ Nelze ale určit, zda se i Sály ze staršího období nacházely v místě tohoto tanečního, nebo zda byly umístěny v jiné velké místnosti. V blízkosti sálů bývaly pak umístěny také galerie, rozlehlé, podlouhlé prostory s obrazovou nebo jinou významnou výzdobou. Případně se takto mohly nazývat užší koridory *piana nobile*, které přiléhaly k reprezentačním prostorám.¹⁷² Pokoje, vyskytující se západně od tanečního sálu mohly alespoň částečně tuto funkci skutečně plnit. Oba byly po nějakou dobu zdobené obrazy, resp. portréty, ačkoliv některé byly později přemístěny.¹⁷³ Výraz Galerie se však objevuje v inventářích z let 1743 a 1723. V tomto případě je však tato místnost patrně umístěna poblíž sakristie a kaple. Byly zde pověšeny různé malované krajiny.¹⁷⁴

Severně od Modrého pokoje jsou další dva prostory, které společně odpovídají rozsahu výše popsané předsíně a pokoje komorníka. Tyto prostory jsou však přibližně stejně velké. Na plánech zámku je evidentní, že je odděluje mnohem užší stěna, než je tomu u jiných místností.¹⁷⁵ Jižní pokoj má dvoukřídlé klasicistní dveře ve své jižní, severní i východní stěně. Následující pokoj má pak stejné dveře ve stěně severní a jižní, zatímco z východu do ní vedou malá maskovaná dvířka.¹⁷⁶ Ta vedou z krajního pokoje, který je součástí oněch tří místností na sever od Předsíně.¹⁷⁷ Inventář z roku 1801 tyto prostory označuje jako Pracovnu a Ložnici pana hraběte.¹⁷⁸

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 63–65.

¹⁶⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1; SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁶⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁷⁰ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 106.

¹⁷¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 5.

¹⁷² LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 106.

¹⁷³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁷⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

¹⁷⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁷⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 66–67.

¹⁷⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁷⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

Důležitou jednotkou v rámci šlechtických rezidencí byly právě různé apartmány, kterými byl naplněn také litomyšlský zámek. Bývalo zvykem, že se tyto apartmány skládaly z několika pokojů, zpravidla z nějakého předpokoje, vlastního pokoje nebo ložnice, kabinetu a zadní místnosti pro garderobu nebo toaletu. Podobné apartmány, složené většinou alespoň z jednoho pokoje a vedlejší místnosti pro sluhu, se budovaly také pro významné hosty.¹⁷⁹ Apartmány přišly z italského prostředí, nejprve ze sídel papežů, kardinálů a dalších, kteří byli silně svázáni ceremoniály. Odsud se tyto trendy později přenesly do prostředí habsburské monarchie. Tyto prostory se staly symbolem majestátu a společenského postavení jeho majitele. Vyjadřovaly ale něco i o jeho návštěvníkovi. Pro něho bylo měřítkem významu to, jak daleko do sídla a do kolika místností mu byl umožněn přístup a v jak soukromém pokoji mu byla například udělena audience.¹⁸⁰

Jak vidno z předešlých kapitol, apartmánů měl litomyšlský zámek celou řadu a v různé době se mohly měnit. Je zajímavé, že pokoje hraběte se objevují pouze ve třech ze čtyř inventářů. V roce 1711 se tento apartmán nacházel v 1. patře a skládal se ze tří místností: Pokoje hraběte a dvou Sedacích místností (Setz zimmer), zřejmě určených právě k setkávání s návštěvami. Ihned za tímto apartmánem je také zmíněn Sál, tedy snad jedna z hlavních společenských místností.¹⁸¹ Další pokoje hraběte jsou pak zaznamenány ve stejném patře o něco dále. Zde bychom našli další dvě místnosti, a to Pokoj hraběte a Hraběcí šatnu. Tyto pokoje byly umístěny hned vedle apartmánu hraběnky, který byl složený z vlastního Pokoje, Ložnice, Dámského pokoje a Předpokoje.¹⁸² V roce 1743 je zaznamenán jediný Pokoj hraběte ve 2. patře, vedle pokojů staré paní hraběnky.¹⁸³

Z jakého důvodu byl hraběcí pokoj nebo apartmán vynechán v roce 1723 není bohužel jasné, stejně jako to, proč měl hrabě potřebu, svůj pokoj stěhovat. Poradit by nám snad mohly rodinné záležitosti hraběte Františka Václava. Jeho manželkou byla Marie Eleanora, hraběnka z Kounic a podle Marie Marešové byl vztah manželů velmi vřelý, jak dokládá na výdajích, které na svou manželku hrabě vynakládal. V březnu 1723 však hraběnka zemřela.¹⁸⁴ Skutečnost přesunu hraběcího pokoje z blízkosti pokojů jeho zemřelé choti by mohla být znakem, jak se vyrovnat s její ztrátou nebo možná jako ukázka truchlení a zároveň dalším důkazem jejich vroucného vztahu. Zatímco inventář vzniklý v roce 1723, konkrétně

¹⁷⁹ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 110–111.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 105–106.

¹⁸¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 2–5.

¹⁸² Tamtéž, s. 13–19.

¹⁸³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

¹⁸⁴ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 106.

v červenci, tedy několik měsíců po smrti Marie Eleonory, hraběcí pokoj vynechal, ten o 20 let starší jej přemístil do zcela jiného patra a do blízkosti dalších apartmánů, nejbližší k pokojům staré hraběnky. O koho se v tomto kontextu jedná, bohužel není jasné, stejně jako odpověď na otázku, zda k přemístění hraběcího pokoje k apartmánům dalších osob nemohlo dojít z důvodu jeho osamělosti. Je však pozoruhodné, že pokoje hraběnky v 1. patře zámku jsou v obou prostředních inventářích zámku zaznamenány.¹⁸⁵

Severně od této ložnice pak běží spojovací chodbička u západní stěny. Tento úzký prostor spojuje jižní a severní část křídla, kde ústí do jídelny. Jinak je tato část vyplněna dvouramenným schodištěm.¹⁸⁶ V roce 1801 byla tato část označována jako Čítárna a vzhledem ke své velikosti byla celkem bohatě vybavena.¹⁸⁷ Je možné, že tento menší, relativně soukromý prostor, mohl mít ještě jiné využití než jako čítárna. Již od 17. století se v aristokratických kruzích, nejprve zejména ve Francii a v Itálii, pěstovaly salóny. Jednalo se o setkávání různých mužů a žen za účelem konverzace s intelektuály, vzdělanci i umělci. V souvislosti s tímto fenoménem se do architektury rezidencí a sídel začlenily speciální místnosti zvané „niky“ nebo „alkovny“. Jednalo se o různé výklenky, ale také zkrátka oddělené prostory, často v blízkosti ložnice hostitele, které byly určeny pro komornější setkávání dané společnosti. Zatímco někdy nabývaly tyto prostory přímé architektonické podoby, tzn. byly včleněny přímo do půdorysu, jindy si daný hostitel vystačil pouze s prostorem odděleným závěsem nebo dřevěnou konstrukcí.¹⁸⁸ Výše popsaná Čítárna by byla pro tento účel ideální. Jednalo se o prostor ihned vedle apartmánu hraběte. Malý klenutý prostor lze uzavřít z obou stran, ať už dveřmi nebo případně rovněž závěsem a označení „čítárna“ samo o sobě evokuje jisté zázemí pro intelektuální činnost. V rámci dalšího výzkumu by jistě bylo vhodné propátrat hlouběji kontakty litomyšlských Valdštejnů s osobami navštěvujícími zámek, intelektuálními zájmy této šlechty a ideálně i jejich knihovnou.

Velká jídelna přímo navazuje na tuto spojovací chodbičku. Jedná se o velký prostor s bohatou výzdobou. Jednak tu můžeme vidět další klasicistní malby, ale také barokní štukový strop s křivkově utvářeným zrcadlem a dalšími křivkově rýsovanými plochami. Vznik stropu byl datován kolem roku 1720. Průzkum z 80. let identifikoval v místnosti šest dvoukřídlých

¹⁸⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

¹⁸⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 67–68.

¹⁸⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁸⁸ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 126–128.

dveří, z nichž tři byly údajně slepé.¹⁸⁹ Zámecký plán nám však ukazuje v jídelně dveře hned čtyři. Kromě těch v severozápadním a jihozápadním rohu jsou to také dvojce dveře ve stěně východní.¹⁹⁰ Za jedněmi ze dveří ve východní stěně se nachází skrytý prostor, zdobený květinovou malbou, nacházející se právě v místě jižních z těchto dvou průchodů. Dnes již pochopitelně průchozí není a jeho objev vyvolává několik otázek. V rámci kapitoly o podobě zámku v roce 1801 jsme se zmínili o jakési slepé nebo skryté schránce, která zde byla umístěna.¹⁹¹ Je možné, že se jedná právě o tuto schránku. Ačkoliv část zadržky za dveřmi vypadá novodobě, v dolní čtvrtině je stěna mnohem tlustší, a navíc barevně dekorovaná květinovými motivy. To by naznačovala, že tento prostor opravdu nebyl průchozí a měl být, alespoň částečně, viditelný právě z jídelny. Možnosti dalšího průchodu z jídelny do vedlejšího pokoje odporuje i skutečnost, že stěny vedlejší místnosti jsou plně pokryté velkými obrazy s koňmi. Tato výzdoba by měla pocházet už z poloviny 18. století.¹⁹² K této výzdobě se ještě blíže vrátíme později. Zde pouze zmíním, že hrabě Jiří Kristián si měl dát vyhotovit pro tuto místnost 5 velkých podobizen koní. Za hraběte Jiřího Josefa byl pak jeden z těchto obrazů patrně nahrazen jiným, možná kvůli špatnému stavu toho původního. To se však pohybujeme v 1. třetině 19. století.¹⁹³ I kdyby se výzdoba v předsíni s koňmi měnila, zdá se, že její ustálená podoba vznikla právě v této době. Zůstává nám tedy otázka, jak může být o 30 let později v plánech zakreslený do tohoto pokoje další průchod. Odpověď na tuto otázku by mohl přinést budoucí rozbor zdiva a hrubá datace malby v nově odkryté místnosti.

Jídelna je samozřejmě pokoj určený primárně ke stolování. Jednalo se zpravidla o reprezentační místnosti, na které pak navazovaly další společenské pokoje. Na některých zámcích se hlavně v době 19. století objevovaly jídelny oficiální a privátní.¹⁹⁴ Tento velký prostor patrně sloužil jako jídelna oficiální. Ačkoliv se zde v inventáři již pokoj označuje přímo jako Jídelna, v ostatních námi zkoumaných soupisech tomu tak není. Jeden prostor mohl být využíván pro více činností. Tento jev částečně souvisí s vnímáním soukromí v předmoderní době. Obyvatelé takovýchto sídel byli samozřejmě obklopeni celou řadou dalších lidí, ať už urozených nebo neurozených a rozčlenění pokojů na oficiální a privátní dosud nebylo obvyklé. Právě služebnictvo bylo pro život v těchto zámcích a rezidencích nezbytné. Společenský kánon velel, aby se nábytek nenacházel volně v prostoru. Pokud bylo

¹⁸⁹ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 70–71.

¹⁹⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

¹⁹¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁹² ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 69.

¹⁹³ CINKOVÁ, Veronika: *Malířství na zámku v Litomyšli v 18. a na počátku 19. století*. In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska* 6, 2005, s. 66.

¹⁹⁴ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 231.

třeba pokoj používat, přeneslo služebnictvo potřebný nábytek do prostoru, někdy dokonce z jiných místností a posléze byly tyto předměty zase uklizeny. Výjimku pak tvořily pouze některé prostory, kde byly na odiv doprostřed dávány sbírkové předměty v galeriích nebo třeba velké stoly.¹⁹⁵ Z toho pak můžeme vyvozovat, proč v trauttmansdorffských inventářích nenacházíme jídelnu, ale pokoje s malými nebo velkými stoly. Ačkoliv není zcela jisté, zda právě tyto místnosti se primárně používaly jako jídelny, nemohu zde vynechat zmínku o jakési dvojité almaře ve stěně pokoje s velkým stolem v roce 1711.¹⁹⁶ Jedná se o poměrně neobvyklý záznam, který vede k úvaze, že se zde jedná o stejný prostor, který je označen jako Jídelna v době Valdštejnů a kde je popsána již výše zmíněná schránka ve stěně, patrně ta samá, která se nachází ve východní stěně.

Za jídelnou zmiňuje náš nejmladší inventář Bitevní pokoj.¹⁹⁷ Jedná se o místnost zabírající severozápadní nároží zámku a je disponována na jednu osu severního a na dvě západního průčelí. Opět zde můžeme spatřit vrcholně barokní štuky na stropě s rozvilinami a dalšími motivy společně s křivkově protvářeným zrcadlem. Kamna jsou zde však až klasicistní.¹⁹⁸ Jedná se nepochybně o jednu ze společenských místností, které měly navazovat právě na jídelnu. Po skončení stolování se totiž měla společnost od stolu přesunout, snad bývalo také zvykem oddělovat pánskou a dámskou společnost.¹⁹⁹

Východně od této místnosti se nachází menší pokoj, který je v roce 1861 označen jako „Spiel zimmer“.²⁰⁰ Inventář ho však patrně nazývá jako Sedací pokoj paní hraběnky.²⁰¹ Tento pokoj je zvláštní jednak nástěnnou malbou zpodobňující dokonalé krajiny, jednak přítomností klasicistních kamen v jihovýchodním rohu, která však doplňuje malý krb v západní stěně.²⁰²

Krajní severní části západního křídla tvoří tři prostorové jednotky. Na předpokoj, který byl vydělen z Velké předsíně východního traktu navazuje prostor bývalé ložnice. Tento původně renesanční prostor byl klasicistními příčkami rozdělen na 3 prostory. Ložnice se nacházela v západní části původního prostoru, přičemž v její východní části byl výklenek pro umístění postele. V jižní stěně tohoto prostoru jsou umístěna klasicistní kamna. Další, válcová s figurální výzdobou, jsou pak umístěna ve výklenku ve východní stěně úzké chodbičky na

¹⁹⁵ LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 16.

¹⁹⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 7.

¹⁹⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

¹⁹⁸ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 73–74.

¹⁹⁹ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 231.

²⁰⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

²⁰¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁰² ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 73.

východ od ložnice. Tato kamna by měla být starší než výše zmíněná, patrně vznikla kolem roku 1780, ještě předtím, než byl prostor rozdělen. Dále se zde na východ od ložnice nacházela téměř čtvercová předsínka s oknem ve východní stěně. Příčky sem byly umístěny patrně až kolem roku 1820.²⁰³ Dámských apartmánů neboli apartmánů hraběnek, jsme se již dotkli výše. Není jasné, zda po smrti Marie Eleonory zůstávaly tyto pokoje neobývané, nebo zda se do nich nastěhovala jedna z dcer hraběte Františka Václava. Volba by patrně padla na Marii Eleonoru, jmenovkyni jeho zemřelé choti a nejmladší dceru, která se v roce 1729 provdala za hraběte Františka Josefa Jiřího z Valdštejna. S ním se hrabě z Trauttmansdorffu ještě před svatbou dohodl na postupném předávání litomyšlského panství do valdštejnského područí, přičemž bylo starému hraběti umožněno nadále zůstat na zámku a spravovat jej.²⁰⁴ Inventář z roku 1711 zachycuje tři nebo čtyři místnosti apartmánu hraběnky, který se skládal z Pokoje hraběnky, Ložnice a Dámského pokoje a Předpokoje.²⁰⁵ V roce 1723 byl poslední pokoj označená jako Hrací místnost. Dámský pokoj byl tehdy přemístěn na začátek apartmánu.²⁰⁶ Poslední trauttmansdorffský inventář zachycuje nejprve Dámský pokoj, pak Ložnici a Pokoj hraběnky.²⁰⁷

Východně od zmiňované jídelny se nachází prostor předsíně, zdobené koňskými obrazy. Prostor má barokní strop i řešení stěn a v jihovýchodní části je barokní nebo raně klasicistní dvojité okno. Z doby klasicismu jsou zde umístěna kamna v rohu severozápadním. V severní stěně vpravo jsou malá maskovaná dvířka. Jinak jsou v pokoji čtyři dvoukřídlé klasicistní dveře. Severně od tohoto prostoru jsou pak dva menší pokoje. Na západě je to již výše zmíněný předpokoj s barokním stropem a dvěma topnými otvory v severozápadním koutě s barokními dřevěnými dvířky. Naopak v jihozápadním koutě jsou klasicistní kamna a z podobného období pochází i troje dvoukřídlé dveře. Na východě bylo ve stěně okno vedoucí do západního prostoru. Ten měl barokní strop, běžící dále, cihelnou podlahu a topný otvor pro vytápění místnosti ve středním traktu. Strop těchto prostorů naznačuje, že dříve, snad v době vrcholného baroka, se v těchto místech nacházel jeden velký prostor.²⁰⁸ Poslední místností v této části zámku je užitková komora, umístěná jižně od Sedací místnosti paní

²⁰³ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 71–72.

²⁰⁴ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 108–109.

²⁰⁵ Zde není zcela zřejmé, zda byl Předpokoj (Vorhaus), umístěný za třemi předešlymi pokoji, součástí apartmánu, či nikoliv, viz SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 15–19.

²⁰⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²⁰⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

²⁰⁸ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 68–70.

hraběnky, která je přístupná právě z výše zmíněného předpokoje. Jeho účelem bylo vytápění sousedních salónů.²⁰⁹

Kvůli několika změnám, které v této části proběhly během 19. století, zachycuje inventář poněkud jinou skutečnost. Za Sedací místností je zaznamenána Ložnice hraběnky, následně Pokoj komorné nebo služky, pak Kávová kuchyňka a Garderoba.²¹⁰ Tento počet pokojů odpovídá jejich množství před klasicistním rozdělením. Na sedací místnost tedy navazovala ložnice, ze které se dalo patrně postoupit na jih do pokoje služebné a ona výše popsaná užitková komora pak mohla sloužit jako garderoba. Kávová kuchyňka se pak zřejmě nazývala ona malá místnost východně od předpokoje (Pokoj služebné) s cihelnou podlahou. Je však možné, že tyto tři pokoje byly rozmístěny v odlišné kombinaci, jak naznačuje i plán zámku. Zatímco z předsíně s koňmi se dalo projít na sever do předpokoje, severní ložnice i západní místnůstky, onen krajní východní prostor byl přístupný malými dveřmi v severovýchodní části velké předsíně a byl tak propojen s předpokojem opravdu pouze oknem.²¹¹

Na předsíně s koňmi navazuje střední trakt s celkem pět místnostmi. První dva pokoje jsou disponované vždy na jednu osu jižního průčelí. Výrazné jsou zde především stropy se štukovou výzdobou s drobnotvarou pozdní rozvilinou, která vznikla, alespoň v západním pokoji, kolem roku 1720. Podlahy pochází z 18. století a kamna v západní místnosti jsou klasicistní. Ve východní a západní stěně jsou umístěny dvoukřídlé dveře. Stěny pokrývá dekorativní malba.²¹² Následující prostor je pak široký na dvě osy jižního průčelí. Opět je tu k vidění barokní strop s velmi dekorativní štukovou výzdobou, například s motivy orlů. Opět tu můžeme najít klasicistní kamna s malířskou výzdobou ze stejného období. Kromě dveří ve východní a západní stěně jsou také malá dvířka, umístěná ve stěně severní.²¹³ Poslední dva prostory na východě jsou odděleny až v pozdější době barokní příčkou. Západnější místnost má opět plochý strop s vpadlým zrcadlem a stěny jsou dekorovány klasicistní malbou. Pod ní však byla objevena ještě malba barokní napodobující tapety s růžovými úponky. Poslední prostor je úzký, s plochým nezdobeným stropem. Ve středech stěn byly umístěny dveře, přičemž ty na jihu byly barokní.²¹⁴ Inventář z roku 1801 popisuje tyto pokoje velice jasně. Od západu se mělo jednat o Malou jídelnu, Vedlejší kabinet, pak Místnost s biliárem, Pokoj vedle

²⁰⁹ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 73.

²¹⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²¹¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

²¹² ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 129–130.

²¹³ Tamtéž, s. 130–131.

²¹⁴ Tamtéž, s. 131–132.

předsíně a Předsíň. Dále tento inventář popisuje místnost vlevo od předsíně, čímž je pravděpodobně myšleno severně. Zde se nacházel Pokoj pro služebnictvo a pak Pokoj komorné.²¹⁵

Již výše jsme zmínili typ neoficiální, privátní jídelny, která byla patrně umístěna právě na začátku tohoto křídla. Je zde také zmíněna místnost s biliárem. Biliár, umístěný v této části zámku, byl pravděpodobně později přenesen do západního křídla, konkrétně do první místnosti vedle Tanečního sálu.²¹⁶ Hra v biliár se patrně v Litomyšli provozovala již v 18. století. Inventáře z roku 1723 a 1743 jej umisťují do biliárového pokoje v 1. patře.²¹⁷ Biliár byl jednou ze společenských her, které se hrály v rámci aristokratických společenských místností podobně jako například karty. Tyto místnosti pak mohly sloužit také ke konverzacím, podávání kávy nebo dokonce pro koncerty či předčítání.²¹⁸ Můžeme také zmínit, že biliár se zelenou látkou se také nacházel v roce 1704 v jejich pražském paláci. Konkrétně měl být umístěný v Přepokoji naproti Celetné bráně (gegen Czeltner gatten).²¹⁹

. Vraťme se však ke dvěma pokojům severně od Předsíně. Jedná se patrně o místnosti v severovýchodním nároží zámku. Pokojem služebnictva bude jeho střední trakt zabírající jeho celou hloubku a široký na jednu osu severního průčelí. Prostor má plochý strop, prkennou podlahu, šedavou dekorativní malbu a trojici topných otvorů ve východní, západní a jižní stěně. Východní a jižní stěna též obsahuje dvojici dvoukřídlých dveří. Další dveře jsou pak ve zdi jižní. Západně odsud je pak dvojice místností. Jižní z nich je nezdobená, s prkennou podlahou a dveřmi ve východní a jižní stěně.²²⁰ Jižní dveře ústí do místnosti, kterou můžeme označit jako výše zmíněnou Místnost s biliárem.²²¹ Severní prostor je podobného charakteru s tou výjimkou, že se zde nachází klasicistní kamna a v severozápadním koutě jsou dveře sloužící jako vchod do spojovací chodby severního spojovacího křídélka.²²² Bohužel není zřejmé, kterou z těchto místností inventář označuje jako Pokoj komorné. Je možné, že na přelomu 18. a 19. století byly tyto dva prostory spojené, anebo že byl jeden z pokojů záměrně vynechán. V inventáři však soupis pokračuje místností

²¹⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²¹⁸ LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 18.

²¹⁹ Ačkoliv je tento inventář ve fondu označen jako inventář domu ve Vídni, archivní poznámka i samotný dokument jasně mluví o domě pražském. Pro dohledatelnost však v citaci předkládám oficiální označení dokumentu viz SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, Litomyšl, (1616) 1675–1753 (NAD 280), Inventáře a výkazy nákladů na domácnost, inv. č. 158b; ukl. j. 48 kniha; *Výkaz nákladů na domácnost z roku 1703 (1706) a inventář paláce ve Vídni z roku 1704, 1703–1706*.

²²⁰ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 139–140.

²²¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

²²² ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 139.

pro hosty v rohu u věže.²²³ Tento prostor je disponován na jednu osu severní a východního průčelí. Má strop s barokní římsou a klasicistní dekorativní výmalbu. Dveře jsou zde umístěny v západní a jižní stěně, přičemž jižně odsud je další podobná místnost opět s klasicistní výmalbou a dvoukřídlými dveřmi v severní a jižní stěně.²²⁴ Tyto dva prostory odpovídají svým rozsahem klenebním polím jedné lodi prostoru v přízemí, kde se nacházela kuchyně. To ukazuje již výše analyzovaný plán. Také z něj můžeme zjistit, že stěna mezi těmito dvěma prostory je užší než jiné a že ve středu vedlejšího pokoje na západě je uprostřed zazděný jakýsi výklenek. To nahrává myšlence, že tyto dvě části byly dříve spojené v jeden větší pokoj. Jižně od těchto prostor pak tento plán ukazuje další tři místnosti, propojené dveřmi vždy v severní a jižní stěně s výjimkou té nejjižnější. U té jsou stěny proraženy na severu a na západě a tyto dveře tak ústí na arkády. Severní z těchto prostorů má pak také dveře vedoucí do předsíně ve středním traktu.²²⁵

Dva severní prostory jsou shodně disponované na jednu osu sdruženého okna východního průčelí, mají iluzivní dekorativní malby a ploché stropy s fabiony a římsami. Minimálně v severní místnosti je tento strop barokní. Jižní pokoj je pak disponován na dvě okenní osy východního průčelí. Klasicistní zde pak nejsou jen stěny, ale i malovaný strop.²²⁶ Bohužel poslední čtyři pokoje nejsou v inventáři označeny žádným zvláštním jménem a musíme se tak spokojit pouze s označením 2–5.²²⁷

Jižně od těchto prostor je umístěné jedno ze dvou zámeckých schodišť, které je však evidentně menší než to v západním křídle a evidentně ne tolik reprezentativní.²²⁸ Schodiště je součástí traktu s kaplí, což jsou prostory, jejichž základy jsou, na rozdíl od zbytku východního křídla, od základu renesanční. Kaple je tvořena obdélnou lodí a kněžištěm na půdorysu pěti stran osmiúhelníku. Celý tento prostor kaple prochází výškou 1. a 2. patra a je zastropen valenou klenbou, kterou drží pilastry. Nad kněžištěm je pak umístěna klenba melounového typu. Závěrové pole kněžiště je rámováno dva pilastry, které patří zřejmě k již odstraněnému baroknímu oltáři. Okna napodobují gotické vzorce. V době klasicismu tu byla iluzivní architektonická výmalba. Kaple je přístupná zdobeným portálem z arkády východního křídla.²²⁹ Prostor východního schodiště je pak tvořen hloubkovým trojtraktem úzkých prostor.

²²³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²²⁴ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 140–141.

²²⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

²²⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 119–121.

²²⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²²⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

²²⁹ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 105–107.

Zatímco severní dva trakty tvoří samotné schodiště, jižní trakt je funkčně spojen s kaplí v 1. a 2. patře.²³⁰ V 1. patře se tento trakt, rozdělený na dvě části, využíval jako sakristie. K rozdělení místností však zřejmě nedošlo hned v renesanční době.²³¹ Zatímco západní místnost má dveře proražené v západní a východní stěně, vedlejší pokoj má druhé dveře ve stěně jižní a ústí tak právě do kaple.²³²

Nyní se ještě přesuneme do 2. patra a prozkoumáme i zdejší prostory. Západní křídlo má shodné dispoziční schéma jako u nižších podlaží.²³³ Krajní, jižní část tohoto křídla svým rozdělením odpovídá 1. patru, kde jej tvoří jeden větší sál a na západě dva menší pokoje. Sál v 2. patře byl někdy v době klasicismu rozdělen na tři menší části. Průzkum také objevil mimo jiné zazdívkou dveří v severní stěně a vlevo od ní zazděný topný otvor.²³⁴ Plán zámku z 60. let 19. století zde rozlišuje pokojů dokonce pět místností. Jednalo se o širokou předsíň uprostřed, na jihu dva pokoje a na severu topná místnost, zřejmě v místech zazděného topného otvoru. Vedle byl pak Pokoj komorníka. Západní dva prostory odpovídají těm v 1. patře s tím rozdílem, že nejsou propojeny s dalšími pokoji na severu.²³⁵

Prostřední část křídla byla rozdělena v roce 1982 na celkem čtyři prostory. Z toho dva byly při arkádě a dva při západní obvodové zdi, orientované vždy na jednu osu západního průčelí. Na žádné z místností nebylo shledáno nic zvláštního kromě faktu, že všechny příčky v tomto prostoru byly vestavěny až druhotně.²³⁶ Zatímco západní polovina traktu byla již v roce 1861 totožná s tou výše popsanou, na východě byl prostor rozdělen na pět místností. Dveřmi od arkády se vešlo do „Vorplatzu“ a odsud byl přístupný Pokoj komorníka na severu a „Vorzimmer“ na jihu. Od dvou severních pokojů byly pak ještě odděleny na západě dva úzké malé prostory.²³⁷

Kvůli rozsáhlým proměnám, které tato část zámku prodělala, asi již nelze přesně spojit konkrétní místnosti s jejich názvy v inventáři. Vzhledem k tomu, že však inventář opět začíná popisem západního křídla, můžeme konstatovat, že v jednom z těchto komplexů byly umístěny apartmány hrabat ze Schlegenberga, Johann (Jan) měl k dispozici dva pokoje, jeden pro sebe a druhý pro jeho sluhu a jeden pokoj zde byl také pro Antona (Antonína). Vedle je

²³⁰ Tamtéž, s. 108.

²³¹ Tamtéž, s. 111.

²³² SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

²³³ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 74.

²³⁴ Tamtéž, s. 76–77.

²³⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

²³⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 78–79.

²³⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

pak zmíněn Pokoj komorníka, který dříve sloužil lovcům. Druhý apartmán zde náležel Komtесе Tereze z Hohenfeldu. Je zde popsán Pokoj komtесy, Místnost pokojské, následně Pokoj pro hosty a Hraběncinu garderobu. Nakonec tu inventář zmiňuje jednu Předsíň a Malý extra pokoj.²³⁸

Severní třetina křídla je řešena opět shodně jako u nižších podlaží. Začneme místností, sousedící na jihu s arkádami. Ta byla dříve na severu předělena příčkou. V celé místnosti bychom našli několik klasicistních dveří a také topných otvorů. Severně odsud je stejně široký prostor, který je zajímavý především zadržkou dveří ve východní stěně, původně vedoucí na šnekové schodiště, procházející celou výškou zámku až do 2. patra.²³⁹

Západně od předsíně se nachází dlouhý prostor, který svým rozsahem odpovídá jídelně v 1. patře. V severní stěně této místnosti je pak půloválně klenutý široký průchod do sousední místnosti. Ta je disponována na dvě osy západního i severního průčelí a ve východní stěně je zazděný topný otvor. Východně odsud je pak další prostor, který je však orientovaný na pouze jednu osu severního průčelí. V době průzkumu se v jeho západní a východní stěně uprostřed nacházely průchody. Další průchod byl pak také ve východní stěně napravo a byla zde umístěna též neorenesanční kamna.²⁴⁰

I zde však docházelo v průběhu let k značným změnám. Prostor nad jídelnou je na plánu rozdělen na předsíň, dva pokoje v západní části a jakousi strojovnu (Geräth Kamer) v jihovýchodním rohu. Severní nárožní pokoj byl příčkami dělen na dva pokoje na západě, chodbu a malý pokojík na severu. Vedlejší místnost pak nebyla přístupná ze západu, ale z jihu prostorem nad jídelnou a krajními dveřmi z předsíně.²⁴¹

Zdá se, že takto složitě byly tyto prostory rozděleny už na začátku 19. století. Z inventáře totiž vyplývá, že zde bylo celkem deset místností. Popis přechází volně ze středního traktu a začíná Velkou předsíní. Následuje Starý biliárový pokoj, což by mohl být snad ten na severu. Dále je popsán Velký pokoj pro sloužící. Pravděpodobně je tím myšlena místnost nacházející se severozápadně od předsíně a západně od biliárového pokoje. Za tímto je popsán Boční „Vorhaus“ a několik dalších místností. První tři, z nichž jedna měla být nalevo a další byla určena pro služebnou nebo hosty, patrně tvořily s Bočním „Vorausem“ komplex nad jídelnou. Poslední tři místnosti se tedy zřejmě nacházely v severozápadním

²³⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²³⁹ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 79–80.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 81–82.

²⁴¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

nároží a jednou z nich byl Kabinet pro hraběcí hudební nástroje.²⁴² Je zde tedy vynechána jenom úzká chodba, která měla tyto pokoje spojovat.

Inventář zaznamenává také východní křídlo. Popisuje zde za sebou několik pokojů. První z nich po oratoři je nazván jako Pokoj pro hosty u kaple. Dále jsou tu pokoje 2–5. Nakonec je zmíněn 6. pokoj u věže a Velká předsíň.²⁴³ První dva jižní pokoje byly spojeny jen úzkou druhotnou příčkou, do které byly vsazeny dveře. Jižní místnost byla bohatě klasicistně dekorována a měla průchody na severu a na západě, podobně jako severní prostor. Následující dva prostory mají shodně ploché stropy a jsou disponovány na jednu osu oken východního průčelí. Jsou zde rovněž průchody na severu, jihu i západě. Navíc se ve východní stěně zachoval kamenný portál do arkýře, údajně patřící k záchodu.²⁴⁴ Zde by se mělo také zmínit, že zatímco jižní pokoje ústí na západě na arkády, ten severní už do vedlejší předsíně.²⁴⁵ Poslední dva prostory na severu jsou opět shodně disponovány na jednu osu východního průčelí a severní místnost též na jednu osu toho severního. Jihozápadní prostor severního pokoje obsahoval kachlová kamna.²⁴⁶ Západně odsud se nachází hluboký prostor, propojený s posledními dvěma pokoji průchody.²⁴⁷ V západní a jižní stěně se zde nacházely celkem tři topné otvory.²⁴⁸ Vzhledem k velikosti pokoje a jeho návaznosti na řadu šesti předešlých pokojů jsem přesvědčen, že právě toto je ona Velká předsíň. Vedlejší rohová místnost byla zapsaná v souvislosti s věží, která se v tomto rohu zámku nachází.

Jak ukazují plány zámku z 19. století, zbylé místnosti, tedy střední spojovací křídlo a dva západní pokoje severovýchodního nároží mají prakticky stejné dispozice jako ty v 1. patře.²⁴⁹ Začněme tedy dvěma posledně zmíněnými pokoji. Oba obsahovaly klasicistní kachlová kamna a měli plochý strop. Ten na jihu se zrcadlem ve tvaru dvanáctiúhelníku byl prokazatelně barokní.²⁵⁰ Severní místnost navíc měla opět dvířka pro vstup do severní spojovací chodbičky.²⁵¹ Tyto dva prostory můžeme pravděpodobně spojit se dvěma

²⁴² SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 121–123.

²⁴⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

²⁴⁶ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 142–143.

²⁴⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

²⁴⁸ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 142.

²⁴⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

²⁵⁰ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 141–142.

²⁵¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

místnostmi, zmíněnými na začátku středního traktu v inventáři, z nichž jedna u předsíně byla určená pro služebnictvo a další byla jednoduše „vedle“.²⁵²

Dále se nacházel Pokoj vedle malé předsíně a vedlejší pokoj s č. 2.²⁵³ Malou předsíní a pokojem vedle ní jsou zřejmě myšleny dva prostory na východním kraji křídla. Zatímco předsíní byla chodbičkou pro komunikaci s arkádou a dalšími částmi zámku, a kromě plochého stropu disponovalo též topným otvorem, vedlejší prostor měl již kachlová kamna a strop prokazatelně barokní s oválným zrcadlem. Tento prostor měl průchody pouze ve východní a západní stěně.²⁵⁴ Následující místnost byla disponována na dvě osy sdruženého okna jižního průčelí a měla kromě průchodů na západě a východě též dvoukřídlé dveře v severní stěně vpravo. V severovýchodním rohu bychom našli zdobená válcová kamna s vázou na vrcholu a plochý strop s barokní římsou.²⁵⁵ Tento prostor propojený severními dveřmi se západní částí severovýchodního nároží²⁵⁶ nese v inventáři patrně označení výše zmíněného Vedlejšího pokoje.

Dále následují v inventáři tři pokoje. Je to Ložnice mladého pana hraběte, jeho Žlutá studovna a pak Vedlejší pokoj sloužících nebo snad komorníka. Je zajímavé, že takový pokoj je popsán i mezi ložnicí a studovnou, ale pouze tužkou a bez jakéhokoliv vybavení.²⁵⁷ Zbýlé dva prostory na západní straně křídla byly totiž na severu předěleny příčkami. Oba větší prostory byly vybaveny kamny, na západě klasicistními s vázou, na východě novodobými a měly vrcholně barokní zdobené stropy. Oddělený severní prostor západního pokoje měl dvoukřídlé klasicistní dveře a v severní stěně výklenek, původně vedoucí na pavlač třetího nádvoří. Stejně oddělený prostor východnější místnosti byl bez tohoto výklenku a stejně jako na západě měl plochý strop s fabionem a římsou. Jižní místnosti měly rovněž průchody ve východních a západních stěnách.²⁵⁸ Je nepochybné, že západní prostor byl studovnou a východní ložnicí, ke kterým přiléhaly služební pokoje. Zda ten, který byl do inventáře dopsán pouze tužkou v původní době vzniku seznamu neexistoval, nebo byl z nějakého důvodu vynechán není bohužel jasné. Zajímavá je také skutečnost, že na plánu zámku jsou tyto dva, resp. čtyři pokoje odděleny od východní části křídla zadržkou dveří,

²⁵² SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 134–135.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 133–134.

²⁵⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

²⁵⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁵⁸ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 132–133.

takže byl tento, v té době snad Apartmán pro kavalíra, přístupný jen z velké předsíně západního křídla.²⁵⁹

Jak vidno, velkou část zámku a zejména pak 2. patra tvořily apartmány různých hostů a další místnosti, zřejmě určené hlavně pro společenské setkávání. Bohužel není zcela možné spojit pokoje ze starších období s konkrétními prostory na zámku, zejména proto, že nemusíme mít zachycené v soupisu zcela všechny místnosti a není ani zcela jasné pořadí jejich zápisu. Spokojme se tedy alespoň s tím, že se pokusíme identifikovat jednotlivé významné osoby, které měly na zámku své ubytování. Pro rok 1801 se nám v horním patře zámku objevují jména Johann a Anton von Schlegenberg, kteří měli každý jeden pokoj a zřejmě také vždy pokoj pro komorníka, či sluhu.²⁶⁰ K těmto osobnostem se vrátíme později, avšak jejich jméno se objevuje také ve spojení se zámeckým divadlem.²⁶¹ Dále jsou zde zmíněny pokoje komtesy Terezy z Hohenfeldu,²⁶² patrně příbuzné hraběnky Marie Františky, manželky hraběte Jiřího Josefa z Valdštejn-Vartenberka.²⁶³ Nakonec je zde zmíněn mladý pan hrabě, ale není jisté, o koho se zde má jednat.²⁶⁴ Nabízel by se především syn Jiřího Josefa a Marie Františky, Antonín I.²⁶⁵

Inventáře z roku 1723 a 1743 se ve výčtu další osobností téměř shodují. Ještě v 1. patře jsou zmíněny pokoje hraběte Adama.²⁶⁶ Zde se patrně jedná o bratra Františka Václava, Františka Adama, se kterým měl hrabě řadu společných zájmů a který se trvale usídlil na zámku v Jemništi.²⁶⁷ Je zde také popsáno několik pokojů milostivé slečny.²⁶⁸ Pravděpodobně se jedná o jednu z dcer hraběte Františka Václava. Není však bohužel jasné o kterou, neboť všechny tři dcery byly v roce 1743 již vdané. Nejstarší Marie Eleonora se vdala v roce 1723,²⁶⁹ Marie Josefa roku 1729²⁷⁰ a druhorozená Marie Terezie roku 1738.²⁷¹ Dalším jménem, zmiňovaným v inventářích, je hrabě Antonín.²⁷² Jde zřejmě o dalšího bratra

²⁵⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

²⁶⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁶¹ HILMERA, Jiří: *Divadelní život na litomyšlském zámku za Jiřího Josefa a Antonína z Valdštejna-Vartenberka*. In: Časopis Národního muzea, Oddíl společenských věd 133, 1964, č. 2, s. 102.

²⁶² SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁶³ Viz rodokmen litomyšlských Valdštejn-Vartenberků In: BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 84.

²⁶⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁶⁵ Viz rodokmen in: BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 84.

²⁶⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²⁶⁷ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 103–104.

²⁶⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²⁶⁹ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 107.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 108.

²⁷¹ Tamtéž, s. 109.

²⁷² SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

Františka Václava, kterému připadla při dělení rodinného majetku Choceň.²⁷³ Dále se inventáře zmiňují o páteru Alexandrovi,²⁷⁴ zřejmě duchovním, zajišťujícím náboženský život na zámku a jistém muži jménem von Rülle²⁷⁵ (von Riell),²⁷⁶ o kterém se mi nepovedlo zjistit více informací. Zatímco inventář z roku 1743 zaznamenává další záhadnou postavu, jistého barona Schmidela,²⁷⁷ o 20 let starší soupis v sobě nese jméno „Binaco“.²⁷⁸ Jistý Václav Antonín Binago byl sekretářem Jana Fridricha z Trauttmansdorffu, otce Františka Václava a staral se o testamentární zaznamenání záležitostí služebnictva v roce 1696, kdy starý hrabě umíral.²⁷⁹ Je tedy pravděpodobné, že zde byl ubytován buď právě tento zmíněný sekretář, který snad zůstal nadále v trauttmansdorffských službách, anebo některý z jeho příbuzných.

Jméno hraběte Antonína²⁸⁰ a pokoje jedné ze slečen²⁸¹ se objevují rovněž v nejstarším inventáři z roku 1711. Dále jsou zde zmíněny také pokoje dalších 2 bratrů Františka Václava a sice (Františka) Fridricha,²⁸² který zdědil Brandýs nad Orlicí²⁸³ a také (Františka) Josefa,²⁸⁴ kterému byla původně určena církevní kariéra. Té se ale vzdal a rozhodl a pro ne příliš úspěšný světský šlechtický život. Jako jediný z bratrů se však dočkal mužského potomka.²⁸⁵ Přítomnost těchto pokojů na zámku v této době není ničím neobvyklým. Do dosažení své plnoletosti pobývali bratři Františka Václava na litomyšlském zámku, a i poté tu pro ně měly být přichystány pokoje.²⁸⁶ Apartmány tedy tvořily významnou část zámeckého interiéru a poskytovaly ubytování pro řadu různých osobností, spojených s litomyšlským panstvím od rodiny, přes přátele, až po zaměstnance.

Poslední místností je oratoř umístěná v 2. patře zámku, severně od kaple a jižně od schodiště východního křídla.²⁸⁷ Jedná se prostor zastropený valenými klenbami a podobně jako sakristie rozdělený na západní a východní část. V západním pokoji jsou dveře v západní stěně a také ve východní příčce, kudy se vstupuje do vedlejšího prostoru. V jižní stěně obou prostor je po dvou sdužených oknech vedoucích do kaple. Zatímco v západním prostoru byl

²⁷³ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 30–31.

²⁷⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²⁷⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI. 1.

²⁷⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²⁷⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI. 1.

²⁷⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

²⁷⁹ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 25–26.

²⁸⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 21.

²⁸¹ Tamtéž, s. 19.

²⁸² Tamtéž, s. 25.

²⁸³ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 103.

²⁸⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 26.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 102–103.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 102.

²⁸⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 349.

umístěn jednoduchý krb, vedlejší místnost byla vybavena kamny, vytápěnými právě tímto vedlejším krbem. Oratoř byla vyzdobena rovněž klasicistní malbou.²⁸⁸

Zbytek prostor, které jsme zde nyní explicitně nezmínily byly patrně využívány jednak pro hospodářské a správní fungování zámku, anebo jako další pokoje s reprezentační a společenskou funkcí. Jednalo se tak o pokoje, podobnému tomu Bitevnímu v západním křídle zámku, popsaném výše, anebo o různé kabinety. To byly semiprivátní prostory, navazující často právě na apartmány.²⁸⁹

²⁸⁸ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 111–112.

²⁸⁹ LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 18.

3 Zrak

3.1 Malířství

Malířství na zámku Litomyšl se velmi podrobně zabývala Veronika Cinková ve svém článku pro sborník *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*.²⁹⁰ I ona se rozhodla pracovat s podobným souborem pramenů, jako jsou využity v této práci, ale hodnotila malířskou výzdobu na zámku zejména z pohledu dějin umění. Velmi podrobně zpracovala především několik velkých malířských souborů, které nám představil inventář z roku 1801.²⁹¹

Jedná se v první řadě o soubor maleb, nacházejících se v Bitevním sále, které zobrazují různé bitevní výjevy. Pět těchto pláten zachycuje konkrétní bitvy, a to bitvu u Zenty z roku 1697 proti Turkům a pak čtyři vyobrazení z válek o španělské dědictví, konkrétně bitvu u Chiary, Höchstädtu, Turína a Malplaquet. Všechny tyto boje jsou spojené s osobou prince Evžena Savojského. Šesté rozměrné plátno se z tohoto cyklu poněkud vymyká, protože zobrazuje přepadení turecké kolony u Dedinale z roku 1737, a tedy až rok po smrti prince Evžena. Tyto obrazy pak doplňují menší vyobrazení, zejména s tematikou vojenského života a vyplňují tak volný prostor na stěnách. Tento cyklus vznikl mezi lety 1743 a 1753 na zakázku hraběte Františka Václava z Trauttmansdorffu. Podobné výjevy se v této době stávaly motivem mnohých umělců.²⁹²

Autorství těchto obrazů bylo původně přisuzováno nizozemskému malíři Janu von Huchtenburgovi, ale v roce 1946 František Lašek dokázal, že autorem byl jistý Martin Muckenbrunner a Huchtenburgovo dílo bylo pouze předlohou. Později to potvrdil také Vít Vlnas, který jednoznačně určil tyto předlohy.²⁹³

Současná podoba obrazů také není tou, kterou původně Muckenbrunner vytvořil. Obrazy byly hned dvakrát upravovány. Více než úprava z 20. století nás v tomto případě zajímá spodnější vrstva, která zřejmě vznikla relativně krátce po zhotovení obrazů. Během této úpravy byly postavy přesunuty více ke krajům, jejich měřítko se změnilo a byly pozměněny uniformy i fyziognomie obličejů. Podle Františka Laška měly být tyto obrazy původně umístěné v zrcadlovém sálu.²⁹⁴ Bohužel nejsme na základě dochovaných pramenů schopni určit, kde se tento zrcadlový sál měl nalézat. Inventář z roku 1743 žádný takový sál

²⁹⁰ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 53–86.

²⁹¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

²⁹² CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 57.

²⁹³ Tamtéž, s. 57–58.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 58.

nezmiňuje a ani není zcela zřejmé, o jakou místnost by se mělo jednat na základě vybavení.²⁹⁵ Musíme pamatovat na fakt, že trauttmansdorffské inventáře patrně nepopisují veškeré na zámku přítomné místnosti. Přesto je s podivem, že sál, který podle názvu i svou velikostí (i ve zmenšené podobě jsou Muckenbrunnerovy obrazy velmi monumentální), mohl být z popisů vynechán. Má hypotéza o tom, že tímto zrcadlovým sálem byla myšlena místnost, v inventáři označena jako Sál (der Saal), by mohla obstát pouze v případě, že by odsud bylo přemístěno výše zmíněných 17 prospektů hlavních měst.²⁹⁶ Stejně tak nesedí označení „Zrcadlový“. Takové množství zrcadel by jistě pozornosti autorů inventáře neuniklo. Zrcadla se v popisech pravidelně objevovala, jak jsme mohli vidět výše. Zdobení zrcadly bylo populární již od druhé poloviny 17. století. Poprvé se zrcadla ve velkém měřítku ve šlechtickém interiéru využila ve Francii, kdy dal francouzský král Ludvík XVI. vytvořit na zámku Versailles svůj proslulý Zrcadlový sál. Zrcadla, která se využívala hlavně pro násobení světelného efektu, někdy i ve spojitosti s jinými drahými materiály nebo jen se svitem svíček a lustrů, se rychle rozšířila i do dalších aristokratických sídel a začaly vznikat i napodobeniny proslulého versailleského sálu.²⁹⁷

Nabízí se tedy také hypotéza, že František Václav plánoval úpravy zámku a tvorba těchto obrazů byla jednou z příprav. Litomyšlský Zrcadlový sál, který zmiňuje František Lašek, mohl tedy teprve vzniknout. Martin Muckebrunner dostal totiž za svou práci zapláceno těsně před smrtí hraběte. Veronika Cinková tedy nabízí možnost, že pozdější úpravy obrazů vznikly až za Marie Josefy z Trauttmansdorffu nebo jejího muže Františka Josefa z Valdštejna. Úprava fyziognomie obličejů některých vojáků mohla mít svůj význam. Mohlo se totiž jednat o kryptoportréty současníků nebo rodinných příslušníků osoby, která tyto úpravy zadala.²⁹⁸ Takový motiv by se mohl vysvětlit snahou o reprezentaci rodu.

Význam těchto obrazů však nepochybně nebyl pouze dekorativní. Rok 1743, kdy byla zakázka na obrazy zadána, koresponduje s rokem ukončení pruské války, slavnostním díkůvzdáním litomyšlských piaristů za vyhnání bavorské a francouzské armády z Čech a také korunovaci Marie Terezie. František Václav tak mohl ukazovat svou politickou příslušnost.²⁹⁹ Potřeba se takto přihlásit k nové panovnici a rakouskému císařství však mohla být hlubší než jen jeden z dalších způsobů, jak Marii Terezii oslavit.

²⁹⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 143–145.

²⁹⁸ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 58–59.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 59–60.

František Václav měl vřelý vztah k osobnosti císaře Karla VI. a také byl obdivovatelem velké politické osobnosti jeho vlády, kterou byl právě princ Evžen Savojský. Prvotní obdiv k Evženovi postupně přerostl až v přátelský vztah, který dokazuje i princova funkce svědka na svatbách dvou dcer Františka Václava. Smrtí Karla VI. však skončila jedna slavná éra habsburské monarchie.³⁰⁰ Ačkoliv se z počátku vlády nové panovnice zdálo, že česká šlechta ji bude plně podporovat, situace se rychle proměnila. Mezi pasivně přihlížejícími byl i sám František Václav. Podle Marie Marešové zazlival nové panovnici omezení finanční podpory a privilegií pro hřebčín v Kladrubech a zrušení jeho funkce inspektora dvorních hřebčínů. Karel Albrecht, který roku 1741 dobyl Prahu, sliboval naopak svým podporovatelům vysoké odměny, kterých by litomyšlský hrabě, jenž pouze o vlas nedávno unikl hrozbě sekvestrace majetku z důvodů bratrských sporů, nepochybně využil.³⁰¹

Války po nástupu Marie Terezie na trůn však dolehly přímo na litomyšlské panství. Na přelomu let 1741 a 1742 přitáhlo do Litomyšle pruské vojsko a rozhodlo se zde přezimovat. Hrabě z Trauttmansdorffu dojednal s pruským plukovníkem, že zaplatí jistý obnos, pokud tak zabrání rabování. Stejně intervenoval i u generála Leopolda Anhalta, aby zabránil verbování místních poddaných. V dubnu 1742 pak přitáhl do Litomyšle i sám pruský král Fridrich II. I přes pozvání od Františka Václava, aby král pobýval přímo na jeho zámku, se Fridrich rozhodl ubytovat ve městě. Jeho pobyt byl pak naplněn taktizováním s hrabětem, kdo odmítne nebo přijme které pozvání. A zatímco hrabě se zúčastnil setkání s Fridrichem v jeho dočasném příbytku, zámek navštívili pouze královi bratři.³⁰²

Všechny tyto skutečnosti mohly vést k domněnce o neloajlnosti litomyšlského hraběte k Marii Terezii. Zdá se však, že loajlnita k habsburskému domu nakonec převládla nad počátečními antipatiemi. Jistou pohostinnost k okupantům na Litomyšli pak patrně nelze vyložit jako projev neloajlnosti, ale spíše jako projevy snah o prospěch vlastního dominia.³⁰³ Zřejmě právě proto se hrabě snažil zabránit například výše zmíněnému rabování.

Svou věrnost k Habsburkům tak litomyšlský hrabě nakonec nezradil. Holdování Karlu Albrechtovi se aktivně vyhýbal a svou přízeň k Marii Terezii nakonec v roce 1743 demonstroval uspořádáním oslavy na počest jejích dvacátých šestých narozenin ve svém

³⁰⁰ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 89–90.

³⁰¹ Tamtéž, s. 92.

³⁰² Tamtéž, s. 94–95.

³⁰³ Tamtéž, s. 91.

pražském paláci. Panovnice jeho snahu odměnila o dva roky později, kdy obnovila jeho úřad u příležitosti jmenování nových tajných radů.³⁰⁴

Můžeme tedy vidět, že situace nebyla v této době pro hraběte z Trauttmansdorffu jednoduchá. Zadání nových obrazů s tematikou vítězství habsburského státu mohlo odkazovat jednak k odchodu francouzských vojsk, ale také to mohl být jeden ze způsobů, jak dokázat svou loajalitu, která mohla být v té době zpochybněna právě třeba hoštěním pruského krále. Nutno také zdůraznit, že obrazy svými výjevů explicitně nesouvisí s boji ve 40. letech 18. století. Odkazují na období, které bylo Františku Václavovi bližší, spojené se životem Karla VI. i Evžena Savojského. Tento obrazový cyklus tak nemusel sloužit pouze jako důkaz současné situace hraběte, ale i jako holt době a osobám z předešlé éry.

Ve vedlejší Velké jídelně pak byla série obrazů, která mohla podle Veroniky Cinkové rovněž pocházet od Martina Muckenbrunera. Jedná se o šestnáct maleb. Tyto obrazy jsou typické svou koňskou tematikou, která byla tak blízká opět hraběti Františku Václavovi.³⁰⁵ O velké oblibě ke koním lze u hraběte Františka Václava mluvit již na počátku 18. století, kdy s nimi dokonce čile obchodoval.³⁰⁶ Od roku 1719 mu byl svěřen dohled nad hřebčínem v Kladrubech, což odpovídalo právě těmto jeho zájmům.³⁰⁷

Dvě velká plátna zachycují konkrétní katastrofické události. Na jednom můžeme spatřit moment z roku 1734, kdy se zvedla hladina rybníku na pardubickém panství a následným vyjitím byl poškozen i kladrubský hřebčín. Na dalším plátně je zase zachycena událost z roku 1731, kdy do stáda 20 klisen ze stejného hřebčína uhodil blesk. Další čtyři obrazy jsou pak situovány před trauttmansdorffský hřebčín v Nedošíně. Velká plátna pak doplňují menší obrazy s romantickými krajinami a figurální a koňskou stafáží nad šesti dveřmi v místnosti.³⁰⁸ Je možné, že tyto obrazy sem byly umístěny až během 19. století, protože inventář z roku 1801 popisuje v Jídelně obrazů pouze deset.³⁰⁹

Rovněž obrazy v této místnosti byly částečně upravovány, byly přepnuty na menší napínací rámy a přemalovány. Plátna také zřejmě původně nebyla vsazena do současných rámců. Nález zbytku valdštejnského erbu na jednom z obrazů naznačuje, že alespoň některé úpravy proběhly právě za těchto majitelů zámku. Muckenbrunnerovo autorství je pak

³⁰⁴ Tamtéž, s. 92–93.

³⁰⁵ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 60–61.

³⁰⁶ MAREŠOVÁ, M.: *Každodenní život*, s. 57.

³⁰⁷ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 77.

³⁰⁸ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 60.

³⁰⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

přisouzeno velkým obrazům s koňmi na základě dlouhého období jeho práci na zámku v Litomyšli a také podobnosti kompozic a charakteru malby s obrazy ve vedlejší bitevním sále. Šest menších obrazů nad dveřmi v jídelně jsou pak kvůli své odlišnosti přisuzovány některému z Muckebrunnerových pomocníků.³¹⁰

Koňskými obrazy nebyla vyzdobena pouze jídelna, ale také předsíň vedle ní. Předsíň je zcela zaplněna celkem 22 obrazy s koňskou tematikou, přičemž přinejmenším pět menších obrazů s krajinami a koňmi vzniklo již za hraběte Františka Václava, což naznačuje i trautmansdorffský erb a iniciály hraběte v nápisové pásce. Veronika Cinková usuzuje, že tyto obrazy mohly být rovněž vystaveny ve Velké jídelně a později byly přesunuty do předsíně. Mimo jiné proto, že rovněž vykazují úpravy formátu a přemalby. Zajímavé je také zjištění o obrazu nazvaném „Krajina s koňmi III“, která se skládá hned ze tří různých pláten. Obrazy tak mohly být umístěny v předsíni již za hraběte z Trautmansdorffu, anebo až za jeho potomka, hraběte Jiřího Kristiána.³¹¹

Na toto téma na zámku pak Jiří Kristián skutečně navázal, a to tím, že zadal ke zhotovení pět velkých koňských portrétů a další krajiny s koňmi. Na portrétech se zřejmě nacházely nejoblíbenější kusy hraběte z hřebčína v Nedošíně, který je namalován v pozadí na plátně s Běloušem. Autorství čtyř velkých portrétů obrazů je přisuzováno Josefu Pierovi. Obrazy patrně vznikly v 60. letech 18. století. Dále byly upraveny za hraběte Jiřího Josefa, kdy došlo také k několika přemalbám. Zejména se to mělo dotknout obrazu s Hnědákem, který snad byl celý nově vytvořen, aby nahradil předešlý, poničený obraz. Restaurátoři totiž zjistili odlišný způsob nánosu barev a také odlišným způsobem vyobrazení koně. Ten je totiž jakousi syntézou těl z ostatních obrazů. Erb s iniciálami zde pak opět připomíná Jiřího Kristiána, ale jde zřejmě o způsob úcty syna ke svému otci.³¹²

Na Litomyšli můžeme zřejmě hovořit přímo o oblibě v chovu koní. Výše již bylo zmíněno, že František Václav projevoval o koně velký zájem a později se stal inspektorem dvorních hřebčínů v Čechách a dohlížel tedy na hřebčín v Kladrubech nad Labem. Právě tato záliba a funkce patrně vedla k rozhodnutí vyzdobit jídelnu na zámku právě takto tematickými plátny. Při využití této místnosti tak byl hrabě obklopen prostředím, které důvěrně znal a miloval. Mohlo být tématem pro konverzaci, zároveň ale mohly sloužit jako způsob prezentace významné dvorské funkce a pro znalé osoby důkazem styku hraběte s císařem

³¹⁰ Tamtéž, s. 60–61.

³¹¹ Tamtéž, s. 65–66.

³¹² Tamtéž, s. 66.

Karlem VI. Ten byl totiž rovněž zaníceným hipologem a chovu koní přikládal velký význam. Post nejvyššího štolby, kterému František Václav přímo podléhal, byl obsazován zejména oblíbenci císaře Karla. Hrabě z Trauttmansdorffu byl pak dosazen na své místo inspektora proto, aby pozvedl chov koní v Kladrubech, protože Čechy byly velmi důležité pro reprodukci populace koní i pro potřeby armády.³¹³ Je tedy nepochybné, že výzdoba jídelny měla svou funkci estetickou i reprezentační.

V zájmu o koně pak zřejmě pokračoval i rod Valdštejnů, což lze pozorovat na zhotovení rozměrných pláten v předsíni, ale i v následných opravách ještě za Jiřího Josefa. Dva sousední pokoje tak dostaly podobný tematický ráz. Spojení jídelny a Velké předsíně nám pak ukazuje i inventář z roku 1801, který předsíň nazývá Kredenc (In der Credenz). O tom, že se jednalo o místnost reprezentační, pak nesvědčí jen obrazy, ale také například pohodlný sedací nábytek jako kanape a sesle nebo skleněné svícny.³¹⁴ Mohlo se tedy skutečně jednat o předsíň, kterou se následně vstoupilo do jídelny, přičemž hosty po celou dobu sledovali koně na plátně.

Veronika Cinková dále ve svém článku popisuje výzdobu nedošínského hřebčína. Podle inventáře hřebčína z roku 1772 se zde nacházelo množství dalších obrazů, mimo jiné čtyři s koňmi v životní velikosti. Tuto kolekci pak doplňuje soubor třinácti malých obrazů s koňmi a dva obrazy jezdců se psy, které se nachází ve Slatiňanech. Tyto obrazy zdobí trauttmansdorffské nebo valdštejnské erby, a ačkoliv není přesně jasná datace vzniku jednotlivých obrazů, pravděpodobně vznikaly postupně během 18. století, tedy za Františka Václava nebo za jeho valdštejnských dědiců.³¹⁵

Velice bohatou obrazovou výzdobu podobného typu nakonec dokazuje i inventář zámecké jízdárny z roku 1806. V této době se zde mělo nacházet 71 obrazů s koňmi, z toho pět velkých, šest podlouhlých, čtyři střední a 56 malých. Všechny měly být malované olejovými barvami na plátno. Bohužel nevíme, co se s těmito obrazy stalo a nemáme ani bližší popis, který by nám je pomohl identifikovat.³¹⁶ Je možné, že některé z těchto obrazů se shodují s těmi z Nedošína, případně s těmi, které se později přesunuly do Slatiňan. Každopádně můžeme tvrdit, že hipologická výzdoba byla na zámku Litomyšl skutečně rozsáhlá a velmi oblíbená.

³¹³ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 77–79.

³¹⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³¹⁵ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 67–68.

³¹⁶ ŠÍDLO, Michael: *Podoba, funkce a význam utilitárních budov u zámku Litomyšl za života Františka Václava z Trauttmansdorffu*. Olomouc 2021, (nepublikovaná bakalářská práce), s. 58.

Dodnes se nám z dob Valdštejnů zachovala také malířská výzdoba v místnosti, dnes nazývané Audienční sál. Jedná se o tři velké podobizny členů Habsbursko-lotrinské dynastie, jmenovitě Marie Terezie, Františka Štěpána Lotrinského a jejich syna Josefa II. Jedná se patrně o výsledek jedné z mnoha zakázek, typických pro období druhé poloviny 18. století. Jde patrně o kopie z dílny Martina Meytense ml., který právě těmito portréty proslul. Bohužel zatím není přesně zjištěno, v jakém období byly tyto obrazy v Litomyšli umístěny. Veronika Cinková však odhaduje, že přinejmenším portrét Františka Štěpána měl být pořízen buď před nebo těsně po jeho smrti, tedy nejdéle kolem roku 1765. Podle stavebních knih z roku 1794 se zde mělo obrazů nacházet více, možná až šest.³¹⁷

Tyto tři velké obrazy měly nepochybně velký reprezentační význam. Místnost, ve které jsou umístěny, byla v inventáři z roku 1801 nazvaná jako Taneční sál (Links in dem Tanz-saal) a podobizny jsou zde popsány na prvním místě, konkrétně jako olejomalby vsazené do stěny. Na prvním místě je popsán císař František I., dále Marie Terezie, a nakonec Josef II.³¹⁸ Nezdá se pravděpodobné, že by bylo pořadí obrazů měněno. To usuzuji i z toho, že jsou obrazy vsazené do stěn. Ačkoliv výše jsme viděli, že obrazů v tomto pokoji bylo dříve více než roku 1801. Popis v inventáři však nezachycuje současné pořadí, neboť obrazy manželů jsou na stěnách naproti sobě a jejich syn je v čele sálu. Lze tedy z jejich pořadí v inventáři usuzovat, že nejvýznamněji byl nahlížen právě František Štěpán, jakožto císař a teprve za ním je zapsán portrét jeho manželky Marie Terezie, jakožto arcivévodkyně rakouské, královny české atd. Na posledním místě je vyjmenovaný císař Josef II. jako jejich následník. Zda se však v inventáři projevila úcta k tituluře nebo nějaké osobní preference, není bohužel jasné. Na druhou stranu, samotné umístění obrazů vysílá odlišnou zprávu. Za předpokladu, že by se do tohoto sálu vstupovalo zřejmě hlavním vchodem od severu,³¹⁹ návštěvník spatří právě podobiznu Josefa II. a jeho rodiče zde působí spíše jako doprovod. Možná dokonce jako genealogický vývod, ukazující právě Josefovi předky. V takové situaci by se ústřední postavou výzdoby stával právě císař Josef.

Zatímco František I. je upřednostněn v inventáři a Josef II. v rozmístění portrétů, z praktického hlediska měla asi největší význam pro Valdštejny Marie Terezie. Zde se musíme v čase vrátit ještě do doby Františka Josefa z Valdštejna, manžela Marie Josefy z Trauttmansdorffu a zetě hraběte Františka Václava. Jak píše František Lašek, František Josef byl velmi úspěšný při postupu ve dvorských úřednických hodnostech a stal se dokonce

³¹⁷ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 68–70.

³¹⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³¹⁹ Viz plán zámku SOA Hradec Králové, inv. č. 348.

c. k. skutečným tajným radou, čímž si zajistil bližší kontakt i s Marií Terezií. Ta mu v roce 1758 dovolila, aby se mohl on, jeho synovec Vincent a jejich potomci nazývat hrabaty z Valdštejna a Vartenberka³²⁰ a jejich erb byl polepšen právě dvěma vartenberskými štítky.³²¹ Nepochybně i Marii Terezií byli litomyšlští Valdštejnové hodně vděční a měli důvod na ni vzpomínat.

Tuto výzdobu nelze vnímat jinak než jako jasný reprezentativní prvek. Jak zmiňuje Veronika Cinková, podobné obrazy nebyly v této době vůbec ojedinělé a jejich přítomnost na šlechtickém panství měla vyjádřit loajalitu rakouské vládě a také úctu a respekt k osobám v čele státu.³²² Taneční sál, jakožto významná společenská místnost se k tomu skvěle hodí. Jedná se již o jiný typ reprezentace, než který můžeme v místnosti nazvané Sál doložit za Trauttmansdorffů. Ačkoliv i v tomto období byla tato místnost zdobená obrazy. Ještě v roce 1743 zde bylo umístěno sedmnáct různých prospektů s hlavními městy.³²³ Že se tato sbírka postupně rozrůstala, a tudíž byl sál upravován, dokládají dva starší popisy zámku. V roce 1723 zde bylo těchto prospektů pouze patnáct a následně dva přibyly, protože počet v tomto inventáři byl později upraven.³²⁴ Nejstarší inventář z roku 1711 pak popisuje kromě těchto patnácti prospektů (označených tentokrát jen jako krajiny) dalších jedenáct obrazů s koňmi.³²⁵

Hrabě František Václav tedy v prvních letech své vlády v tomto sále prezentoval zejména svoji hipologickou zálibu a dále věnoval pozornost širšímu evropskému prostoru v podobě jejich metropolí na papíře. Místo toho Valdštejnové zvolili raději vyjádření věrnosti k habsburskému soustátí a jeho panovníkům.

Zámek však během 18. století nebyl zdobený pouze portréty panovníků. Můžeme zde nalézt i celou řadu dalších postav. Řada obrazů je zaznamenána již v inventáři z roku 1711. Bohužel se zde objevuje zejména termín „conterfe“, který zde může zřejmě vyjadřovat jak portrét, tak i obraz obecně a může se jednat dokonce o pouhou napodobeninu. Že v našem případě tento termín označuje především portréty, jsem usoudil z toho, že krajiny a obrazy jsou popsány i termíny „bilder“ a „landtschafft“. Kromě toho nám však tento inventář nedává příliš podrobností. Nejvýraznější je v tomto ohledu portrét mladé slečny (Conterfe der Jungen Freyllen in Ver Gulter Rahm) nacházející se v Ložnici hraběnky³²⁶ a jakýsi ženský obraz

³²⁰ LAŠEK, F.: *Po stopách*, s. 10.

³²¹ Tamtéž, s. 70.

³²² CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 69.

³²³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

³²⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

³²⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 5.

³²⁶ Tamtéž, s. 18.

v černém pozlaceném rámu (Frawen bildt mit schwartz Verguldter Rahm), umístěný v Zeleném pokoji.³²⁷

Inventář z roku 1723 je již podrobnější a na některých místech se dozvídáme, kdo byl na portrétu vymalován. Jedná se konkrétně o dva portréty urozených osob z rodu Colloreda v jedné Vedlejší komoře a pak o portrét knížete Schwarzenberka v Pokoji s malým stolkem. V Biliárovém pokoji byly umístěny čtyři portréty žijících členů hraběcí rodiny. Zřejmě členů rodu Trauttmansdorff. Dále tu byl umístěn portrét další nejmenované urozené osoby z Hradce Králové. Zároveň je zde ale také zmíněné spojení s Litoměřicemi. Dva nejmenované portréty byly též v následujícím pokoji. Zmiňme ještě dva portréty z pokojů pro zámecké zaměstnance, portrét psa v Komornickém pokoji a mědirytinu ženy z pokoje správce. Kromě toho inventář zmiňuje například osm dále nespécifikovaných starých portrétů uložených v horním patře v garderobě.³²⁸

Inventář z roku 1743 popisuje portrétovou výzdobu poněkud odlišně. Portréty rodu Colloredo a Schwarzenberg zůstaly na svých místech, stejně jako dva portréty za místností s biliárem. V Biliárovém pokoji se nacházelo pět blíže nepopsaných portrétů v životní velikosti a také dva menší. Kromě toho přibyl obraz hraběte Šlika v Pokoji hraběte Adama a také zřejmě další portrét hraběte v Pokoji hraběnky spolu s jiným, snad zobrazujícím nejmenovaného pana děkana. Čtyři portréty se též nacházely v jedné z křbových místností. Je u nich zmínka o tom, že vznikly v roce 1722 a přišly z Prahy. Dva staré malované portréty byly také stále v horní garderobě.³²⁹

Zcela odlišná situace je už zaznamenaná v o 60 let starším inventáři z doby Valdštejnů. Tohoto typu výzdoby se na zámku také nacházelo o poznání více. Dva nespécifikované portréty můžeme nalézt v pokoji komorníka v pravém křídle. Ty byly však přemístěny a bylo zde vystaveno pět jiných portrétů a jeden navíc, zobrazující hraběte Jiřího Kristiána. Jako jakási portrétová galerie pak možná sloužila první místnost za tanečním sálem, kde bylo umístěno sedmnáct portrétů a další vyobrazení Jiřího Kristiána, tentokrát v životní velikosti a ve španělském přepychovém oděvu. Tento obraz sem byl ale donesen až později. Stejně tak předešlých obrazů nebylo zřejmě původně sedmnáct, ale méně. Hned v následujícím pokoji bylo dalších sedm portrétů, které však byly následně přemístěny. Dalším pokojem s bohatou portrétní výzdobou byla Pracovna hraběte, kde mohli případní hosté obdivovat podobu

³²⁷ Tamtéž, s. 20.

³²⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

³²⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

hraběte Jiřího Josefa, tehdejšího litomyšlského pána, obraz jeho manželky, polského krále Poniatowského, hraběte Emanuela z Valdštejn-Vartenberka, portrét prince Evžena Savojského a knížete Lobkovicze. Kromě prvních dvou obrazů však byly přemístěny právě do prvního pokoje za tanečním sálem. Posledním pokojem s velkou portrétní výzdobou byla ložnice hraběte, kde bychom mohli roku 1801 objevit další vyobrazení hraběte Jiřího Kristiána, v životní velikosti a ve španělském oděvu. Jednalo se patrně o ten samý obraz, který byl popsán výše v dnešním Zeleném pokoji. Spolu s ním v ložnici visel obraz jeho manželky, rozené z Uhlfeldu. Oba obrazy měly být odneseny do biliárového pokoje, ale patrně pak došlo ke změně, neboť je tato informace přeškrtnutá. Přemístěn byl také portrét hraběte Thuna. V místnosti tak zůstal zachován obraz s podobou vévody Frýdlantského Valdštejna a nejmenované hraběnky Valdštejnové. Albrecht z Valdštejna měl pak v tomto pokoji ještě dvě podobizny, jeden malý portrét a pak obraz s jeho vraždou, snad rozdělený do dvou částí. Navíc zde byla i mědirytina s knížetem ze Schwarzenberka. Dva nespécifikované portréty bychom mohli nalézt ve Vedlejším kabinetu středního traktu. Tyto obrazy sem však byly přemístěny až později.³³⁰ Zámek byl samozřejmě v průběhu let vybaven celou řadou dalších obrazů, které však většinou nelze přesněji identifikovat.

Jména portrétovaných osob nám mohou říct něco o vztazích a stycích s dalšími šlechtici. Za vlády Trauttmansdorffů se objevují zejména dvě jména, Colloredo a Schwarzenberg. V obou případech jde nepochybně o významná jména. Hrabě František Václav se na počátku 18. století stýkal s Jeronýmem Colloredo (1674–1724), který patřil do okruhu jeho přátel a známých.³³¹ Hrabě i jeho rodina byly častými hosty Colloreda na zámku Opočno a Jeroným byl také věřitelem hraběte z Trauttmansdorffu, přičemž pohledávky se pohybovaly i v řádech desítek tisíc zlatých.³³² Další portrét mohl pravděpodobně patřit Františku Adamovi ze Schwarzenberga (1680–1732). Ten se stal v roce 1722 nejvyšším štolbou a byl tedy nadřazeným hraběte Františka Václava ve věcech dohledu nad kladrubským hřebčínem. Tento post zastával až do své smrti roku 1732, kdy byl nešťastně postřelen samotným Karlem VI.³³³ Zatímco jeden portrét tedy dost možná představoval jednoho z blízkých přátel, další zachytil podobu jeho „nadřazeného“. A možná jistý vzor, alespoň v rámci dvorské funkce. Neopomeňme ani portrét hraběte Šlika v pokoji hraběte Adama. Ačkoliv nejsme schopni určit, jaký vztah měl hrabě Adam ke Šlikům, rod jako takový byl

³³⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³³¹ MAREŠOVÁ, M.: *Každodenní život*, s. 39.

³³² MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 41.

³³³ Tamtéž, s. 78–79.

s nimi od roku 1723 spřízněn. Marie Eleanora, dcera Františka Václava, se totiž v tomto roce provdala za Františka Jindřicha Šlika z Pasounu a Holíče (1796–1766), dvorského radu a radu dvorské komory. František Václav k němu údajně choval nemalé sympatie a hrabě Šlik ho na oplátku informoval o dění na císařském dvoře, intervenoval za něj a měl být dokonce „dohazovač“ pro své švagrové. Byl to on, který organizoval setkávání Františka Josefa z Valdštejna a Marie Josefy z Trauttmansdorffu, a to ve svém vlastním domě. Stejně tak intervenoval u císařovny, aby mohla co nejdříve být propuštěna z jejích služeb a vyměněna za její sestru Marii Terezu. Hrabě František Václav na Šlika dokonce myslel i ve své závěti, a to v oblasti trauttmansdorffských pohledávek.³³⁴

Zastavme se chvíli u portrétů hraběte Jiřího Kristiána. Jedno jeho vyobrazení zmiňuje i Veronika Cinková. Jde o obraz, který se patrně dříve nacházel na zámku v Litomyšli a později byl převezen na zámek v Lysicích.³³⁵ Na tomto obraze je hrabě zachycen po pás, má na sobě červený kabátec a vestu, oboje zdobené zlatem.³³⁶ Zarážející je však podoba s jiným portrétem, který zachycuje Kristiánova dědečka Františka Václava z Trauttmansdorffu. Na obraze od Franse Stamparta je František Václav zachycen v podobné pozici a v podobném oblečení.³³⁷ Tento obraz je dnes uložen v Regionálním muzeu v Litomyšli. Byl namalován v roce 1727 a byl darován hrabětem piaristické koleji. Hrabě je zde zachycen skutečně ve velmi podobné pozici. Levou ruku má v kapse vesty, pod paží drží klobouk, pravá ruka je svěšená podél těla. Na sobě má barokní kabát a vestu, ovšem modré, až modro-zelené barvy.³³⁸

Ačkoliv se tedy patrně tento obraz na zámku nenacházel, mohl ho Jiří Kristián spatřit při návštěvě piaristické koleje. Je pravděpodobné, že se hrabě Kristián nechal účelně stylizovat do podoby svého děda a předchůdce na panství. Jednak tím mohl projevit rodinnou úctu k příbuznému, ale zároveň možná doufal, že tak zdůrazní jisté podobné kvality nebo cíle. Mohlo se tak tedy jednat o vzpomínku na předcházející rod, osobu, vlastníci zámek a na slavnější minulost litomyšlského panství. Za vlády Jiřího Kristiána totiž začaly hospodářské výnosy panství postupně klesat a město i zámek stihly dva požáry, včetně toho, jenž vznikl při

³³⁴ Tamtéž, s. 107–108.

³³⁵ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 61.

³³⁶ Fotografie portréty viz KONEČNÝ, Michal: *Litomyšl v časech osvícenství a obrození*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl, 2014, s. 52.

³³⁷ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 61.

³³⁸ Regionální muzeum Litomyšl, sbírka Výtvarné umění, inv. č. 20A-7, STAMPART, Frans: *Hrabě František Václav z Trauttmansdorffu*, malba olejem na plátno, 1727, Online: <https://sbirky.rml.cz/vytvarne-umeni.php?akce=detail&poradi=1&id=1223&linkid=69ed8c3065f19475677d8> [cit. 13.3. 2024].

stavbě zámeckého divadla ve 2. patře.³³⁹ Zároveň se snad mohlo jednat i o vizi do budoucna, kdy se Jiří Kristián chtěl skutečně přiblížit svému dědovi. Není ovšem jasné, jakým způsobem by toho chtěl docílit a krom neúspěšné stavby divadla nemáme ani další důkazy o jeho činnosti. Zda se snad jednalo o kvality menšího, intimnějšího rázu nemůžeme momentálně posoudit.

Nemůžeme také opomenout až nezvyklou pozornost, věnovanou postavě Albrechta z Valdštejna. Krom zmíněné obrazové výzdoby byla ložnice vybavena také Epitaphiem se zlatou soškou Slávy (Figure fama) a se zlatou mincí frýdlantského arcivévody z Valdštejna včetně podstavce.³⁴⁰ Jedná se zde evidentně o místo věnované tomuto významnému, i když kontroverznímu příslušníku rodu. Otázkou rodového vzpomínání na Albrechta z Valdštejna se zabýval Jiří Hrbek.³⁴¹ V jeho textu je ukázáno, jak komplikovaný mohl být vztah rodu k jejich významnému předkovi. Například Jan Tanner ve své oslavě Valdštejnského rodu připisuje účelně Albrechtovi činy jiným členům rodu. Jan Červenka se již o Albrechtovi zmiňuje explicitně, ale vyzdvihuje na prvním místě jeho štedrost a fundátorské aktivity. Teprve poté zmiňuje jeho činnost vojenskou. Také Michael Adam Franck z Franckesteinu se zaměřuje krom jeho válečných úspěchů na vztah k církvi.³⁴²

Albrecht byl také součástí rodových galerií na valdštejnských zámcích. Mohlo se jednat o větší obrazy nebo dokonce fresky jako ve valdštejnském paláci v Praze, ale také podobizny poprsí, případně například dva portréty Albrechta a jeho manželky Isabely Kateřiny z Harrachu, které vznikly u příležitosti jejich svatby a také se snad měly nacházet v pražském paláci.³⁴³ Zda to byl i případ Litomyšle a jestli portrét hraběnky z Valdštejna, který je popsán ve stejném pokoji, měl s Albrechtem nějakou souvislost, není bohužel jasné. Rodové galerie se nacházely i v Doksech, Bělé pod Bezdězem a na Mnichově Hradišti, kde inventář z 2. poloviny 19. století zachycuje vyobrazení vraždy v Chebu, rozdělené do dvou obrazů. Jiří Hrbek dedukuje, že by se mohlo jednat o kopie obrazů, vytvořené pro městskou radu v Chebu v roce 1736, protože postavy zde měly být označené A-H, podobně na obrazech chebských.³⁴⁴ Na základě toho, že i v Litomyšli byl tento výjev rozdělen do dvou obrazů, je možné, že i zde byla umístěna další kopie tohoto výjevu. Jak tedy vidno, litomyšlská výzdoba,

³³⁹ LAŠEK, F.: *Po stopách*, s. 19–20.

³⁴⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³⁴¹ HRBEK, Jiří: *Postava Albrechta z Valdštejna v rodové tradici Valdštejnů*. In: ČEPIČKA, Ladislav – FUČÍKOVÁ, Eliška (eds.): *Valdštejn: Albrecht z Valdštejna inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 364–373.

³⁴² Tamtéž, s. 366–367.

³⁴³ Tamtéž, s. 370–371.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 371.

věnovaná slavnému vojevůdci, nebyla nic neobvyklého. Co se týče epitaphia se soškou a mincí, patrně šlo o další prvek prezentace bohaté rodinné genealogie. Sošku nebo obrázek s frýdlantským vévodou měl mít na svém psacím stole na Duchcově i Jan Josef z Valdštejna.³⁴⁵ Zatímco v případě výše zmíněných sídel byla Albrechtova podobizna prezentována v kontextu rodové galerie,³⁴⁶ v Litomyšli se jednalo o evidentní důraz vzpomínání na tuto osobnost ve společnosti tehdejších majitelů zámku hraběte Jiřího Kristiána a knížete Thuna.

Zámecké inventáře nám v omezeném měřítku ukazují, jak byly pokoje vybaveny a co viselo na stěnách. Ještě méně nám však říkají o samotných zdech. Zaměříme se nyní krátce na malby, které máme doložené z doby Valdštejnů. Veronika Cinková byla schopna dohledat prameny, ukazující na nějaký typ nástěnné výzdoby již z 60. let 17. století. Malíři Zenkerovi, který patrně pracoval především pro hraběte Emanuela na Duchcově, byly vypláceny nemalé částky také za práci v Litomyšli. V dopise ze 14. února 1767, stojí, že hrabě Emanuel mu zadal vymalovat tři nové pokoje „all fresco“. Stejný malíř měl pak být přizván do Litomyšle po požárech roku 1768 a 1775, aby pomohl interiér zámku obnovit. Bohužel, ale nejsme schopni určit autorství žádného jeho konkrétního díla.³⁴⁷ Každopádně tyto poznatky ukazují, že již v 60. letech se snad na zámku objevuje fresková malba. Na druhou stranu však mohl být Zenker možná vyplácen i za tvorbu obrazů.

Přinejmenším některé části zámku byly již v době Jiřího Kristiána zřejmě zdobené za pomoci rokajů a florálních iluzivních festonů jako v místnosti č. 115 v přízemí. Analogicky byl zdoben i „rokokový kabinet“ v 1. patře a „rokokový salonek“ ve 2. patře. Zde můžeme navíc vidět fiktivní architektonické tvarosloví, a dokonce iluzivní dveře. Z podobného období pak pocházejí i malby v severozápadním nároží 2. patra. Byly zde nalezeny postavy muže a ženy v honosných šatech u fontány a opodál byly fragmenty dalších dvou. V severní stěně byla ještě objevena postava se stoličkou. Figurky byly zřejmě zasazeny do prostředí jakési zahradní architektury. Iluzivní krajina byla odkryta také v místnosti 210. Na jedné straně se nacházely stromy u cesty a stavení, na druhé zřícenina s jezerem a loďkou. Květinové ornamenty byly patrně v „rytinovém kabinetu“ č. 208.³⁴⁸

³⁴⁵ Tamtéž, s. 373.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 371–372.

³⁴⁷ CINKOVÁ, V.: *Malířství*, s. 61–62.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 63–64. Názvy a číselná označení těchto místností vycházejí z práce Veroniky Cinkové. Jedná se patrně o novodobé označení na základě restaurátorských zpráv.

V 90. letech 18. století začaly dostávat interiéry zámku novou, klasicistní podobu. V dnešní době můžeme obdivovat tuto výzdobu zejména v 1. poschodí zámku, ale původně bylo takto vymalováno i přízemí a 2. patro zámku.³⁴⁹ Bohužel nemáme dostatek prostoru, abychom mohli podrobně popsat celou škálu různých motivů, takže se na tomto místě pokusím zevšeobecnit některé aspekty.

Obecně lze říct, že se malby inspirovaly antickými vzory, spodek malby tvoří iluzivní sokl a nad ním je vymalován antikizující rám, obklopující plochu s ornamentálním dekorem. Některé pokoje jsou pak vyzdobeny také iluzivním architektonickým dekorem, jako například kaple nebo divadlo. Zdobeny jsou také římsy okolo stropů a okenní špalety, přičemž motivů je veliké množství od perlovců, špendlíků až po zoomorfní a rostlinné motivy jako vinné hrozny nebo třeba kozlí hlavy. Vytvořené motivy patrně nebyly zcela originální a autor se inspiroval v předlohách jiných umělců.³⁵⁰

Veronika Cinková předkládá také zajímavou myšlenku k výzdobě pokojů č. 201 a 209. Plochy malovaných panó jsou zde zdobeny dekorativními body, jejichž jedna polovina je černá a druhá bílá, přičemž strany s barvami jsou v obou místnostech prohozené. Mohlo by se prý jednat o odkaz na Vartenberský erb, který je zobrazován jako kruh, resp. drak, který dělí pole na černou a zlatou. V tomto monochromatickém případě by byla zlatá nahrazena bílou.³⁵¹ Pokud by to byla pravda, jednalo by se o významný detail v rámci rodové reprezentace a mohl by dát popud k dalšímu a hlubšímu výzkumu iluzivních maleb, než jakého se jim zatím dostalo. V tomto kontextu by stálo především za to, pokusit se rozklíčovat další motivy v jednotlivých místnostech a vztáhnout je k dějinám rodu, zámku nebo i města.

Ještě se krátce zmíníme o autorovi těchto maleb, kterým je patrně jistý Dominik Dvořák. Malíř jinak prakticky neznámý, který se zapsal hlavně do dějin litomyšlského panství. V Litomyšli pracoval již od 2. poloviny 60. let a jeho kariéra zde byla poměrně úspěšná. Postupně se v záznamech objevuje s titulem „herrschaftlicher Mahler“ a je aktivní až do období kolem roku 1798. Následně odchází na odpočinek a umírá nejdříve roku 1805. Později se o něm ale nevyskytují již žádné zprávy. Dvořák nepracoval pouze na nástěnných malbách, vytvářel i řadu obrazů a možná se podílel i na některých kulisách v zámeckém divadle.³⁵²

³⁴⁹ Tamtéž, s. 73.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 73–74.

³⁵¹ Tamtéž, s. 74.

³⁵² Tamtéž, s. 75–78.

3.2 Barvy

Jak jsme již mohli vidět v předcházejících kapitolách, interiér litomyšlského zámku byl v 18. století plný barev. Nejednalo se pouze o obrazy, ale různé barevné látky umístěné na nábytku a také na stěnách v podobě špalírů a portiér. V této kapitole se podíváme na to, jakou logikou se mohla tato výzdoba řídit a jaký význam mohla plnit.

Pro aristokratické barevné vybavení v tomto období bylo typické zařízení en suite, tedy s dokonale ladící výzdobou barev. Pokoje byly zařízeny buď v jedné barvě nebo v několika převažujících tónech. Tento fenomén se zrodil ve Francii s pomocí italských vlivů. Jako první s tímto způsobem zařízení přišla Catherine de Vivonne, provdaná markýza de Rambouillet. Ve 20. letech 17. století si tato šlechtična, pocházející původně z Itálie, nechala upravit svůj pařížský palác. Její oblíbenou barvou se stala nebeská modř, podle které se takto zdobeným pokojům začalo říkat „chambre bleue“ a inspirovala se od ní i sama královna vdova Marie Medicejská. Tento styl dekoru se pak stal inspirací i pro další staletí.³⁵³

Také v inventářích litomyšlského zámku narazíme na pokoje, které své názvy nesou podle barev. Zdá se, že barvám se však větší pozornost v tomto ohledu věnovala v dobách baroka. Nenacházíme zde však pokoje modré. Trauttmansdorffové zřejmě dávali přednost zelené a žluté. V roce 1711 nalezneme na zámku pokoj zelený a žlutý. Ani v jednom případě však pokoj nebyl zřejmě sladěn pouze do jedné barvy. V Zeleném pokoji se kromě zelených látek navíc nacházela „noční“ židle (Nachtstuhl) se žlutými pruhy.³⁵⁴ Žlutý pokoj obsahoval kromě žluté barvy taky černou v podobě sametu na „noční“ židli a červené volánky doplňovaly žlutou portiéru. Červenou pak lze nalézt na šesti menších seslích spolu se žlutým vyšíváním a závěsy na posteli byly nejen žluté a červené, ale také bílé v podobě štrápců.³⁵⁵

V roce 1723 se za sebou střídaly v 1. patře dva žluté a dva zelené pokoje. První žlutý pokoj byl rohový. Za ním následoval Zelený hostinský pokoj, poté Pokoj se žlutým zrcadlem a nakonec Zelený pokoj s krbem. Ani zde nezakazoval název využití dalších barev, a tak se v jednotlivých pokojích objevuje zelená i žlutá, černá, bílá, červená a v poslední místnosti také modrá, v tomto případě na dvanácti seslích.³⁵⁶ Velmi podobně na tom byly pokoje i v roce 1743 s tím rozdílem, že první místnost ztratila svůj barevný název a byla nazývána

³⁵³ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 126–128.

³⁵⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 11–12.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 10–11.

³⁵⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

pouze jako Rohový pokoj. Vzhledem k tomu, že se vybavení pokojů v této době moc neměnilo, zůstávají i barevné skladby a kombinace v podstatě stejné jako v roce 1723.³⁵⁷

Je zde potřeba zmínit, že nejmladší inventář z roku 1801 se na barevné látky zaměřuje o dost méně než ty předchozí. Nelze tak přesně určit, zda byly pokoje stále zařizovány ve stylu en suite nebo nikoliv. V této době už také zcela chybí výzdoba v podobě špalírů a portiér nade dveřmi.³⁵⁸ Výzdoba stěn různými textiliemi byla typická již na přelomu 16. a 17. století. Tyto látky velmi ovlivňovaly podobu místnosti. Zajímavé je, že nemusely na stěnách pokojů viset trvale. Mohly se věšet na stěny třeba jen v případě významných událostí. Charakter textilií se mohl odvíjet od klimatických podmínek nebo ročního období.³⁵⁹ Od konce 17. století se takovéto špalíry stávaly výzdobou vedlejších pokojů a apartmánů. Naopak velké sály bývaly zdobeny portréty a plnily tak roli sálu předků.³⁶⁰ Právě na těchto špalírech a portiérách na dveřích se často projevoval styl en suite společně s dalšími textilními dekoracemi.³⁶¹

Barva v rámci umění, designu i literatury je prvkem sociální komunikace, ve které se odráží mimo jiné vkus. V dobách baroka, které si potrpělo na dramatickosti se často využívaly syté a zářivé barvy.³⁶² Oproti tomu rokoko volilo spíše barvy pastelové a světlé. Tento styl se snažil reagovat právě na barokní vážnost a byl méně formální, svobodnější a snažil se zakomponovat do sebe exotické a fantastické prvky. Spolu s dekoracemi inspirovanými mořskými mušlemi se používala světlá modrá, zelená nebo růžová.³⁶³ Michel Pastoureau tvrdí, že zatímco 17. století bylo spíše dobou ponury a různých oblastech temnou, 18. století bylo symbolizováno světlem. Projevovalo se to i v architektuře zvětšováním oken a dveří a zlepšováním osvětlení. Díky tomu byla i barvám věnována větší pozornost.³⁶⁴

Barva však nebyla pouze otázkou dekorace. Již v 17. století také vyjadřovala sociální status jejího nositele. Například zlatá, stříbrná, červená, fialová, modrá a bílá byly často spojovány s královským oblečením.³⁶⁵ Podle záznamů diplomata Abrahama Wicqueforta (1606–1682), který zkoumal oblečení a funkce velvyslanců různých zemí, byla mezi

³⁵⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

³⁵⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³⁵⁹ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 29.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 117–118.

³⁶¹ LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 17.

³⁶² EDWARDS, Clive: *Introduction*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 7.

³⁶³ Tamtéž, s. 8–9.

³⁶⁴ PASTOUREAU, Michel: *Rouge Histoire d'une couleur*. 2. vyd. Paříž 2019, s. 147.

³⁶⁵ BARGET, Monika: *Power and identity*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 59.

aristokraty nejpůvodnější barva žlutá, zlatá, stříbrná, fialová a karmínová. Barvy se v této době stávají významným rozlišovacím prostředkem královského majestátu. Jistá nelichotivá britská karikatura, která kritizovala zahraniční politiku ruského dvora zobrazovala Kateřinu Velikou ve zlatých šatech a modré šerpě, díky čemuž byl okamžitě rozeznán její královský status.³⁶⁶ Červenou za barvu aristokracie považuje také Michel Pastoureu. Ve Francii se symbolem tohoto spojení staly červené podpatky (*talon rouges*), když si podle legendy bratr Ludvík XIV. ušpinil boty ve volské krvi. Ačkoliv se jedná pouze o legendu, spojení „*talon rouges*“ a aristokracie se udrželo až do 20. století.³⁶⁷

Někteří teoretikové dokonce doporučovali různě barevnou výzdobu interiéru podle toho, k čemu se jaká místnost využívala. Podle knihy Jacques-Francois Blondela a Jean-Francois Bastide z roku 1763 se do obývacího pokoje hodí lila, jemná žlutá do ložnice, fialová, jasmínová a růžová do budoiru, zelené do studovny a různé barvy do jídelny. Jejich kniha byla koncipována jako průchod dvou mladých milenců skrze jednotlivé pokoje. Přitom si užívali a vnímali symfonii barev. V roce 1780 Le Camus de Meziers přišel s odlišnou teorií, kdy barvy měly být v pokojích umístěny podle toho, co evokovaly. Například do ložnice doporučoval zelenou, která evokovala přírodu a odpočinek pastevce. Naopak pro dětské pokoje byly doporučeny ty nejteplejší barvy. Zajímavé je jeho vyjádření k budoiru. Červená je pro něj prý příliš drsná, zelená příliš vážná a žlutá nepříjemná. Dával tedy přednost bílé a modré. Doporučoval dokonce, aby se barva odvíjela od barvy pleti. Koupelna dámy se světlou pletí tak měla být bílá, zatímco tmavší plet' si vyžadovala modré odstíny.³⁶⁸

Ačkoliv tedy alespoň v době Trauttmansdorffů bylo dodržováno zařízení *en suite*, není zcela zřejmé, zda se v interiéru litomyšlského zámku uplatňovala nějaká takováto teorie. Když se pokusíme kvantitativně zhodnotit využití jednotlivých barev v různých obdobích, zjistíme, že v roce 1711 se nejčastěji objevuje červená a bílá, následovaná černou, žlutou a zelenou a poté modrou.³⁶⁹ Mezi lety 1723 a 1743 se však na výsluní dere zelená. Teprve poté následuje černá, červená a bílá, doprovázená žlutou a pak dalšími barvami.³⁷⁰ Na přelomu století se v celkem vyrovnaném postavení objevuje opět zelená spolu se žlutou a bílou. Za nimi se teprve objevuje černá, červená a modrá. Naneštěstí ale kvantitativní porovnávání v tomto inventáři ztěžuje skutečnost přesunů některých předmětů. Zároveň se

³⁶⁶ Tamtéž, s. 60.

³⁶⁷ PASTOUREAU, M.: *Rouge*, s. 138.

³⁶⁸ BAUDEZ, Basil: *Architecture and interiors*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 183–184.

³⁶⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1.

³⁷⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

zde oproti předešlým soupisům objevují například barvy různých kování, a naopak chybí výzdoba stěn, jak jsme poznamenali výše.³⁷¹

Barevná výzdoba mohla kromě osobních preferencí majitele vyjadřovat také rodinnou příslušnost. Nebylo nijak neobvyklé, že se barevná výzdoba odvíjela od heraldických barev rodu. Například rezidence Albrechta z Valdštejna byla v 17. století zařízena en suite s převládající modrou barvou, která byla doplňována zlatou. Tyto kombinace byly k vidění na čalounění i na špalírech a přehozech přes stoly.³⁷² Využívání rodových barev a erbů bylo nepochybně dalším způsobem, jak se mohl šlechtic prezentovat.

I na litomyšlském zámku bychom na přelomu 18. a 19. století narazili na několika místech na modrou a zlatou, které měly zřejmě připomínat jeho majitele. Jednalo se především o čalounění a různé přehozy. Například Velká jídelna byla původně vybavena seslemi s modro-žlutým potahem. Žlutá zde patrně zastupovala právě zlatou. Těchto seslí zde bylo celkem 28. Dva divany se žluto-modrým přehozem byly umístěny do Bitevního pokoje. Stejně barvy bychom našli také na pohovce v Sedacím pokoji paní hraběnky. Ta odsud však byla odnesena. Místo ní se zde však objevilo kanape kombinující modré hedvábí s bílými květy. Žlutá se zde však vyskytovala na mosazných ozdobách. Je tedy možné, že se při ukázce rodových barev mohly kombinovat různé materiály. Nejednalo se také vždy pouze o tkaniny. V Pokoji pro hosty v 2. patře bychom našli zrcadlo s modrým a zlatým rámem. Jako příklad toho, že se tyto barvy nemusely vyskytovat pouze v reprezentačních prostorách, nám dokazuje postel v pokoji služebné v západním křídle. Ta totiž byla opět zdobena modrými a žlutými závěsy.³⁷³

Už Trauttmansdorffové si nechávaly své pokoje zdobit barvami svého rodu, v tomto případě červenou a bílou.³⁷⁴ Začněme rokem 1711. Sesle s těmito barvami bychom našli v Pokoji s vlašským krbem vedle Místnosti s velkým stolem. Bylo jich zde hned dvanáct a patřilo k nim také dvanáct dek, tentokrát pouze v červené barvě.³⁷⁵ To nás vede k myšlence, že možná mohla někdy k reprezentaci posloužit pouze jedna z barev. Jak jsme ale viděli výše, různé odstíny červené byly dlouho považovány za jednu z barev šlechticů. Pokusíme se tedy vyhledat v inventářích především kombinaci červené a bílé, protože zde budeme mít větší jistotu, že se jedná opravdu o barvy rodu.

³⁷¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³⁷² LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 112–113.

³⁷³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

³⁷⁴ Erb Trauttmansdorffů viz MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s.6.

³⁷⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 8.

Ne vždy musely být tyto tinktury převažující. Ve Žlutém pokoji se nacházela postel se žlutými závěsy. Ale doplňovaly je červeno-bílé štrápce.³⁷⁶ Ostatně v erbů Trauttmansdorffů se nachází částečně i žlutá, resp. zlatá tinktura. Židli potaženou červeným sukrem a s bílo-červenými volánky bychom našli také v Šatně hraběnky.³⁷⁷ Pokoj paní hraběnky zase obsahoval koberec přes stůl, který byl z červeného sukna a měl na sobě bílo-červené štrápce.³⁷⁸ Ložnice hraběnky pak byla dokonce zdobena portiérami v těchto barvách. Byly z červeného sukna, měly na sobě volánky a bílé skosení.³⁷⁹

V inventářích z let 1723 a 1743 se kombinace těchto barev objevuje jen na několika málo místech. Sesle s červenými a bílými pruhy se našly v poslední části hraběčína apartmá v 1. patře. V roce 1723 jich tu bylo dvanáct.³⁸⁰ O 20 let později už však pouze deset.³⁸¹ V Zeleném pokoji s krbem bychom našli dalších 24 seslí, tentokrát s kombinací červené, bílé a právě zelené. Zřejmě zde došlo ke kombinaci rodové reprezentace a zařízení v en suite.³⁸² V roce 1723 bylo navíc ještě dvanáct červeno-bílých seslí v biliárovém pokoji.³⁸³ Dodejme ještě, že takováto barevná výzdoba se netýkala pouze Litomyšle. Trauttmansdorffský dům v Praze v roce 1704 rovněž obsahoval červenou a bílou. Například v Jídelně a v parádním pokoji bychom červené a bílé látky spatřili kolem oken. Jídelna také obsahovala 21 červených židlí.³⁸⁴

Je možné, že změna četnosti takto zdobeného nábytku není pouze náhodná. Je evidentní, že v roce 1711 je rod svými barvami prezentován relativně často a v průběhu let tato četnost klesá. Není však zcela jasné, proč k tomu dochází. Naopak na přelomu století se tentokrát valdštejnský rod neváhá svými barvami prezentovat na mnoha místech, a to včetně takových, která neměla primárně společenský charakter.

K prezentaci rodového erbů však nemusely sloužit pouze barvy. Na zámku se nám dochovalo několik příkladů, kdy se místo nich objevují samotné figury. Již ve středověku přestaly být heraldické znaky pouze otázkou štítů a korouhví. Postupně se přesunuly na pečetě a na další možné předměty.³⁸⁵ Na Litomyšli si můžeme také ukázat příklad, kdy se heraldická

³⁷⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 10.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 15.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 16.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 18.

³⁸⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

³⁸¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

³⁸² SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

³⁸³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

³⁸⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 158b; ukl. j. 48 kniha.

³⁸⁵ PASTOUREAU, Michel: *Dějiny symbolů v kultuře středověkého západu*. Praha 2018, s. 197.

figura stala přímo součástí výzdoby zámku. Již výše jsme poznamenali, že Velká jídelna a Bitevní sál mají vrcholně barokní štukové stropy. Ty vznikly zřejmě v době velkých zámeckých úprav za Františka Václava z Trauttmansdorffu. Na první pohled návštěvník těchto místností spatří na stropě pouze zajímavou florální výzdobu. Při bližším ohledání a se znalostí kontextu vzniku této výzdoby se ale neubráníme myšlence, že mají tyto štuky hlubší význam. Evidentně se totiž na několika místech jedná o zobrazení růží. Je pravdou, že se nejedná o správnou heraldickou figuru. Buď se jedná o opravdu realistické zobrazení růže, anebo neodpovídají počty listů. Jedná se zde buď o květ čtyřlístý nebo osmilístý. Spojení této výzdoby s rodem, který nosí růži ve svém erbu se však nezdá pouze náhodné, obzvláště ve dvou skutečně velkých a patrně reprezentačních pokojích.³⁸⁶ Středověká heraldika, ačkoliv uznávala samotné heraldické tinktury, odmítala využití erbů bez barev. Již ve 12. a 13. století však máme některé erby zobrazeny pouze jednobarevně, například na pečetích.³⁸⁷ Vypadá to tedy, že v době barokní nebylo takovéto jednobarevné zobrazení problematické.

Ne zcela heraldickému použití své erbovní figury se neubráníli ani Valdštejnové. Jiří Hrbek se zabýval různými oslavnými texty, které kombinovaly textovou a obrazovou složku. Účelem pak bylo sdělení nějaké ideje a její interpretace.³⁸⁸ V mnoha případech se významnou složkou těchto textů stávala právě figura lva. Zikmund Hartmann například na počest uvedení Jana Bedřicha z Valdštejna do úřadu křižovnického velmistra roku 1668 pronesl oslavnou řeč. Spojení se lvem zde bylo několik. Lev měl být například křižáckého řádu betlehemitů, podobně jako předci valdštejnského rodu. Byly rovněž zmíněny odkazy na křižáckou minulost Valdštejnů. Následovalo také spojení lva s egyptskými hieroglyfy. Čtyři lvi ve znaku měli symbolizovat čtyři křesťanské autority jako archandělé apod.³⁸⁹ Když byl Jan Bedřich jmenován arcibiskupem, jezuitská klementinská kolej mu věnovala oslavný spis, založený na znameních zvěrokruhů. Nemalá pozornost je zde věnována mimo jiné právě znamení lva, jakožto heraldickému zvířeti rodu. Lev je zde znamením horlivosti, bojovnosti a bývá také dáván do spojení s Herkulem.³⁹⁰

Symbol lva se neomezoval pouze na tisky a příležitostnou literaturu. Příklad najdeme přímo u litomyšlského zámku. Jak píše František Lašek: „V severním rohu na umělém návrší při samé zdi z kyklopského zdiva leží sesmutnělý dřímající lev na podélném hranolovitém

³⁸⁶ Viz Příloha č. 2.

³⁸⁷ PASTOUREAU, M.: *Dějiny symbolů*, s. 200.

³⁸⁸ HRBEK, J.: *Proměny*, s. 179.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 180–181.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 183–184.

podstavci s dlouhým nápisem, jež hrabě Jiří Josef postavil tu bratrovi Františkovi (...).³⁹¹ Tato plastika sem přibyla v roce 1808. Hrabě ji nechal vytvořit na památku bratra Františka, který roku 1796 padl v Itálii ve svých 19 letech. Plastika nesoucí nápis FRATER FRATRI (bratr bratru) má na své severní straně ještě poměrně rozsáhlý latinský nápis.³⁹² Nápis byl snad původně vykládaný mosazí. Bratr hraběte Jiřího Josefa v Itálii padl v boji proti Francouzům.³⁹³ I v tomto případě tedy lev, jakožto symbol rodu nevystupuje přesně ve své heraldické podobě. Přesto má svou podobou nepochybně odkazovat na rod, který se zasloužil o jeho vytvoření a snad také vyjádřit některé vlastnosti, které mají být Valdštejnům blízké. V tomto případě se zřejmě jedná o onu bojovnost a horlivost, kterou snad projevil ve válce hrabě František. Jako upomínka na to, že František v tomto boji padnul, pak slouží podoba samotného lva, který místo bojovné pozice leží a spí věčným spánkem.

Samozřejmě v rámci litomyšlského zámku nechybí ani zobrazení plnohodnotných erbů, i když se jich zde nenachází mnoho. Valdštejnové se takto připomněli v zámeckém divadle, o kterém ještě bude řeč později. Hlediště je zdobena jednak erbem valdštejnským, nacházejícím se nad portálem a pak také aliančním valdštejnsko-hohenfeldským, umístěným nad lóží.³⁹⁴ Je tak připomínán stavitel zámku hrabě Jiří Josef a také jeho choť Marie Františka, rozená z Hohenfeldu. Ostatně oba sami vystupovali v některých divadelních kusech, které se zde hrály.³⁹⁵ O erbech Trauttmansdorffů v rámci obrazů jsme se zmínili již dříve. Dva další jsou vymalované na slunečních hodinách, které zdobí jižní zámeckou fasádu a druhé nádvoří.³⁹⁶ Dlouho se soudilo, že tyto hodiny byly vymalovány až Trauttmansdorffy v 18. století a že zde byly z úcty vymalovány také erby Pernštejnů. Ve skutečnosti však byly původní perňštejnské hodiny pouze přemalovány a upraveny. Zřejmě původní erby Pernštejnů byly obnoveny při prvních restaurátorských pracích na jižní fasádě.³⁹⁷

Nabízí se zde možnost, že takováto úprava výzdoby odkazovala na heraldickou praxi při vršení jednotlivých vrstev. Při tvoření erbu totiž docházelo nejprve k výběru pole, na které se teprve vkládala figura. Stejným způsobem se má erb také číst. Začíná se tedy od nejspodnější roviny, která tvoří základ. Odtud se pak postupně vrší a také čtou jednotlivé další vrstvy až k těm nejbližší oku. Právě tyto vrchní přídatky pak někdy odlišovaly třeba různé

³⁹¹ LAŠEK, F.: *Po stopách*, s. 39.

³⁹² SKŘIVÁNEK, Milan: *Litomyšl 1259–2009 město kultury a vzdělávání*. 2. vyd. Litomyšl 2016, s. 185.

³⁹³ RACKOVÁ, E.: *Zámek*, s. 99.

³⁹⁴ BLÁHA, Jiří: *Zámecké divadlo v Litomyšli*. Nymburk 2010, s. 15.

³⁹⁵ HRBEK, J.: *Proměny*, s. 174–175.

³⁹⁶ RACKOVÁ, Eliška.: *Sgrafita*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 74.

³⁹⁷ RACKOVÁ, E.: *Zámek*, s. 53.

větve rodu a konkrétní jedince.³⁹⁸ Ať už vědomě či nevědomě, dosáhli právě tohoto vrstevní i Trauttmansdorffové při překrytí původních slunečních hodin. Zároveň však zachovali alespoň vzpomínku na starobylý a vážený rod Pernštejnů tím, že zde ponechali jejich erby. Bylo však vidět, že jim patří minulost, kdežto Trauttmansdorffové jsou novějšími pány zámku a staví svou budoucnost na základech pernštejnského sídla.

Tyto pernštejnské základy byly dlouho vidět i na zbytku zámecké fasády. Jak známo, zámek byl v době Pernštejnů pokryt sgrafitovou výzdobou v podobě rustiky napodobující komolné jehlace, doplněné navíc dekorativní výzdobou zrcadel. Celkem 170 štítů je pak zdobeno rostlinnými nebo figurálními motivy. Sgrafita bylo potřeba v průběhu času opravovat, poslední velké opravy proběhly po požáru v roce 1635.³⁹⁹ Ačkoliv asi tato výzdoba dále ztrácela svůj lesk, neměla být zakryta ani v době barokní. Trauttmansdorffové se spokojili pouze s úpravami slunečních hodin.⁴⁰⁰ Teprve hrabě Jiří Josef z Valdštejn-Vartenberka dal pod vlivem empírové uhlazenosti zakrýt sgrafita vnějších stěn zámku a také pivovaru maltou.⁴⁰¹ Do pomyslného erbu litomyšlského zámku tak přibyla další vrstva. Jediná část sgrafit, která nebyla nikdy zakryta byla ta, nacházející se na arkádovém nádvoří.⁴⁰² Zatímco vnitřní, nebo chceme-li spodní část zůstávala stále zdobená původním stylem Pernštejnů, vnějšek nesl opět novější podobu a napomáhal tak ke čtení vývoje a dějin této budovy. Že se majitelé zámku v 18. století neváhali odkázat na své slavné předchůdce možná dokazuje i existence špalíru, umístěného v Zeleném hostinském pokoji. Místní nizozemský špalír měl totiž na sobě nést podobu hrdiny Samsona.⁴⁰³ Jeho příběh nalezneme také na figurálních sgrafitech arkádového nádvoří. Pěti výjevům, zachycujícím jeho historii boje proti Filištinům, je věnován celý spodní pás čelní fasády tohoto nádvoří.⁴⁰⁴ Ačkoliv se mohlo samozřejmě v tomto ohledu jednat pouze o náhodu.

³⁹⁸ PASTOUREAU, M.: *Dějiny symbolů*, s. 201–202.

³⁹⁹ RACKOVÁ, E.: *Zámek*, s. 33–34.

⁴⁰⁰ RACKOVÁ, E.: *Sgrafita*, s. 74.

⁴⁰¹ LAŠEK, F.: *Po stopách*, s. 37.

⁴⁰² RACKOVÁ, E.: *Sgrafita*, s. 80.

⁴⁰³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁴⁰⁴ RACKOVÁ, E.: *Sgrafita*, s. 72.

4 Sluch

Po vizuálním vnímání se nyní zaměříme na sluch a to, jakým způsobem mohl ovlivňovat život na litomyšlském zámku. Není samozřejmě možné na základě inventářů rekonstruovat dopodrobna sluchové vjemy v předmoderní době podobně, jako se o to snaží někteří smysloví historici zejména pro 19. a 20. století. Pokusím se ale vybrat některé příklady, které by mohly souviset se sebe prezentací místní rodiny.

Inventáře litomyšlského zámku jsou naplněny množstvím obrazů, židlí, stolů, postelí a textilií. Žádný z těchto objektů však primárně zvuk nevydává, pokud tedy ovšem nebudeme počítat možná vrzání a šustění. Je možné, že tyto zvuky se rozléhaly pokoji zámku často, společně se zvuky dřevěných podlah v některých pokojích. Můžeme se pouze dohadovat, jaké pocity a myšlenky tyto zvuky vyvolávaly u přítomných osob. Zda to byly zvuky spíše nežádoucí, trapné, anebo zda vzbuzovaly například pocit majetnosti. Stejně tak již nejsme schopni rekonstruovat kroky a zvuky bot. Takové zvuky nepochybně vyvolávaly něco jiného u majitelů zámku, hostů nebo služebnictva.

Máme však v inventářích doložené i předměty, jejichž zvuky nebyly patrně pouze výsledkem manipulace s nimi. Byly nezbytné pro jeho funkčnost a někdy dokonce žádané. Řeč je zde o hodinových strojích. Již v roce 1723 jsou popsány jedny hodiny s náležitým „casten“, což v tomto případě patrně značí obal nebo kryt, v Pokoji s malým stolem vedle Galerie.⁴⁰⁵ Ty zde byly umístěné i po 20 letech. Další byly v Pokoji paní hraběnky v rámci jejího apartmánu.⁴⁰⁶ Již výše bylo napsáno, že hraběnka Marie Eleonora již v této době nežila. Umístění těchto hodin by však naznačovalo, že pokoj byl v tomto období využíván, možná právě jednou z jejích dcer.

Zdaleka nejvíce hodinových strojků můžeme nalézt v posledním inventáři z roku 1801. Vzhledem k charakteru inventáře je pravděpodobné, že některé strojky se opakují, protože byly přemístěny mezi jednotlivými pokoji, přesto se jedná o značný nárůst těchto předmětů od předešlého období. Můžeme zde rozlišit hodiny popsané vágně, jako tomu bylo v předešlých soupisech. Vyskytuje se zde však několik patrně cenných kusů. Například do pracovny hraběte byl umístěny alabastrové bicí hodiny s bronzovým kováním. Vedlejší čítárna se honosila hodinami s figurkami, v Bitevním pokoji se zase nacházely stojací

⁴⁰⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁴⁰⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

pozlacené hodiny s kulatým „instrumenden“ a dole zdobené zeleným listovým, které vyrobil Johann Vellauer ve Vídni. Práce tohoto vídeňského hodináře se objevuje na litomyšlském zámku ještě několikrát.⁴⁰⁷ Bohužel, se mi o něm povedlo získat jenom několik střípků. Jedná se patrně o řemeslníka, fungujícího v 18. a na počátku 19. století. Zmiňuje se o něm Antonín Švejda, když popisuje přesné kyvadlové hodiny. Popisuje zde astronomické hodiny vídeňského hodináře Johanna Philipa Vöttera, jehož konstrukční zásady pak převzali hodináři v Rakousku, jako právě Vellauer.⁴⁰⁸ Jedna z jeho prací se dostala také do katalogu hodin z let 1780–1850. Jedná se o hodiny z roku 1810, přičemž se také dozvídáme, že Vellauer žil mezi lety 1744 a 1819, tedy přesně v období, které nás zajímá.⁴⁰⁹

Hodiny v této době již rozhodně nebyly žádnou novinkou. Suzana Ivanič dokládá, že i měšťan v 17. století si již mohl dovolit velmi kvalitně vyvedené a zdobené kapesní hodinky. Zkoumá tak především výzdobu těchto předmětů, jako například „memento mori“ na hodinkách. Podle Christiny Faraday vyjadřují hodiny tři hlavní metafory. Mohou pohyby svých soukolí připomínat Boha, jakožto hybatele světa. Důraz se kladl také na skutečnost, že zvenku viditelný ciferník byl rozpohybován a ovládán strojkem uvnitř, což odkazovalo na nutnost znát své nitro a duši, která je tím nejdůležitějším. Poslední metaforou je pak samotný čas, který hodiny vyměřují a který připomíná konečnost pozemského života.⁴¹⁰

Kromě samotného měření času mohly mít tedy hodiny také duchovní rozměr a skrze různé metafory připomínat jejich vlastníkům starost o své nitro. Zda toto bylo i účelem alespoň některých hodin v Litomyšli, nelze s přesností určit. Nejsme totiž v tomto prostoru schopni spojit zápisy v inventářích s konkrétními předměty a s jejich výzdobou. I z pouhých popisů je však zřejmé, že některé hodiny byly rovněž uměleckými díly, zdobenými figurkami, alabastrem, zlatou barvou a dalšími detaily. Možnost majitelů zámku dovolit si takto skvostné a pravděpodobně mnohdy nákladné předměty připomínaly pak právě zvuky tikání, rozléhající se v jednotlivých místnostech a také jejich odbíjení, které by jakýkoliv obyvatel zámku, vzhledem k takovému množství strojků v roce 1801, jen stěží přeslechl.

Zvuky, oznamující významné etapy dne se však neozývaly pouze zevnitř, nýbrž i v okolí zámku. Řeč je zde o celé řadě zvonů, které se v jeho blízkosti nachází. Zvony hrály

⁴⁰⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁴⁰⁸ ŠVEJDA, Antonín: *Přístroje a pomůcky z Klementina ve sbírce Národního technického muzea*. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 57, 2017, č. 2, s. 130.

⁴⁰⁹ ANDRÉEWITCH, Stephen–GRAEF, Alexander–ARCHARD, Paul: *Die wand- und bodenstanduhr der habsburgermonarchie 1780–1850*. Stuttgart 2023. Online: https://uhrenliteraturshop.de/uhreninfos/Andrewitch_Band%201_Kk.pdf [cit. 13.3. 2024], s. 231.

⁴¹⁰ IVANIČ, Suzana: *Cosmos and materiality in Early modern Prague*. New York 2021, s. 124–126.

v životě lidí v minulosti významnou roli. Alain Corbin ve své práci o zvonech na francouzském venkově v 19. století říká, že měly důležitou funkci v otázce teritoriality. Dosah jejich zvuku udával hranici území, buňky, která byla součástí širší krajiny. Kromě toho pak samozřejmě měly zvony fungovat jako varování a k zajištění přežití komunity.⁴¹¹ Zvonění se mohlo rozeznít také na počest nějaké významné osoby. Mohlo se jednat o duchovního, který se vracel do svého sídelního města, ale také o světské osobnosti, jakou byl třeba Napoleon. Existovalo nařízení, podle kterého se měly rozeznít veškeré zvony, když první konzul a později císař vstoupil na území obce.⁴¹² Nyní se na několik zvonů v okolí litomyšlského zámku podíváme.

Ačkoliv bývá tato část zámku mnohdy přehlížena, svůj hodinový strojek měla malá věžička nad jižní zámeckou arkádou. Věž samotná byla patrně vztyčena při opravách po velkém požáru v roce 1775, při kterém byla poničena a následně snesena věž nad zámeckou kaplí.⁴¹³ Bohužel, není jasné, jestli už v této době disponovala tato věž i hodinami, anebo zda ty přibýly až později. Ciferník hodin je dobře patrný na axonometrii zámku z roku 1862.⁴¹⁴ Skutečnost, že věžička s hodinami nahradila větší věž poničenou požárem potvrzuje práce Květy Reichterové. Ta dokonce zmiňuje, že původní věž byla v době renesance popisována jako věž s hodinami a cimbály.⁴¹⁵ V této době sloužily tyto zvuky zřejmě hlavně církevním účelům, neboť původní věž se nacházela nad zámeckou kaplí.

Za předpokladu, že hodinový stroj byl do věže zabudován už s její výstavbou, což se zdá pravděpodobné, mohlo rovněž toto odbíjení sloužit k jinému účelu. Požár v roce 1775 byl patrně považován za rozsáhlý. A nebyl jediným. V rozpětí 50 let od doby, co se zámek dostal do vlastnictví Valdštejn-Vartenberků, došlo k sedmi požárům, z nichž právě ten v roce 1775 byl asi nejničivější.⁴¹⁶ Věž nad jižní arkádou tak nemusela sloužit pouze jako náhrada věže zničené požárem, ale také jako připomínka této ničivé události. Vzhledem k hodinovému strojkou se pak nejednalo pouze o připomínku vizuální, ale také sluchovou, která se nesla do širokého okolí. Zvony sloužily mimo jiné pro varování před všemi možnými typy nebezpečí

⁴¹¹ CORBIN, Alain: *Identity, bells and the nineteenth-century french village*. In: SMITH, Mark M. (ed.): *Hearing history. A reader*. Athény 2004, s. 184–185.

⁴¹² Tamtéž, s. 196.

⁴¹³ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 151.

⁴¹⁴ RACKOVÁ, E.: *Zámek*, s. 114–115.

⁴¹⁵ REICHTEROVÁ, Květa: *Litomyšl*. Praha 1977, s. 71.

⁴¹⁶ RACKOVÁ, E.: *Zámek*, s. 93.

jako povodně, bouře, anebo právě požáry.⁴¹⁷ Zvuk, který tedy sloužil jako varování, mohl v tomto případě posloužit i jako připomínka minulosti.

Nedaleko zámku, na zámeckém návrší, se nachází další dvě stavby, které měly nepochybně svou přítomností také reprezentovat zdejší panstvo. První z nich je piaristický kostel Nalezení sv. Kříže. Jedná se patrně o nejvýznamnější stavební počín hraběte Františka Václava z Trauttmansdorffu. Výstavba probíhala 8 let od roku 1714 a započal ji slavný architekt Giovanni Battista Alliprandi. Dokončit ji však musel František Maxmilián Kaňka. Hrabě měl vnímat tuto stavbu jako pomník své vlády, a tak neváhal vynaložit opravdu nemalé úsilí na jeho stavbu. To dokazuje i objednávka oltářního obrazu u proslulého pozdně barokního malíře z Říma Francesca Trevisani. Barokní kostel se stal významnou siluetou města⁴¹⁸ a je dobře viditelný i z některých zámeckých oken. Nezůstalo však pouze u kostela. Hrabě dal kvůli výstavbě chrámu zbořit původní školní dům u fortny kvůli výstavbě kostela. Hned na druhé straně fortny byl však koupen nový pozemek a zde vyrostla nová školní budova.⁴¹⁹ Tuto stavbu rovněž projektoval Alliprandi a to v letech 1714–1719. Původní gymnasium piaristů vzniklo roku 1644 a od roku 1674 tu měl fungovat též filozofický ústav. Ten byl ale v roce 1754 byl zrušen a znovu obnoven byl v roce 1802.⁴²⁰ Tuto stavbu však zmiňují zejména proto, že po požáru v roce 1742 dostala budova gymnázia věž se dvěma zavěšenými zvony. Těmi se mělo vyzvánět pro oznámení začátku vyučování nebo kdykoliv, kdy se měli studenti sejít.⁴²¹

Jak píše, možná trochu posměšně, Zdeněk Nejedlý, hrabě měl dvě záliby. Byli to koně a pak piaristé.⁴²² Tuto zálibu a jistě také starost o potřeby piaristů ukazuje nákladná výstavba jejich zázemí, která mohla být motivována zbožností, touhou po šíření vzdělávání či snahou prezentovat své vlastní jméno. Jistou motivaci bychom mohli vidět také v tom, že sám hrabě se měl nějaký čas vzdělávat právě u litomyšlských piaristů.⁴²³ Je však nepochybné, že výstavbou těchto objektů si zajistil své jméno v dějinách Litomyšle, a že tak chtěl prezentovat nejednu svoji ctnost. Nebylo pak nutné si budovy prohlížet, anebo do nich vstupovat, protože doklad jejich existence se nesl do širokého okolí. Nedával o sobě vědět pouze kostel, ale i samotné gymnasium.

⁴¹⁷ RYCHLÍK, Martin: *Středověké zvonařství. Zvonařství ve středověku a raném novověku v Čechách*. České Budějovice 2017, (nepublikovaná bakalářská práce), s. 6.

⁴¹⁸ KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Trauttmansdorffské století*. s. 43.

⁴¹⁹ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Litomyšl. Tisíc let života českého města. Díl I*. Praha 1954, s. 91.

⁴²⁰ REICHTEROVÁ, K.: *Litomyšl*, s. 61.

⁴²¹ NEJEDLÝ, Z.: *Tisíc let*, s. 95.

⁴²² Tamtéž, s. 89.

⁴²³ MAREŠOVÁ, M.: *Biografie*, s. 18.

Vraťme se ale nyní mezi stěny samotného zámku. Tam se totiž v časech 18. století nerozléhaly pouze zvuky hodin a zvonů, nýbrž i sofistikovanější věci k poslechu. Řeč je samozřejmě o hudbě. Doba baroka a klasicismu bývala někdy považována za období rozvoje zámeckých kapel. Bohužel nelze toto tvrzení zobecňovat a tvrdit, že by každá významnější šlechtická rodina disponovala svou kapelou.⁴²⁴ Litomyšl však byla evidentně místem, kde se hudba alespoň do jisté míry pěstovala. V inventářích o tom máme několik důkazů. V roce 1723 byl v horním patře popsán pokoj, v němž se nacházeli hudebníci. Pravděpodobně zde pobývaly tři osoby, protože zde byly popsány tři postele a tři židle. Byly tu také čtyři stoly, z nichž dva měly šuplíky, almara a police na knihy.⁴²⁵ O 20 let později se tatáž místnost nacházela na stejném místě a došlo tu jen k drobným změnám. Ubyla jedna z postelí, jeden stůl se šuplíky a zmizela zmíněná police.⁴²⁶ Ve valdštejnském inventáři z roku 1801 již nenalezneme pokoj hudebníků, ale místnost, kde měly být uloženy hudební nástroje. Ta se nacházela rovněž v horním patře zámku.⁴²⁷

Jiří Sehnal rozlišuje dva motivy ke zřízení kapely. Tím prvním byla záliba v provozování hudby, což v době baroka nebylo ničím neobvyklým ani na panovnickém dvoře. Hru na hudební nástroje nebo zpěv pěstovala i celá řada šlechticů, mezi nimi i František Václav z Trauttmansdorffu.⁴²⁸ Hudebního vzdělání se mu dostalo už v dětství u piaristů a později ovládal hru na loutnu, spinet a cembalo. Co se týče kapelní produkce, nezůstával hrabě také pozadu, ačkoliv o této činnosti nemáme mnoho informací. O tom, že měla tato kapela zřejmě úspěch svědčí záznam o provedení velkého oratoria v piaristickém kostele roku 1736, které se jmenovalo *Via Regia S. Crucis*. Tento soubor také produkoval u příležitosti návštěv císaře Karla VI. nebo pruského krále Fridricha Viléma I. Trauttmansdorffská kapela patrně produkovala zejména hudbu chrámovou a jejími členy byli převážně hraběcí sloužící. K hudební zálibě hraběte se váže také příběh o tom, jak koupil pro své houslistu Jiřího Stezitzského housle z proslulé dílny Jakuba Steinera. Šířily se zvěsti o tom, že hrabě vydal za tyto housle snad dokonce 30 000 zlatých, čímž hrabě nemálo přispěl

⁴²⁴ SEHNAL, Jiří: *Vztah české barokní šlechty k hudbě a k hudebníkům*. In: *Opera Historica* 5, 1996, č. 1, s. 535–536.

⁴²⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁴²⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁴²⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁴²⁸ SEHNAL, J.: *Vztah k hudbě*, s. 537.

k pověsti těchto velmi kvalitních hudebních nástrojů.⁴²⁹ Právě reprezentace je druhým motivem k provozování hudby, který zmiňuje Sehnal.⁴³⁰

Kapela 1. poloviny 18. století v Litomyšli patrně nebyla ničím neobvyklým. Právě chrámová hudba, anebo světská hudba hraná i při různých příležitostech jako hostiny, bály a zábavy byla celkem častá. Produkce zámecké kapely v době baroka také patrně nebyla určena pouze k poslechu hudebních znalců. Naopak se patrně jednalo o jakousi zvukovou kulisu k trávení volného času.⁴³¹ Stejně tak zaměstnání nadaných poddaných do pozice lokajů, kteří kromě hudby vykonávali i další běžné povinnosti vyžadované pro provoz zámku bylo celkem časté.⁴³² Je tedy poměrně zajímavé, že v trauttmansdorffském inventáři je jim vyčleněn zvláštní pokoj, který patrně obývaly nejprve tři a pak dvě osoby. Bohužel nemáme informace o velikosti místního souboru a je možné že tento pokoj byl vyhrazen pro nadanější osoby, zaměstnané čistě kvůli kapele, kterou pak doplňovali další sloužící. Takové případy se však vyskytovaly spíše ojediněle.⁴³³ Vysvětlovalo by to také, proč v inventáři z roku 1711 žádný takový specializovaný pokoj není. Buď v této době ještě nebyla kapela aktivní, anebo se zkrátka skládala ze sloužících, kteří měli vlastní prostory.⁴³⁴

Na rozdíl od barokního období, pro dobu klasicismu na Litomyšli nemáme konkrétní zmínky o nadání členů valdštejnské rodiny ani o produkci jejich zámecké kapely. Ostatně místnost popsaná výše sloužila pouze jako úložiště hudebních nástrojů. Inventář také zmiňuje orchestríště v rámci zámeckého divadla.⁴³⁵ Je tedy pravděpodobné, že nástroje uložené v 2. patře, byly využívány právě kvůli této produkci. Divadelním představením se však budeme věnovat v pozdější kapitole.

Snažili jsme se v této kapitole ukázat, že i sluchové vjemy mají moc reprezentovat. Jsem přesvědčen, že s dostatkem dalších pramenů by se dalo určit množství dalších zdrojů zvuku, které v sobě skrývají reprezentační charakter. Zde jsme si vystačili se třemi příklady, které ukazují, že vždy nehraje roli pouze vizuální stránka věci, ale také zvuky, které se kolem ní šíří. Jedná se o další úroveň reprezentační strategie, kdy důkaz o své existenci a významu dávají tyto objekty určené k obdivu i přesto, že na ně není zrovna pohlíženo očima. Můžeme si představit, že právě díky této funkci má tato reprezentační úroveň hlubší dosah, neboť je

⁴²⁹ MAREŠOVÁ, M.: Biografie, s. 57–59.

⁴³⁰ SEHNAL, J.: *Vztah k hudbě*, s. 537.

⁴³¹ Tamtéž, s. 542–543.

⁴³² Tamtéž, s. 538–539.

⁴³³ Tamtéž, s. 539.

⁴³⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1.

⁴³⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

schopná ovlivňovat jedince na větší ploše, po delší dobu a také ve spojení s mnoha dalšími, tentokrát již například vizuálními vjemy.

5 Čich

V předchozích kapitolách jsme si mohli povšimnout, že hrabě František Václav měl dvě velké záliby. Tou první byl řád piaristů, pro něž zbudoval prostory nedaleko zámku. V kapitole o malířství jsme pak postřehli jeho druhou zálibu, což byl chov koní. Zájem o ně se odráží jak ve výzdobě jídelny, tak například v jeho účetních záznamech ještě z počátku století.⁴³⁶ František Maxmilián Kaňka, který se ujal též dokončení piaristického kostela, jak jsme viděli výše, zbudoval ve 20. letech 18. století pro hraběte konírnu na prvním zámeckém nádvoří.⁴³⁷ Pravděpodobně již předtím se zde také nacházela jízdárna, která patrně vznikla mezi lety 1698 a 1710.⁴³⁸ Koně tedy žili v těsné blízkosti zámecké budovy.

Kůň byl nepochybně významnou součástí života předmoderního člověka, ať už na poli hospodářství, vojenství nebo právě reprezentace. Již od středověku, ale zejména asi od 2. poloviny 15. století se rozvíjí chov koní v režii církve a také samostatných šlechticů. V této době se také začalo více rozlišovat, k jakému účelu bude kůň sloužit, a na základě toho se vybírala plemena i výcvik, které zajistily potřebné kvality pro koně kurýrní, vojenské nebo okrasné kočárové. Velkou oblibu v tomto ohledu získali koně ze Španělska a Itálie a zejména španělští koně se hojně dováželi právě do našich zemí. Slávu si pak získala obora v Kladrubech nad Vltavou, kde se zrodila nová rasa tažných koní pro ceremoniální zápřeže, tedy starokladrubský galakarosier.⁴³⁹ Jedná se o tu oboru, se kterou měl, co dočinění i sám hrabě František Václav.

Jedním z podstatných úkolů šlechtice pak bylo dokázat na koni správně jezdit, k čemuž se využívaly jezdecké školy blízko šlechtických akademií či univerzit. Ty byly pak vyhledávány i v rámci kavalírských cest.⁴⁴⁰ Šlechtic se měl zejména naučit, jak se správně pohybovat. Z toho důvodu se se učili také šermu a tanci. Při jízdě na koni bylo žádoucí především vzpřímené držení těla. Povelky koni měly být prováděny pouze stehny a šlechtic s ním tak měl lépe splynout. Toto a další cvičení dosahovala výrazně militárního rozměru a sloužila k definování šlechtického mužství.⁴⁴¹

⁴³⁶ Samostatnou podkapitolu tomu věnovala Marie Marešová viz MAREŠOVÁ, M.: *Každodenní život*, s. 57–59.

⁴³⁷ ŠÍDLO, M.: *Podoba*, s. 42.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 56.

⁴³⁹ RANDÝSKOVÁ, Tereza: *Chov koní jako součást šlechtické reprezentace. Kounicové a jejich hřebčín*. Olomouc 2015, (nepublikovaná magisterská diplomová práce), s. 9–11.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 36.

⁴⁴¹ KUBEŠ, Jiří: *Náročný dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*. Pelhřimov 2013, s. 235–236.

Kromě jízdy byli koně samozřejmě využíváni také k tahu kočárů. Dlouhou dobu byla jízda na koni otázkou cti, a tak měly být kočáry určeny hlavně pro staré a nemocné. K tomu se však nevyužívaly kočáry v pravém slova smyslu, ale koňská nosítka. Přesto se však tento typ dopravy prosadil a stal se důležitým zdrojem reprezentačních strategií, které ústily do nádherně zdobených exteriérů kočáru, architektonického zařízení paláců, které umožňovaly vjezdy a manévrování s nimi a samozřejmě též do potřeby vlastnit pro takové kočáry odpovídající koně. Nezáleželo pak pouze na jeho zevnějšku, ale také na výcviku.⁴⁴²

Vraťme se však k otázce pachů. Jejich vnímání se v čase proměňovalo. Tímto tématem se zabývala také Constance Classen, která nezkoumala pouze to, jak se liší vnímání pachů v různých obdobích a kulturách, ale také zkoumala význam těchto pachů z hlediska sociálního postavení nebo třeba genderu.⁴⁴³ Je tedy zřejmé, že nemůžeme vnímat pachy minulosti naším dnešním čichem. Naopak se musíme přiblížit vnímání člověka minulosti. Moderní člověk, z větší části odvyklý velkým domácím zvířatům, by se možná podivil tak těsné blízkosti stáji a reprezentačního ubytování šlechtice. Nejedná se však o nic neobvyklého. Stáje se velmi často nacházely v blízkosti zámků a paláců. Jako příklad nám může sloužit pražská rezidence Albrechta z Valdštejna⁴⁴⁴ nebo zámek Bruntál.⁴⁴⁵ Řadě zápachů, které by dnešní člověk mnohdy považoval za nepříjemné, nebylo v minulosti možné se vyhnout. Mezi 18. a 20. stoletím došlo k řadě akcí, které vedly k vytěsnění řady zápachů z lidského prostředí. Může za to snížení tolerance k pachům v době osvícenství. To následně vedlo ke snaze nahradit tyto zápachy a zároveň učinit prostředí kolem zdravější.⁴⁴⁶

Stáje u litomyšlského zámku byly vybavené odvodnými kanálky a také kanalizací, která je zde doložená už v 17. století. Kanálky se zřejmě měly vypořádávat hlavně s močí.⁴⁴⁷ Již v této době je tedy vidět snaha o vypořádání se s odpadem, který zde vznikal. Těžko byl však zápach eliminován, zejména proto, že odvodné kanálky sloužily patrně pouze k odvodům moči, a nikoliv pevných exkrementů. Měli bychom se však ptát, zda vůbec hodlal předmoderní člověk bojovat s pachem koňských výkalů. Alain Corbin předkládá řadu příkladů toho, že teprve v průběhu 18. století se postupně snižuje tolerance vůči všem druhům zápachů. Corbinovi příklady se samozřejmě týkají především Francie a můžeme se

⁴⁴² RANDÝSKOVÁ, T.: *Chov koní*, s. 41–42.

⁴⁴³ CLASSEN, C.: *Odor*, s. 133–166.

⁴⁴⁴ PETRÁŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury II (1)*. Praha 1995, s. 296–297.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 304.

⁴⁴⁶ JENNER, Mark S. R.: *Follow your nose? Smell, smelling and their histories*. In: *American Historical Review* 116, 2011, č. 2, s. 338.

⁴⁴⁷ ŠÍDLO, M.: *Podoba*, s. 50–51.

dohadovat, zda byla střední Evropa k pachům tolerantnější či nikoliv. Například v roce 1782 píše Ronesse o přibývajících stížnostech ohledně zablácených ulic. Posměšně podotkne, že by si člověk myslel, jak musely být předtím ulice čisté. Teprve po roce 1750 se veřejnost začne zajímat o hygienické podmínky na tržištích. Také se začínají objevovat svědectví o pachu exkrementů.⁴⁴⁸ Tolerance je vyšší také u věcí, na které jsou lidé zvyklí a u Pařížanů zde mluví dokonce o otrlosti.⁴⁴⁹

Nabízí se tedy otázka: páchli předmodernímu šlechtici koně podobně, jako dnes nám? Odpověď musí být podle mého názoru záporná. Když pomineme zvýšenou toleranci k zápachům, kterou dokazuje Corbin na mnoha příkladech, nesmíme také pominout skutečnost toho, jak blízko si byl aristokrat 18. století se svým koněm. Již výše jsme dokazovali, že koně byli součástí jeho identity a byl s nimi v neustálém kontaktu. Jsem tedy přesvědčen, že byl (a nejen on) do velké míry na tyto pachy zvyklý. Je dokonce možné, že byly tyto čichové vjemy součástí tohoto vztahu. Ačkoliv by byl na toto téma potřeba samostatný výzkum, není tak nepředstavitelné, že by šlechtic rozlišoval mezi pachy koní a ostatních domácích zvířat. Zda tedy byl v této době koňský pach vnímán nebo ne, odpovědět nemůžeme. Pokud však ano, pravděpodobně nebyl vnímán nepříjemně.

Jistou paralelu nám předkládá opět Constance Classen. Lidé Dassanetch v jihozápadní Etiopii jsou rozdělení do dvou společenských tříd, z nichž jedna má prokazatelně vyšší postavení. Obě třídy se identifikují podle pachu zvířat, na kterých závisí jejich obživa. Jedna skupina je závislá na pasení dobytka. Kvůli významu těchto zvířat je i jejich pach považován za pozitivní a lidé z této skupiny tedy „voní“. Oproti tomu druhá skupina je charakteristická rybolovem. Protože ryby a rybolov údajně odporují přirozenému, cyklickému životu, jsou ryby, potažmo jejich pach, považován za nepříjemný a rybáři kvůli tomuto zápachu za níže postavené. Constance Classen také vysvětluje, že vnímání pachů je zde silně kulturně ovlivněno a lidé mimo tento kulturní okruh by patrně vnímali místní pachy odlišně.⁴⁵⁰ Nyní již není tak těžké si představit, že zápach koní, spojených se šlechtickým stavem, by mohl být vnímán pozitivně právě díky tomuto společenskému rozdělení.

Když se nyní opět vrátíme do zámeckých zdí, můžeme i zde zaznamenat předměty spojené s pachy. V roce 1801 se zde nacházelo několik pozoruhodných objektů. V ložnici hraběte je popsána kytice z porcelánu pod skleněným poklopem. Květináč s kyticí a vonnými

⁴⁴⁸ CORBIN, A.: *Narcis*, s. 62–63.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 61.

⁴⁵⁰ CLASSEN, C.: *Odor*, s. 138–139.

květinami (gewürtz blumen) pod skleněným poklopem byl umístěn ještě v bitevním pokoji. Sedací pokoj paní hraběnky zase obsahoval devět porcelánových květináčů zdobených zlatem.⁴⁵¹ Rostlinné pachy získávají na oblibě už od 2. poloviny 18. století a do oblíby se dostávají vůně levandule nebo fialek. K mytí se začíná používá růžová voda. Těmto vlivům podléhají muži i ženy a jemné vůně nahrazují postupně vůni pižma.⁴⁵² Oproti tomu květiny v zahradách jakoby v 2. polovině 18. století přicházely o svou schopnost vonět a čich se v tomto ohledu stává zanedbávaným oproti ostatním smyslům. Upřednostňován je zrak, díky kterému může divák vnímat krásy přírody a sluch, který vnímá pohyby větru. Čich se stává smyslem spíše hrubým. Přesto je však čich nezbytný. Pokud překonáme prvotní upozadění pachů, může i čich sloužit k obohacení smyslů. Pobyt v zahradě byl stále naplněn jejich prolínáním.⁴⁵³

Právě toto prolínání smyslů se zřejmě objevuje i na litomyšlském zámku. Objevuje se nám tu porcelánový květ, který zřejmě skutečně postrádal schopnost vonět. Samotný předmět pak nepochybně vyjadřuje určitou zámožnost, zejména pokud by byl vyroben v opravdu známé dílně. Dále máme onen bouquet v Bitevním pokoji. Ačkoliv si nemohu být zcela jistý, že je můj předpoklad správný, není zde nikde přímo zmíněn materiál. Mohlo se tedy jednat o skutečné květiny, možná sušené a ukryté pod poklopem. Ještě zajímavější je zmínka o „gewürtz blumen“. Je zde totiž zdůrazněno, že se nejedná o obyčejné květy, ale květy, které voní, jsou nějakým způsobem spojené s kořením a nebude se tedy jednat o pouhou vizuální dekoraci. Je možné, že daný skleněný poklop neměl chránit předmět pouze fyzicky, ale zamezoval také ztrátě právě těchto vůní a pachů. Osoba, která ke kytici přišla, pak mohla poklop nadzvednout a přivonět si. Čich by tedy nakonec nemusel být v tomto ohledu tak docela zavrhaným smyslem a poklop s květy by mohl umožnit vychutnat si i daleko exotičtější pachy, než které umožňuje střeoevropské prostředí. Propojení čichu s dalšími smysly se zabývala Holly Dugan. Na různých příkladech staršího i postmoderního umění dokládá její článek, že není neobvyklé spojovat pachy s vizuální stránkou.⁴⁵⁴ Pro náš případ by mohl být relevantní příklad renesančních Pomandrů. Tento předmět sloužil jako šperk a měl i olfaktorické využití. Byl naplněný látkami, vydávajícími různé vůně. Zároveň však mohly být tyto předměty různě zdobené, anebo dokonce dosahovaly neobvyklých tvarů.

⁴⁵¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁴⁵² CORBIN, A.: *Narcis*, s. 77–78.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 82–83.

⁴⁵⁴ DUGAN, Holly: *Seeing smell*. In: SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds.): *The senses in early modern England 1558–1660*, Manchester 2015, s. 91–110.

Zatímco některé se nosily jednoduše na těle, jiné byly součástí růženců a mohli fungovat i jako „memento mori“ Jednalo se tedy zároveň o dekorativní i utilitární předmět.⁴⁵⁵

Na posledním místě je pak devět zdobených květináčů. Inventáře samozřejmě nepopisují, zda byly naplněny. Jejich přítomnost však naznačuje přítomnost živých květin přímo v interiérech zámku. V 18. století květiny možná hrály z hlediska pachů vedlejší roli. V 19. století však dochází k obratu. Dokonce se zdá, že středoevropský prostor hrál v tomto ohledu významnou úlohu. Když v roce 1805 naturalista Bory de Saint-Vincent vstoupil do Vídně, byl fascinován zimními zahradami plnými květin, které ukrývaly domy mnohých zámožných žen. Došlo tak k propojení vůně květiny a vůně ženy.⁴⁵⁶ Při této představě asi nepřekvapí, že zmíněné květináče se nacházely právě v pokoji hraběnky.

Méně estetickou záležitostí jsou z našeho pohledu plivátka, umístěná v některých pokojích. Mohli bychom na ně narazit v celé řadě společenských místností i v apartmánech. Někdy se zde dokonce vyskytují ve dvojicích.⁴⁵⁷ Literatury o užívání tabáku na našem území v předmoderní době není mnoho. Asi nejobsáhlejší je v tomto ohledu kniha Karla Pejmla. Ten nachází důkazy o výskytu tabáku v Českých zemích již v 2. polovině 16. století. Tehdy se však jednalo spíše o rostlinu s léčivými účinky a pouze v malém množství.⁴⁵⁸ Například na Hané byly prvními pěstiteli a kuřáky šlechtici, ale kouření se brzy rozšířilo i mezi další obyvatele. Zikmund Winter zaznamenal první „trubičky“ na tabák v pražských inventářích z roku 1622.⁴⁵⁹ Roku 1723 bylo pěstování i výroba tabáku na našem území monopolizována, byly zřízeny továrny a dovoz zakázán.⁴⁶⁰ To trvalo až do začátku 19. století. V roce 1807 bylo pěstování tabáku v Čechách zrušeno a byl produkován v jiných zemích jako například v Tyrolsku, Haliči nebo Sedmíhradsku.⁴⁶¹ Pěstování a užívání tabáku tedy patrně nebylo nic neobvyklého. Bohužel nám inventáře nepodávají informace o ničem, co by souviselo s kouřením tabáku, ačkoliv se zdá, že v 18. století proti tomuto zvyku nebylo moc výhrad. Můžeme si tedy pouze představovat, zda byly některé pokoje cítit kouřem z dýmek.

Začátek 19. století přál však nepochybně na Litomyšli žvýkacímu tabáku, jak dokládá množství plivátek. Ten byl nejprve spojený hlavně s námořníky. Alain Corbin píše, že

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 98–102.

⁴⁵⁶ CORBIN, A.: *Narcis*, s. 176–177.

⁴⁵⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁴⁵⁸ PEJML, Karel: *Celý svět kouří*. Praha 1947, s. 189–190. Dále k dějinám tabáku u nás viz ČAPEK, Alois: *Tabák v Čechách Kouření a šňupání Pěstování, zpracovávání a zdaňování, jakož i vývoj jeho monopolu, jeho spotřeby a výnosu*. Praha 1947; HRYCH, Ervín a kol.: *Slavná historie tabákového dýmu*. Praha 1996.

⁴⁵⁹ PEJML, K.: *Celý svět*, s. 191.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 199.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 202.

18. století však nebylo pachu tabáku příliš nakloněno. Je považován za drsný, ničí sexuální touhu a už tehdy se objevují hlasy proti jeho užívání ženami a dětmi. Zároveň je ale kouř spojován s dezinfekčními schopnostmi, což se mělo šířit mezi vojáky a námořníky. Právě zápach námořníka, žvýkacího tabák, bývá někdy rovněž odsuzován. Zároveň je ale tabák vnímán jako určitý symbol rovnosti, zřejmě protože se tím bourají jisté sociální bariéry a všechny spojuje právě zvyk kouřit.⁴⁶² I žvýkací tabák si však našel řadu významných osob, které si jej oblíbily. Pejml uvádí především Horatio Nelsona nebo Johna Churchilla Marlborougha, známé anglické vojevůdce.⁴⁶³ Předpokládá se, že i na našem území zájem o žvýkací tabák vzrostl díky vojákům, a to už v 17. století.⁴⁶⁴ Bohužel neznáme vybavení zámku pro 2. polovinu 18. století, avšak přítomnost plivátek v roce 1801 zajímavě koresponduje s tehdejší vládou hraběte Jiřího Josefa. Ten byl nadšeným vojákem, již v roce 1788 bojoval s Turky v Besarábii.⁴⁶⁵ V roce 1800, když se francouzské vojsko přiblížilo k české hranici a byly sháněny dobrovolné legie, hrabě postavil 1080 mužů, které na vlastní útraty vybavil. Než se však dala tato jednotka na pochod, byli již Rakušané poraženi. Hrabě byl však za své zásluhy jmenován plukovníkem. Mezi lety 1809 a 1810 byl přímo na zámku zřízen vojenský špitál a v roce 1814 se dokonce hrabě i se svým synem Antonínem odebral do Paříže. Tehdy byl hrabě povýšen na generála.⁴⁶⁶ Můžeme se tedy domýšlet, že hrabě byl snad věrný nejen své uniformě, ale také zvyku, který byl v armádě tak rozšířený, a proto také nechal vybavit zámek ve své době plivátky. Patrně je pak nevyužíval pouze on, ale i další členové rodiny a rodinní přátelé. Že se mohlo jednat o muže i o ženy dokazuje skutečnost, že plivátka byla umístěná i dámských apartmánech, například u komtesy Terezy z Hohenfeldu.⁴⁶⁷ Ačkoliv i zde mohlo být plivátko pro případnou návštěvu.

Pach tabáku uvnitř zámku mohl tedy v někom vyvolávat jistý pocit obhroublosti. Zároveň se však jednalo o určitý znak sociálního statutu, který se nepojil obecně se šlechtou, ale konkrétně s vojenským prostředím, které byl hrabě Jiří Josef vášnivým členem. Přítomnost plivátek a všeho s nimi spojeného v řadě místností včetně těch společenských pak mohlo ukazovat nejen, že majitel zámku patří do této skupiny, ale že zde bývají přítomny i další osoby stejného ražení.

⁴⁶² CORBIN, A.: *Narcis*, s. 140.

⁴⁶³ PEJML, K.: *Celý svět*, s. 303–304.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 305.

⁴⁶⁵ LAŠEK, F.: *Po stopách*, s. 29.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 31–33.

⁴⁶⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

Jak vidno, také čich mohl posloužit k prezentaci šlechtické rodiny a jejich sídla. Ačkoliv se patrně nejednalo v mnoha případech o aktivní zapojení tohoto smyslu, jednalo se o nevyhnutelný výsledek jiných aktivit, který se mohl stát jeho nezaměnitelným znamením. S pomocí pachu tak mohla být vyjádřena příslušnost k sociální vrstvě, mohl ukazovat na záliby úzce spojené se šlechtickým prostředím a jeho přítomnost nebo naopak absence mohly ukazovat přehled v současných trendech.

6 Chut'

Dalším důležitým způsobem, jak mohl šlechtic prezentovat sebe a svou rodinu bylo stolování. To se v životě šlechtice stalo významným mezníkem celé denního cyklu a také získalo komunikační, socializační a symbolický význam. Při hodování se u šlechtické tabule hledělo na dobré mravy, složení stolovníků, množství a druhy různých chodů a také na výzdobu tabule i personálu.⁴⁶⁸ My se nyní podíváme především na množství různého nádobí, které zaznamenaly inventáře litomyšlského zámku a pokusíme se rozklíčovat některé chutě a jejich význam.

Co se týče materiálů, ze kterých bylo toto nádobí vyrobeno, nejčastěji se setkáme s mosazí, mědí a dalšími kovy. Inventář z roku 1711 zaznamenává toto nádobí v rámci Komory u kuchyně.⁴⁶⁹ Dále pak rozlišuje některé předměty z cínu⁴⁷⁰ a pocínované.⁴⁷¹ Některé předměty spojené s kuchyní nebo hodovní tabulí bychom však našli ještě později u věcí bez trvalého umístění.⁴⁷² Inventář z roku 1723 již rozlišuje cín domácí a anglický, nádobí měděné, plechové a železné. V Pokoji u stolníka je pak zapsáno množství dalších věcí bez bližšího rozdělení. Na konci soupisu bychom pak našli také předměty ze stříbra a také porcelánu a majoliky.⁴⁷³ O 20 let později byl u nádobí rozlišován cín, do kterého byl zanesený i ten anglický, dále železo a opět porcelán s majolikou. Další nádobí pak bylo zapsáno v kuchyni, ve sklepeních a u stolníka.⁴⁷⁴ Poslední z inventářů se už tolik nesoustředí na kovy, které již nejsou rozlišované. Kov je popsán jako další z materiálů spolu porcelánem, a to vídeňským červeně malovaným a čínským. Odděleně je popsáno pouze hraběcí stříbro. Různé nádobí je však v tomto inventáři zaznamenáno také v konkrétních pokojích šlechty, jako třeba 30 šál s podtáckem a zlacenými obrázky v Ložnici hraběte.⁴⁷⁵

Na materiál, který byl použit k výrobě stolního nádobí, se z hlediska reprezentace hodně hledělo. Nejreprezentativněji samozřejmě působily předměty ze stříbra, případně pozlacené. Častější byly různé nádoby z cínu a ceněný byl zejména pozlacený cín anglický.

⁴⁶⁸ HRDLIČKA, Josef: *Hodovní stůl a dvorská společnost*. České Budějovice 2000, s. 130–131.

⁴⁶⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 35–39.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 39–40.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 40–41.

⁴⁷² Tamtéž, s. 44–45.

⁴⁷³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁴⁷⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁴⁷⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

Čeled' a níže postavené služebnictvo se muselo zpravidla spokojit s výrobky ze dřeva.⁴⁷⁶ Krom toho se v našich inventářích často objevuje porcelán a majolika. Porcelán dovážený z Číny se stal velmi oblíbeným materiálem již v 17. století. Proslul u šlechticů i panovnických rodin. Býval využíván i k popíjení exotických nápojů jako kávy, čaje a čokolády a byl zdoben dekorem v podobě fauny, flóry a byl vyráběn v různých barvách.⁴⁷⁷ V době baroka se začal porcelán vyrábět také v Evropě, přičemž věhlasu dosáhly porcelánky v Míšni, Vídni a Sèvres. Manufaktura ve Vídni vznikla v roce 1718 a proslula hlavně zdobením „házenkami“, tedy hustě pozlacenými květy. Ve 40. letech 18. století odkoupil tuto porcelánku císařský dvůr a porcelán začal být zdoben zvládnými rokokovými tvary a realistickou malbou květin či loveckých scén. Od 60. let se začala inspirovat porcelánku ve francouzském Sèvres, která tehdy udávala směr celé Evropě.⁴⁷⁸ Oblibu si u šlechty získala také majolika, tedy keramika, původem od španělských Maurů. Během středověku a raného novověku se tento materiál rozšířil do celé Evropy a byl zdoben opět různými barvami, ale i dalším dekorem včetně erbů.⁴⁷⁹

Erby, které by zdobily stolní nádoby, nebyly ničím neobvyklým. Erby mohly sloužit jednak jako způsob označení majetku, ale také měly svůj nepochybný reprezentační význam. Byl to způsob, jak zanechat památku na šlechticovo pozemské působení třeba v situaci, kdy měl šlechtic k danému předmětu osobní vztah a ve své pozůstalosti ho odkázal někomu z příbuzných. Díky převodům a odkupům se mohly na šlechtickém sídle objevit i předměty s erby předešlých majitelů nebo příbuzných.⁴⁸⁰ Tuto reprezentativní výzdobu můžeme zaregistrovat i na Litomyšli. V roce 1723 se tu nacházelo 35 talířů s hraběcím znakem.⁴⁸¹ O 20 let později jsou v inventáři zmíněny čtyři kulaté tácy a sedm velkých misek, oboje s erby.⁴⁸² Nezdá se však, že by těmto položkám byla jinak věnována větší pozornost než ostatním, ačkoliv se mělo patrně jednat o reprezentativní nádoby.

Šlechta se však neprezentovala pouze skrze stolní nádoby, ale také díky tomu, co se na nich podávalo. Například od poloviny 16. století bylo pro šlechtu typické jíst maso, a to maso domácích zvířat, drůbež, zvěřinu i ryby.⁴⁸³ Z nápojů bychom jako téměř výhradně šlechtický

⁴⁷⁶ HRDLIČKA, J.: *Hodovní stůl*, s. 140–142.

⁴⁷⁷ MAREŠOVÁ, Dana: *Káva, čaj a čokoláda v každodenní kultuře novověkých šlechtických sídel v Českých zemích*. České Budějovice 2015, (nepublikovaná diplomová práce), s. 85–86.

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 86–89.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 91–92.

⁴⁸⁰ HRDLIČKA, J.: *Hodovní stůl*, s. 148–149.

⁴⁸¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁴⁸² SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁴⁸³ HRDLIČKA, J.: *Hodovní stůl*, s. 188.

mohli zmínit víno, o které se zajímala řada urozených cestovatelů i v zahraničí.⁴⁸⁴ Významnou komoditou však bylo také koření. Po dlouhou dobu bylo koření luxusním zbožím, které mohlo rozbít monotónnost typické stravy středověkého člověka. Poskytovalo potěchu čichu i chuti, mělo mít léčivé účinky apod. Koření se stalo symbolem dobrého vkusu.⁴⁸⁵

Středověká kuchyně byla údajně tak plná koření, že se pokrmy vlastně stávaly pouze prostředkem k jeho přenosu. Středověké chutě tak bývají tradicionalisty popisovány jako poměrně silné.⁴⁸⁶ Dobové záznamy však svědčí i o tom, že bylo koření vnímáno jako delikátní. Jako příklad může sloužit třeba Martin Luther.⁴⁸⁷ Zejména střední Evropa pak byla na konci středověku užíváním koření proslulá, a to i díky masitým jídlům, typickým třeba v Německu. V roce 1430 katalánský cestovatel Tafur prohlásil po své návštěvě Vratislavi, že se zde utrácí za kožešiny a koření více než v polovině světa. Na konci 16. století tento trend údajně přetrvával a polská šlechta měla být množstvím peněz vydaných na jídla a jejich ochucování typická. Například Angličané však považovali výše zmíněná masitá jídla za přesycená chutí.⁴⁸⁸ Koření, jakožto luxusní zboží, bylo dokonce během středověku někdy shromažďováno a využívalo se jako platidlo v dobách nedostatku drahých kovů. Jako důkaz bohatství mohlo být koření dáváno účelně na odívání a také sloužilo jako významný dar. Krom toho mohlo být koření záměrně uchováváno v luxusních nádobách a schránkách.⁴⁸⁹

Různé schránky na koření se objevují i v trauttmansdorffských inventářích. Evidentně se však nejedná o nijak významné předměty. V roce 1711 byla v Komoře u kuchyně umístěná plechová a také pokovená truhla na koření.⁴⁹⁰ V roce 1723 se na zámku nacházela na koření jedna obyčejná dřevěná truhla a pak almara se šesti plechovými dvířky. Podobné vybavení se tu nacházelo i po 20 letech.⁴⁹¹ Je tedy vidět, že koření již v 18. století nehrálo tak velkou roli. Za to mohla celková změna v evropském chování. Bylo důležité mít dobrý vkus. Za rozšíření těchto praktik pak mohla řada příruček a knih, které o tom pojednávaly. Jako příklad může sloužit to, že místo podávání celých zvířat se začaly servírovat drobnější porce nejlepších

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 215.

⁴⁸⁵ SMITH, Stefan Halikowski: *Demystifying the change in taste: spices, space and social hierarchy in Europe, 1380–1750*. In: *The International History Review* 29, 2007, č. 2, s. 237.

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 239–240.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 241.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 242–243.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 246.

⁴⁹⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 37–38.

⁴⁹¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

kousků a pravidelně se měnily talíře.⁴⁹² Došlo také ke změnám v chuti a začalo se dávat přednost přírodněji dochuceným pokrmům. Silná koření středověku začala být odsouvána. Začalo se více dbát na harmonii jídla, pití, barev i chuti.⁴⁹³ Se změnami byl také spojen nárůst popularity nových komodit dovážených z kolonií. Na prvním místě kávy, následované čajem, čokoládou, cukrem a tabákem. Tyto potraviny nahradily starší koření na pozici luxusního zboží a stimulů. Zajímavé je, že těmto komoditám nebylo přiřknuto označení „koření“. Zatímco v němčině se jim říká „Genussmittel“ (luxusní potraviny), v angličtině se užívá termín „colonial groceries“ (koloniální zboží). Není jisté, jestli můžeme změny v chuti přímo spojovat s nárůstem popularity tohoto zboží. Rostoucí zájem o kávu a tabák může souviset s dlouhodobými kulturními změnami v Evropě, anebo s možnou snahou nahradit v požitkářství těmito potravinami alkohol.⁴⁹⁴

Zmínka o kávě a čokoládě se objevuje již v našem nejstarší zámeckém inventáři. Ovšem bez porcelánu. Jsou zde popsány měděné hrnce na kávu a čokoládu.⁴⁹⁵ Později bychom na zámku našli deset porcelánových a šest majolikových šál na kávu a 24 nádob na čokoládu. U stolníka byly také umístěny mlýnky na kávu.⁴⁹⁶ Různé další nádoby z porcelánu a majoliky bychom zde našli i o 20 let později. Tehdy tu však nechybělo ani osm táců na čokoládu a také cínová konvice na čaj.⁴⁹⁷ Poslední inventář již zaznamenává pouze džbánec na čokoládu. Dále jsou zmíněné kávové lžičky a šálek na kávu mladého pana hraběte. Je možné, že v této době již nebylo nutné zdůrazňovat, že se specifické nádobí využívalo k pití těchto nápojů. Nezapomeňme, že v této době se na zámku nacházela také výše popsaná Kávová kuchyňka.⁴⁹⁸ Už v dobách Trauttmansdorffů se však káva evidentně popíjela. Dokazuje to Marie Marešová, která zkoumala účetní záznamy a dospěla k tomu, že hrabě František Václav a jeho dvůr spotřeboval měsíčně přibližně tři libry kávy (alespoň v době, kterou Marie Marešová sledovala). Ta byla k dostání pouze ve Vídni, a tak si musel vždy hrabě udělat dostatečné zásoby. Spolu s ní se kupoval i cukr. S popíjením exotických nápojů byly také spojené salóny naplněné různou konverzací a zábavou.⁴⁹⁹

Kromě těchto pochutin nám zámecké inventáře předkládají i důkazy o dalších potravinách, které se zde podávaly. Na místím stole evidentně nechybělo ovoce. V roce 1723

⁴⁹² SMITH, S. H.: *Demystifying*, s. 250–251.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 252.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 255–256.

⁴⁹⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 37.

⁴⁹⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁴⁹⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁴⁹⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁴⁹⁹ MAREŠOVÁ, M.: *Každodenní život*, s. 64.

se zde nacházela forma na vinné hrozny vyrobená z mosazi.⁵⁰⁰ O 20 let později se zde navíc nacházely čtyři stojany na hroznové víno, jejichž součástí měly být dokonce svícny a také lžice na hrozny. Byly tu používány také čtyři pyramidové plechy na pomeranče a dvě šály s nástavcem, na které se mohly umisťovat citrony nebo cukroví.⁵⁰¹ Co se týče cukrovinek, v roce 1723 se v cukrárně nacházely dvě pro ně určené almary. Byly tu také nádoby na přípravu dortů a piškotů.⁵⁰² Ke zpracovávání různých sladkostí zde docházelo i o 20 let později. I tehdy bychom tu našli nádoby k přípravě dortů a piškotů. Mimo to se zde nacházely dva plechy pod pyramidy s cukrovím.⁵⁰³

František Václav a zejména jeho manželka si patrně na sladkosti potrpěli. Spotřeba sladkostí údajně stoupala v době jejích nemocí. Mimo to si nechávala kupovat dvě libry čokolády měsíčně. Z ovoce se v tomto období kupovaly jahody, melouny nebo třeba citrony. Ústřice s citronem se staly oblíbenou snídaní vyšší šlechty.⁵⁰⁴ Různé plechy a nádoby na ovoce a cukrovinky na litomyšlském zámku však svědčí také o estetické úpravě pokrmů.

Josef Hrdlička ve své knize mluví o „šauessen“, tedy jídlech na podívanou. Jednalo se o pokrmy, které neplnily pouze chuťovou, ale také vizuální úlohu. V počátcích se mohlo jednat o barevně upravené masité pokrmy. Časem se začalo používat zlato ke zdobení a například z paštiky se mohly tvořit různé tvary. Příkladem může být štičí paštika upravená právě do podoby tohoto zvířete. K přípravě těchto pokrmů, určených k reprezentaci a pobavení hostů, mohly sloužit i nejdřívější materiály jako vosk, plátno nebo dřevo. Vznikla tak opět různá zvířata, rostliny, figurky nebo erby.⁵⁰⁵ Samotné tabule se pak pokrývaly celou řadou kobereců v různých barvách a někdy i se zdobením. Dále se sem kladly ubrusy a ubrousky, které se mohly skládat do různých podob.⁵⁰⁶

Jak tedy vidno, stolování bylo skutečně významnou společenskou a reprezentativní událostí. Společnost měla jasno v tom, jaké komodity se považují za luxusní a tudíž reprezentativní. V raném novověku to bylo stále především koření, později exotické nápoje. Se změnami ve společnosti se také dospělo k potřebě harmonicky kombinovat nápoje, pokrmy, chutě, barvy. V kapitole o sluchu jsme se zmínily o kapelách, které mohly hrát právě i během hostin. Toto tvrzení, ve spojení s popsanou možnou výzdobou v podobě ubrusů nebo

⁵⁰⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵⁰¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵⁰² SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵⁰³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵⁰⁴ MAREŠOVÁ, M.: *Každodenní život*, s. 63–64.

⁵⁰⁵ HRDLIČKA, J.: *Hodovní stůl*, s. 261–263.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 137–138.

třeba i obrazů v litomyšlské jídelně ukazuje na to, že po zasednutí k hodovnému stolu byl člověk vystaven skutečně multisenzorickému zážitku, přičemž všechny smysly mohly zachytit nějaký prvek reprezentace, ať už to byla hudba kapely, malované obrazy, chuť a vůně vybraných pokrmů nebo materiál a výzdoba nádobí.

7 Hmat

Ačkoliv hmat není zřejmě typickým smyslem, pod kterým bychom si mohli představovat způsoby reprezentace, podařilo se mi nalézt několik možností, jak by ho mohli litomyšlští šlechtici využít. Je však potřeba zdůraznit, že hmat zde patrně nehrál primární úlohu. Jednalo se spíše o dodatečnou možnost pocítit kvalitu některého předmětu.

Asi nejevidentnějším způsobem působení hmatu jsou různé plastiky, které se v inventářích Litomyšle vyskytují na několika místech. Můžeme tuto výzdobu rozdělit na dvě velké skupiny. Jednak se mohly ve šlechtických interiérech nacházet samotné sochy a plastiky, anebo byla tato výzdoba součástí nějaké jiného předmětu. Je pravdou, že v inventářích z Litomyšle se příliš samostatně stojících soch nevyskytuje. Zaznamenává je pouze inventář z roku 1801, který je v mnoha ohledech podrobnější než jeho předchůdci.⁵⁰⁷

Hned na třech místech soupis z tohoto roku mluví o samostatně stojících bustách. Busty z šedého a černého mramoru byly vystaveny po pozdějších úpravách v Ložnici hraběte a začaly tak dělat společnost jinému poprsí, které zde stálo již předtím. To starší zobrazovalo královskou výsost arcivévodu Karla. Ačkoliv si nemůžeme být zcela jistí, mohlo by se jednat o vyobrazení císaře Karla VI., kterého si tak vážil hrabě František Václav z Trauttmansdorffu. Zda se však jednalo o pozůstatek jeho majetku, o kterém se nám předešlé inventáře nezmiňují, nebo o upomínku otce Marie Terezie, jejíž portrét visel v Tanečním sále, bohužel není zřejmé. Další čtyři busty, tentokrát bronzové, byly vystaveny v bitevním sále. Bohužel i zde chybí informace, kdo na nich byl zobrazen.⁵⁰⁸

Ihned za zmíněnou bustou arcivévodky Karla jsou v inventáři popsány další dvě plastiky, tentokrát ovšem mytologického charakteru. Nacházela se zde zmenšená podobizna medicéjské Venuše a také florentské Diany. Obě byly pravděpodobně z carrarského mramoru, na mramorově natřeném podstavci se zlatým lemováním. Další dvě blíže neidentifikované figurky, tentokrát vyrobené z bronzu, byly umístěné v ložnici hraběnky.⁵⁰⁹

Výskyt takových sošek a plastik v aristokratickém interiéru není ničím překvapivým. Různé předměty stejného typu se nalézají i v inventářích a na vyobrazeních dalších šlechtických sídel a paláců. Pro ilustraci například v Českém Krumlově již v roce 1732 byla

⁵⁰⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

⁵⁰⁹ Tamtéž.

galerie zdobená množstvím figurek vystavených na římsách krbů.⁵¹⁰ Busty, zřejmě rovněž vyrobené z mramoru nebo ze sádry, jsou vidět například na vyobrazení pohledu do apartmánu aristokratického sídla ze 70. let 18. století.⁵¹¹ K sochám Venuše a Diany se mi podařilo najít paralelu u rodu Chotků, kteří v roce 1824 dali sepsat inventář zámku Kačina, ale zřejmě sem byly zaznamenány i předměty z jiných objektů. Jako snad nejnákladnější je zde popsána socha Venuše vystupující z lázně z carrarského mramoru a postava Amora s lukem z mramoru bílého.⁵¹²

Vliv antické tradice na umělecké předměty v 18. století byl zřejmě podpořen vykopávkami v Pompejích a v Herkulaneu, probíhajícími do roku 1765. Následně byly vykopávky obnoveny v roce 1828.⁵¹³ Vzhledem k popisu z Litomyšle se zde však jednalo spíše o napodobeniny uměleckých děl z Itálie nežli původních děl antických. Mytologické motivy ale tehdy zřejmě odpovídaly módnímu vkusu. Skutečnost, s jakou podrobností jsou zde tyto sošky popsány (je zde zmíněn materiál a také geografické upřesnění původní předlohy), naznačuje, jaký význam jim byl připisován. Co se týče výše popsaných bust, podobizna arcivévodky patrně vyjadřovala jistou náklonnost dané osobě, bohužel není jasné jakou. Zda ostatní busty měly také mytologické motivy, nebo se jednalo o zobrazení jiných osobností, nevíme.

V daleko větším množství se objevuje plastická výzdoba na některých předmětech. Příkladem mohou být například hodiny s figurkami. Takových se na zámku podle inventáře z roku 1801 nacházelo několik, konkrétně v Čítárně, Ložnici hraběnky, v Kabinetu vedle Malé jídelny a ve 4. pokoji ve východním křídle. Další figurky byly k vidění na svícnech v Ložnici hraběnky a Pracovně hraběte.⁵¹⁴ Bohužel nám inventář ani zde neposkytuje bližší informace o povaze samotných figurek. Velice zajímavý je předmět, který byl umístěn ve slepé schránce v jídelně. Byla zde umístěná zvláštní rozložená konstrukce, složená ze tří zrcadel s postříbřenými rámy. K nim pak patřily nástavce (aufsatz), z nichž dva byly menší. Všechny byly vyrobeny z matného porcelánu a doplňovaly je figurky. Některé byly připevněné přímo k nástavcům, čtyři pak byly zvlášť.⁵¹⁵ Takto zdobené zrcadlo zřejmě odpovídá tehdejší módě. Zrcadla začala být v rámci aristokratických interiérů v módě již od

⁵¹⁰ LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 28.

⁵¹¹ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 224–225.

⁵¹² Tamtéž, s. 302.

⁵¹³ DORŇÁKOVÁ, Adéla: *Antické vlivy na české a moravské kamenině a porcelánu z konce 18. a 1. poloviny 19. století*. Praha 2015, (nepublikovaná diplomová práce), s. 13–14.

⁵¹⁴ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵¹⁵ Tamtéž.

17. století. V roce 1684 byl takto zdoben proslulý Zrcadlový sál ve francouzském Versailles. Postupně se tato móda rozšířila dále. Zrcadla byla spojována se svícny, okny nebo v kombinaci s luxusními materiály a měla násobit světelný efekt nebo odrážet sbírky v interiéru.⁵¹⁶ V tomto případě jsou tato zrcadla doplněna porcelánovými ozdobami včetně figurek.

Sochařská práce byla vyvedena také na svícnech nacházejících se na zámku v roce 1743 a to v Biliárovém pokoji a v Pokoji s velkým stolem. Kromě toho byl stejný typ výzdoby také na zrcadle v místnosti před Zeleným pokojem pro hosty a na dvou galantérských krabičkách v Pokoji hraběnky.⁵¹⁷ Stejná výzdoba byla přítomna už v roce 1723 s výjimkou zdobného zrcadla.⁵¹⁸ Bohužel nám inventáře nesdělují konkrétněji, jaká výzdoba se na těchto předmětech nacházela, a proto se můžeme pouze domýšlet.⁵¹⁹

Možná si čtenář říká, zda se výše zmíněné sochy a sochařská výzdoba na různých předmětech skutečně hodí do kapitoly, věnující se hmatu. Dnešní člověk si takovéto předměty zpravidla spojuje především se zrakem. Je pravdou, že dnes tyto předměty můžeme spatřit v muzeích, kde podléhají dnešní smyslové hierarchii. Většinou tak tyto předměty vnímáme právě očima. Ačkoliv jsou i instituce, které se snaží podporovat multisensorický přístup, který lépe vystihuje určité předměty, zrak stále převládá. Přesto v minulosti nebylo vnímání předmětů více smysly ničím neobvyklým. Příkladem mohou být například kopie Svatého hrobu, včetně jeruzalémské kaple v Bruggách. Tyto prostory záměrně upustily od vizuální přesnosti ve prospěch dalších smyslů, kterými je mohli poutníci vnímat. Lorenzo Ghiberty v 15. století tvrdil, že v italském sochařství jsou prvky rozeznatelné pouze hmatem.⁵²⁰

Je tedy možné, že i umělecké předměty litomyšlského zámku byly vnímány více smysly a v těchto případech právě hmatem. Ačkoliv nemůžeme vědět, zda bylo dílo italského renesančního umělce Lorenza Ghiberty známé i v Litomyšli, nemůžeme si nevšimnout, s jakou péčí bylo v inventáři zdůrazněno, že jsou dvě sochy kopiemi italských originálů. Ačkoliv to mohlo samozřejmě vyjadřovat především jejich uměleckou hodnotu jako takovou.

Litomyšlské inventáře však obsahují i objekty, které nejsou primárně uměleckým dílem. Jedná se o plasticky zdobené předměty denní potřeby, jejichž primárním účelem

⁵¹⁶ LUKÁŠOVÁ, E.: *Zámecké interiéry*, s. 143–145.

⁵¹⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵¹⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵¹⁹ Hodinami s figurkami je zámek vybaven i dnes. Ačkoliv se zřejmě nejedná o hodiny z inventářů, dávají nám alespoň představu o jejich podobě viz Příloha č. 3.

⁵²⁰ DUGAN, H.: *Seeing*, s. 95.

zřejmě nebylo, aby upoutaly pozornost svou výzdobou. Přesto mohli skrze tento detail vyjádřit určitou zprávu a smysl. Materiální objekty mohou předávat zprávu právě skrze dotyk nebo například díky nápisům, které se na nich nachází. Takové zprávy mohly mít různá morální poselství. Jako příklad předkládá Suzanna Ivanič keramický džbán z roku 1661, který připomíná, že on i člověk jsou z hlíny. Cínové lžičky z 16. století na sobě nesly dva nápisy, které připomínaly Boha i v době jídla.⁵²¹ Poselství však nemuselo být předáváno pouze skrze verbalizovanou zprávu. Na jednom noži z jižního Německa vytvořeného kolem roku 1700 je v rukojeti umě vytvořený výjev, kde Abrhám obětuje Izáka. Význam této výzdoby jde až tak daleko, že se osoba držící ho v ruce, stává součástí výjevu. Při krájení tak ruka držící nůž zakrývá tvář Abrháma palcem, zatímco tělo Izáka je zakryto zbytkem ruky. Když se pak úchop povolí, Izák se opět objeví, živý a zdravý. Samotný úkon má tak odkázat na důvěru v Boha, kterou musel prokázat i Abrhám. Haptický a intelektuální ráz objektů byl oblíbený právě v raném novověku.⁵²²

Nyní není tak těžké si představit, že i objekty popsané v inventářích měly svůj haptický účel. Bohužel zde opět narážíme na hranice pramenů, které nám nejsou schopné sdělit, jak přesně byly tyto předměty zdobeny a stejně tak je obtížné je propojit s některými dodnes existujícími kusy zámeckého depozitáře. Můžeme se tak pouze domýšlet, zda mohly postavy a další dekorace na hodinách doplňovat připomínku pomíjivosti života a dokreslit tak představu ubíhajícího času, jak jsme to viděli výše. Mohly mít figurky na zrcadlových mísách v jídelně svůj význam, spojený například s nadměrným pitím nebo jídlem? Jednalo se snad o podobný předmět, jako skleněný pohár z roku 1579 s vyobrazením opilého Noeho a posměchu, kterého se mu za to dostalo?⁵²³ Tento pohár měl upozorňovat na nestřídmé pití alkoholu, stejně jako případný posměch. Měl tedy i svou didaktickou hodnotu.⁵²⁴ Stejná výchovná sdělení pak mohly nést i další zdobené předměty. Ostatně je také možné, že i další nástroje denní potřeby mohly obsahovat další významy, na která nás inventáře neupozorňují. Hmatem tak mohly být vnímány i připomínky důležitých okamžiků.

Jeden z inventářů ukazuje i na konkrétnější sdělení. Inventář z roku 1743 obsahuje několik textilií s velmi specifickou výzdobou. Nejprve jsou zde zmíněny dva vrchnostenské stolní ubrusy měřící devět loktů. Označením vrchnostenské je zde patrně myšleno, že byly určené výhradně pro hrabecí stůl. Ubrusy měly vzniknout v roce 1725, zajímavější však je, že

⁵²¹ IVANIČ, S.: *Cosmos*, s. 114–116.

⁵²² Tamtéž, s. 116–118.

⁵²³ Tamtéž, s. 104–105.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 107.

na nich měl být tento letopočet vidět (není jasné, zda byl vyšitý, nebo byla použita jiná technika). Dále jsou pak popsány tři podobné ubrusy měřící šest loktů a čtyři měřící čtyři a půl lokte. Mimo to bylo letopočtem 1725 zdobeno 180 vrchnostenských ubrousků a osmnáct ručníků.⁵²⁵ Výzdoba tohoto typu nepochybně odkazuje na nějakou významnou událost.

Bohužel není jasné, o jakou se mělo jednat a nepodařilo se mi přesně dohledat informace k dění v trautmansdorffské rodině, na zámku či v okolí, které by odůvodnily takto nákladnou výzdobu. Jednou ze dvou událostí, které by nám snad mohly vzdáleně pomoci, je dokončení soch čtyř evangelistů pro piaristický kostel, který, jak jsme viděli výše, byl pro hraběte Františka Václava nepochybně důležitý. Sochy vyhotovil podle bozzet Matyáše Bernarda Brauna Antonín Apeller mezi lety 1721 a 1725, ale i po jejich dokončení byly dále upravovány po připomínkách trautmansdorffské kanceláře.⁵²⁶ V prosinci 1725 se také ve Vídni narodila vnučka hraběte, Marie Anna Šliková, dcera Františka Jindřicha a Marie Eleonory rozené z Trautmansdorffu.⁵²⁷ Je však otázkou, zda se některá z těchto událostí měla natolik zapsat do dějin, že bylo třeba nechat vytvořit textilie s připomínkou roku. Po vzoru výše popsaných materiálních předmětů mohly být i tyto textilie, zejména ubrusy a ručníky vnímány nejen zrakem, ale též hapticky.

Ve výčtu různých sošek byla záměrně vynechána jedna, kterou zmiňuje inventář z roku 1801. Jedná se o epitaphiam s mosaznou figurkou „figure fama“ a zlatou mincí, zobrazující Albrechta z Valdštejna na podstavci.⁵²⁸ Již výše bylo popsáno, jak byl tento předmět nepochybně spojený se vzpomínáním na frýdlantského arcivévodu. My se však nyní zaměříme na to, že mohla být tato výzdoba vnímána i hapticky. Bohužel nám inventář opět neříká přesně, o jakou minci se jednalo. Mohla to být pamětní medaile vyražená k památce na slavného vévodu. Ražba takových mincí kvůli významným událostem nebo jako připomínka osobností nebyla ničím neobvyklým. Skrze mince se mohlo například připomínat přenesení těla sv. Norberta do Prahy z Magdeburgu v roce 1627.⁵²⁹ Ve Francii se pod vedením Académie des Inscriptions et Médailles od roku 1663 vyrazilo přes 300 druhů pamětních

⁵²⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵²⁶ KROUPA, Jiří (ed.) a kol.: *Litomyšl Zámecké návrší*. Praha 2017, s. 65.

⁵²⁷ Pfarramt St. Stephan (Stephansdom), sign. 01-063 Taufbuch, fol. 258v. Přístupné na: <https://data.matricula-online.eu/cs/oesterreich/wien/01-st-stephan/01-063/?pg=517> [cit. 11. dubna 2024].

⁵²⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵²⁹ IVANIČ, S.: *Cosmos*, s. 142.

medailí na památku Ludvíka XIV.⁵³⁰ Zároveň se však mohlo jednat o skutečnou minci, která se razila v době Albrechtova života.

Obraz na minci měl pak zachovat obraz osoby nebo vzpomínku na událost, která na ní byla zobrazena a propagovat ji na poměrně odolném materiálu.⁵³¹ V případě Ludvíka XIV. vznikaly mince i roky poté, co se připomínaná událost stala.⁵³² Je zajímavé, že v roce 1723 byl vydán v té době již druhý katalog výše zmíněných mincí. Bylo to již osm let po Ludvíkově smrti. Vydání tohoto katalogu mělo zřejmě spojit následujícího monarchu, tehdy třináctiletého Ludvíka XV. se svým předchůdcem a připomenout potenciálním nepřátelům, že Francie byla již téměř století spojována s vítězstvím.⁵³³ Je možné, že k podobnému účelu byla využívána i právě tato valdštejská mince. Ačkoliv byla vystavená na zřejmě velmi umě vyvedeném oltáři se sošku zobrazující bohyni slávy, je pravděpodobné, že nebyla určena pouze k obdivu z dálky. Stejně jako jsme to již výše naznačili u jiných předmětů, také mince nemusely být vnímány pouze jedním smyslem. V 17. století se našli numismatici, kteří pro zkoumání mincí nevyužívali pouze hmat, ale dokonce i čich. Návštěvníci sbírek v době renesance byli nejednou vyzýváni sběrateli k multisensorickému přístupu k určitým předmětům.⁵³⁴

Hmat však nemusel být uplatňován pouze u uměleckých sbírek. Trauttmansdorffské inventáře nás informují o specifické úpravě dřeva, ze kterého byl vyrobený nábytek. Jedná se o fládrování nebo také žilkování. Inventáře z let 1723 a 1743 obsahují řadu takto upravených kusů nábytku. Jedná se především o židle, stoly, postele, a dokonce dva cheridony. Starší ze dvou inventářů zaznamenává také stejně upravený rám na plátno.⁵³⁵ Nejstarší z inventářů zaznamenává pouze jídelní stůl z fládrovaného dřeva, umístěný mezi dalším nábytkem bez trvalého umístění.⁵³⁶ Je evidentní, že móda takto zdobeného nábytku na litomyšlském zámku dosáhla vrcholu kolem 20. let 18. století, přičemž již předtím nebyla tato úprava neznámá a měla relativně dlouhé trvání. Na přelomu století se od ní však upustilo, protože nejmladší inventář z roku 1801 se o takovémto nábytku již nezmiňuje vůbec.⁵³⁷

⁵³⁰ ZARUCCHI, Jeanne Morgan: *Medals catalogues of Louis XIV: Art and propaganda*. In: *Notes in the history of art* 17, 1998, č. 4, s. 26.

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² Tamtéž, s. 27.

⁵³³ Tamtéž, s. 28.

⁵³⁴ DUGAN, H.: *Seeing*, s. 95–96.

⁵³⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵³⁶ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 45.

⁵³⁷ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

V průběhu 18. století bychom mohli nalézt dva názorové proudy, které se dívaly odlišně na barvy spojené s nábytkem. Jeden z táborů dával přednost uměle nabarvenému dřevu. Druhá strana se však přikláněla k tomu, že přírodně barvené dřevo vyjadřuje určitý společenský status, a navíc dokáže daleko lépe vyjádřit kvalitu daného dřeva, zejména pokud se jednalo o dražší materiál. Pro ještě zajímavější efekty pak byla dýha různých stromů kombinovaná s dalšími materiály jako byla želvovina nebo slonovina.⁵³⁸ Mohlo se tedy i zde opět jednat o snahu zkombinovat více smyslů pro umocnění kýženého efektu? Zejména inventář z roku 1723 dokládá, že přírodně byly zdobené i některé předměty, kterými byl zámek vybaven. Jedná se o několik ubrusů a přehozů s vyobrazením květů, stejně jako o porcelánové šálky s květy zlatými a červenými. Bohužel opět nevíme, jakým způsobem byly květy na tkaninách vyvedeny.⁵³⁹ Můžeme však alespoň předpokládat, že některé z nich byly vyšívané, a tedy do jisté míry plastické. Příklady celé řady takto zdobených tkanin předkládají ve své knize Eva Lukášová a Vendula Otavská.⁵⁴⁰ Je tedy možné, že květinami zdobené textilie přímo souvisely s fládrovaným nábytkem a společně měly vytvářet jakýsi pocit blízkosti přírody. V takovém případě by jistě nemusely být tyto předměty vnímány pouze vizuálně, ale právě i skrze hmat. Je však potřeba podotknout, že nemáme žádnou jistotu, že zmíněné přehozy skutečně přicházely do styku s fládrovaným nábytkem a způsob výzdoby dřeva se mohl někdy kombinovat. Příkladem toho může být stůl v pokoji pro hosty v horním patře zámku, který byl černý a fládrované měl pouze nohy.⁵⁴¹

O symbolickém významu některých druhů dřeva krátce informuje Geraldine Johnson. Samotný tento materiál totiž mohl nést určitý význam.⁵⁴² Donatellův „Crucifix“, resp. kříž samotný, byl pod vrstvou barvy původně polychromovaný vzorem, který připomínal dřevo. Ačkoliv celý „Crucifix“ byl vyroben ze dřeva, umělec měl potřebu tento materiál ještě zdůraznit vizuálně. Vizuální zobrazení dřeva, ze kterého byl kříž vyrobený mohlo být přítomno i na jiných uměleckých předmětech s touto tematikou. Malba připomínající dřevěný materiál byla přítomná i na Kristově kříži v rámci malého oltářního díla z terra-cotty z poloviny 16. století. V obou případech šlo o zdůraznění původního materiálu kříže.⁵⁴³

⁵³⁸ EDWARDS, Clive: *Artifacts*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (ed.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 201–203.

⁵³⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵⁴⁰ LUKÁŠOVÁ, E. – OTAVSKÁ, V.: *Aristokratický interiér*, s. 85–156.

⁵⁴¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵⁴² JOHNSON, G. A.: *Embodying*, s. 1219.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 1221–1225.

V této kapitole se nám podařilo představit některé způsoby, jak mohly být při zámecké reprezentaci využity hmatové vjemy. Mohlo toho být dosaženo skrze plastiky a sochy jejichž přítomnost vyjadřovala vkus a znalost umění. Stejně tak mohlo být k dotyku vybízeno na různých drahých materiálech a viditelném nábytku. Skrze hmat mohla být prezentována i vzpomínka na Albrechta z Valdštejna díky vystavené minci.

8 Divadlo a kaple jako místa propojení smyslů

Již v předchozí kapitole jsme nastínili určité multisenzorické vnímání u šlechtického hodovního stolu. Nyní se pokusíme podobný koncept aplikovat také na zámecké divadlo a kapli, které se v Litomyšli nachází. Na prvním místě uvedeme právě divadlo.

Na valdštejnských rezidencích byla různá představení obvyklá již od 17. století. Ačkoliv z této doby o nich máme pouze skromné doklady, lze jejich existenci předpokládat díky velkému zájmu členů rodu o hudební a divadelní produkci v rámci jejich pobytu ve Vídni. Inventáře valdštejnských zámků nám ukazují na přítomnost hudebních nástrojů a pokojů pro hudebníky od 70. let 17. století. Někdy mohla být hudba provozována čistě z utilitárních důvodů jako kulisa třeba při hostinách. Dechové nástroje se začaly více využívat také v rozvojem parforsního honu.⁵⁴⁴ Ke stabilizaci hudebních a divadelních představení docházelo zpravidla ve chvíli, kdy k nim byl vyčleněn samostatný prostor. Zde se již dostáváme k litomyšlskému zámku. V roce 1729 je zde doloženo představení, které se konalo u příležitosti svatby Františka Josefa z Valdštejna a Marie Františky z Trauttmansdorffu. Pro toto představení, které bylo produktem zájmů hraběte Františka Václava, ještě nemáme doložený divadelní sál. Vznik klasicistního divadelního sálu je spojen až s hrabětem Jiřím Josefem. Než se mu budeme věnovat blíže, zmiňme ještě, že v 90. letech 18. století byl Valdštejny divadelní prostor zřízen v Mnichově Hradišti a roku 1808 také na Duchcově.⁵⁴⁵

Podle Jiřího Bláhy bylo několik představení sehráno piaristy a jejich studenty na zámku ještě před rokem 1729. Po převzetí zámku Valdštejny se v divadelních produkcích pokračovalo. Roku 1765 nechal hrabě Jiří Kristián zbudovat divadelní sál v 2. patře zámku. To ale bohužel roku 1768 vyhořelo. To však zřejmě hraběte neodradilo a na základě zachovaných nástěnných maleb se usuzuje, že bylo později dokončeno.⁵⁴⁶ Hrabě Jiří Josef pak nechal nejpozději v roce 1792 zřídit divadlo v přízemí, v místě dnešního „Kongresového sálu“. Toto divadlo bylo později vydlážděno a změněno na šatnu. Práce na stavbě divadla započaly v prosinci 1796. Do srpna následujícího roku bylo divadlo plně připraveno pro 120 diváků.⁵⁴⁷ V září toho roku dostal Josef Platzer zapláceno za vyhotovení kulis. K prvnímu

⁵⁴⁴ HRBEK, J.: *Proměny*, s. 164–165.

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 174–175.

⁵⁴⁶ BLÁHA, J.: *Zámecké divadlo*, s. 3–4.

⁵⁴⁷ BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 9.

představení došlo v dubnu 1798 u příležitosti jmenin Jiřího Josefa. Zprávy o dalších hrách pak máme pro období následujících měsíců i let.⁵⁴⁸

Hrabě však nebyl pouze stavitelem divadla. Z dochovaných materiálů je zřejmé, že to byl hrabě, který určoval jednotlivé role a také sám vystupoval na jevišti. Sám pro sebe pak zpravidla vybíral role komického charakteru. Hraběnka Marie Františka hrávala role milovnic. V souboru se uplatnila také její sestra Leopoldina, komtesa Josefa z Valdštejna a záhadná postava komtesy Teresy. Z dalších aristokratických přátel můžeme jmenovat hrabata Jana a Antonína Schlegeberkovy, se kterými hrabě udržoval společenské i hospodářské styky. Dále bychom zde zaznamenali v tomto období manžele Rosenthalovy a hrabata Medig, Thun nebo Deckert. Dále se v řadě rolí uplatnili také zámeční zaměstnanci.⁵⁴⁹

S komtesou Teresou a hrabaty ze Schlegemberku jsme se setkali již výše v souvislosti s některými pokoji zámku. Ve spojení s výše popsanou účastí na divadelních představení se nám ukazuje, jak blízké si byly tyto osobnosti s majiteli zámku a patrně v jeho zdech pobývaly tak často, že měly vyčleněné své vlastní pokoje. Toto zjištění však nakonec není tak překvapivé u Antonína Schlegemberga, který byl v letech 1797–1802 pověřen nuceným dohledem nad panstvím.⁵⁵⁰ Tato představení měla sama o sobě svůj reprezentační charakter. Do hlediště tehdy usedala šlechta, stejně jako pozvané osoby z města, vojáci a piaristé.⁵⁵¹ Na představení se rozdávaly dokonce vstupenky, které se dávaly právě vybraným hostům, přičemž urození je mít zřejmě nemuseli. V dobách hraběte Antonína však urozených hostů postupně ubývalo. Dále se na představení mohli dostavit také zámeční úředníci a služebnictvo.⁵⁵² Reprezentační funkce šlechtických divadel měla vycházet z jejich nápodoby barokních slavností na dvorech panovníků a vysoce postavených knížat. Během 18. a hlavně 19. století pak má však tato jejich funkce upadat a má se jednat spíše o soukromou kratochvíli. O tom má svědčit i stále větší zapojení sloužících a měšťanů.⁵⁵³ Reprezentace však nemusela být založena jen na množství urozených diváků. I samotná hra mohla ukazovat na nadání herců. Ačkoliv je obtížné srovnávat divadlo a hru na hudební nástroje, právě druhé

⁵⁴⁸ HILMERA, J.: *Divadelní život*, s. 97–99.

⁵⁴⁹ Tamtéž, s. 101–102.

⁵⁵⁰ BLÁHA, J.: *Zámecké divadlo*, s. 8.

⁵⁵¹ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 89.

⁵⁵² BLÁHA, J.: *Zámecké divadlo*, s. 10.

⁵⁵³ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 97–98.

zmíněné se stalo od druhé poloviny 17. století distinktivním znakem dobrého chování. Na různé nástroje se učili mužští i ženští členové šlechtických rodů.⁵⁵⁴

I samotné zařízení divadla mohlo ukazovat na vkus a také bohatství daného rodu. Nejlepším příkladem jsou v rámci Litomyšle jistě kulisy od Josefa Platzera. Pro současnost je soubor kulis litomyšlského zámeckého divadla významný mimo jiné svou zachovalostí. Zůstal téměř kompletní fond z konce 18. století. Autorem těchto kulis byl Josef Platzner, jeden z nejvýznamnějších divadelních výtvarníků tohoto období, který tvořil i pro Nosticovo divadlo v Praze a řadu divadel ve Vídni včetně divadla dvorního. Platznerovy dekorace vynikají svou iluzivností a otevírají se mnohdy hloubky za rovinu plátna.⁵⁵⁵ Již výše zmíněný Dominik Dvořák se později zřejmě zasloužil o vytvoření další dekorace. Jednalo se Žlutý pokoj. Fond litomyšlských dekorací původně obsahoval téměř dvacet scén, skládajících se ze zadních prospektů a bočních kulis. Nalezli bychom zde různá prostředí jako Gotický sál, Kabinet, Modrý pokoj apod.⁵⁵⁶ V barokním divadle byl velký důraz na vizuální stránku a důležitým okamžikem představení byla rychlá výměna kulis přímo před zraky diváků. Právě to bylo umožněno i v litomyšlském divadle.⁵⁵⁷

Vizuální stránka divadla pak byla nepochybně doplněna také kostýmy. Inventář z roku 1801 ukazuje na poměrně propracované kostýmy v mnoha rozličných barvách a také z poměrně drahých materiálů, jako bylo hedvábí a samet. Jednalo se o kabátce, kalhoty, klobouky, šaty, rukavice a také doplňky jako šerpy, peří, paruky apod.⁵⁵⁸ Výrazné dekorace a kostýmy nepochybně ukazovaly zájem místní rodiny o divadelní představení a také na skutečnost, kolik peněz do nich bylo třeba investovat. Dojem diváků pak musel být ještě umocněn malbami, které na všech viditelných plochách hlediště vytvořil Dominik Dvořák. Jednalo se opět o různé klasicistní ornamenty, zejména vegetabilní a geometrické. Výzdoba je prováděna na dřevě, na omítce, ale našli bychom zde i například zlacené pastózní draperie a prvky z papírmaše.⁵⁵⁹

Nebyla to však pouze vizuální stránka, která působila na diváky i herce přítomné v divadle. Společně s herci tu byli samozřejmě také hudebníci. Například v rámci prvního použití divadla se zde sešlo pět hudebníků z Prahy a dva z Vysokého Mýta. Ti nehráli pouze během představení, ale také během plesu. Další, tentokrát již převážně litomyšlské hudebníci

⁵⁵⁴ HRBEK, J.: *Proměny*, s. 173.

⁵⁵⁵ BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 18–19.

⁵⁵⁶ BLÁHA, J.: *Zámecké divadlo*, s. 20–27.

⁵⁵⁷ BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 21.

⁵⁵⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵⁵⁹ BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 15–16.

hráli i během dalších představení a úplný soubor jedenadvaceti hudebníků se zde sešel 11. října 1798.⁵⁶⁰ Za zmínku také stojí, že u materiálů ke hře „Bruderzwist“ se dochovaly dva opisy hymny „Gott erhalt uns unsern König“. Přítomnost tohoto textu naznačuje, že se hra pořádala u příležitosti nějaké státní slavnostní příležitosti.⁵⁶¹

Je však třeba si uvědomit, že v předmoderní době lidé vnímali divadelní představení odlišně než dnes. Tímto tématem se zabýval William Weber.⁵⁶² Ve své studii vysvětluje, že v 18. století ohledně chování v opeře existovala odlišná pravidla. To pramenilo jednak z toho, že opera byla považována za přístupnou všem sociálním vrstvám a také sloužila jako místo k socializaci, což logicky odpoutávalo pozornost od samotné hudby. Člověk mohl v průběhu večera zhlédnout více než jedno představení nebo koncert. Důvodem k návštěvě těchto kulturních akcí byla totiž také potřeba být viděn.⁵⁶³ Dále však Weber ukazuje, že tento problém není tak jednoduchý. I přes výše popsané návyky zřejmě existoval předpoklad, že divák bude představení poslouchat. To dokládají různé dochované texty kritizující chování publika. I přes socializační aspekt divadla se zde scházely osoby, ochotné se věnovat představení. Kvůli častým reprízám se však stávalo, že divák již viděl hru poněkolkrát a věnoval tedy zvýšenou pozornost pouze některým částem hry. Na představení bychom tedy mohli vidět celou řadu lidí, kteří prochází mezi lóžemi, baví se spolu, ale i ty, kteří sledují jeviště.⁵⁶⁴

Když si přečteme seznam her, které se hrály v litomyšlském divadle, zjistíme, že i zde se některé kusy reprízovaly. Zejména byla oblíbená hra „Milenec a sok v jedné osobě“. Je také potřeba zmínit, že se v Litomyšli hrály především kusy, které již předtím úspěšně prošly divadly ve Vídni.⁵⁶⁵ Bohužel nemáme k dispozici seznamy diváků, ale lze myslím předpokládat, že se představení účastnily stále podobné osoby. Buď se jednalo o pozvané měšťany, šlechtu a další místní obyvatelstvo. Právě šlechtici z blízkých i vzdálenějších panství nebo příbuzní se objevovali také jako herci v pozdějších letech, kdy už duší divadla byla hraběnka Kajetána.⁵⁶⁶ Je otázkou, jak se tedy diváci během známých kusů chovali, do jaké míry skutečně hru sledovali, ale také, zda nemohli herci hry nějakým způsobem inovovat. Zdá se však pravděpodobné, že kromě hudby a promluv herců na jevišti, bylo možné slyšet i hlasy

⁵⁶⁰ HILMERA, J.: *Divadelní život*, s. 97.

⁵⁶¹ Tamtéž, s. 101.

⁵⁶² WEBER, William: *Did people listen in the 18th century?* In: *Early music* 25, 1997, č. 4, s. 678–691.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 681–682.

⁵⁶⁴ Tamtéž, s. 684–685.

⁵⁶⁵ HILMERA, J.: *Divadelní život*, s. 98–100.

⁵⁶⁶ BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 36.

dalších osob. Navíc divadlo disponovalo různými zařízeními na další zvuky. Z přístrojů se však dochovala pouze „prška“, která vytvářela zvuky padajícího deště. Kromě toho se zde měla také nacházet zařízení pro efekty hromu a blesku.⁵⁶⁷

Vzhledem k množství lidí, které divadlo pojalo, lze také očekávat různé pachy, které se tu během představení objevovaly. Alain Corbin zmiňuje zápachy v divadelním sále společně s věznicemi, špitály nebo kasárnami. Z úst noblesních dam prý vycházela kritika hlavně v otázce operních představení. Jedná se zejména o pachy vycházející z těl lidí s pochybnou hygienou. Někteří diváci prý byli právě proto někdy nuceni představení opustit.⁵⁶⁸ Jak již bylo zmíněno výše, opera byla skutečně zábavou všech společenských tříd. Neplatilo to však o litomyšlském divadle, kam byly jednotlivé osoby zvány a hlediště pak doplňovali zaměstnanci zámku. Nejednalo se o žádnou chudinu a nepovažují za pravděpodobné, že by se hledištěm šířil výše popsáný zápach. Vyloučit to však zcela nemůžeme.

Alois Jirásek ve své povídce *U Rytířů* při popisu představení na litomyšlském zámku píše: „V divadle bylo dusno a horko.“⁵⁶⁹ Toto tvrzení musíme samozřejmě brát s rezervou z několika důvodů. Přesto nemusí být daleko od pravdy. Výše jsme zmínili, že v divadle bylo přibližně 120 míst. Podle Antonína Tomíčka, kterému se podařilo na počátku 20. století popsat jeden ze seznamů hostů, které jsou dnes již ztracené, se však rozdělovalo v roce 1838 až 290 vstupenek. Otázkou je, zda na jedno nebo více představení.⁵⁷⁰ Celkový sál má pak rozlohu přibližně 10x20 m.⁵⁷¹ Dále je nutno zdůraznit, že ke svícení se tu využívaly různé lampy a svícný. Inventář z roku 1801 zaznamenává 8000 skleněných lampiček (pravděpodobně se jedná pouze o skleněné cylindry), 60 malých lamp z plechu, deset nástěnných svícňů a šest plechových svícňů.⁵⁷² K osvětlení divadla skutečně sloužilo několik nástěnných svícňů, světla ve výklencích ve stěnách. Dále tu byla osvětlovací rampa před jevištěm a osvětlovací stojany umístěné rovněž mezi jednotlivými bočními kulisami. Pohybem těchto stojanů a rampy se také dosahovalo osvětlení nebo naopak potemnění scény.⁵⁷³ Při takovém množství tohoto druhu osvětlení a relativně velkému množství lidí již není tak nepředstavitelné, že v některých situacích mohlo být skutečně v divadle horko. Zde je však potřeba podotknout, že při vstupu

⁵⁶⁷ Tamtéž, s. 13.

⁵⁶⁸ CORBIN, A.: *Narcis*, s. 56–57.

⁵⁶⁹ JIRÁSEK, Alois: *Maloměstské historie. U Rytířů, na staré poště, Filozofská historie*. Praha 1956, s. 59.

⁵⁷⁰ BLÁHA, J.: *Zámecké divadlo*, s. 10.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 13.

⁵⁷² SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵⁷³ BLÁHA, J.: *Materiály*, s. 16.

do sálu se podlaha mírně svažuje.⁵⁷⁴ Divadlo je tedy mírně zapuštěné do země, což může částečně klima uvnitř vyrovnávat.

Také chuť mohla být při divadelních představeních vnímána různými způsoby. Touto otázkou se zabývala Lucy Munro.⁵⁷⁵ Ve své studii píše, že v prostředí divadla mohla být chuť přítomná doslovně, v podobě různého občerstvení a také metaforicky. Protože však divák nemohl přímo okusit chuť, kterou předstíraně prožívá herec, bylo potřeba si dopomocť dalšími smysly. Je toho dosahováno skrze zrak i čich, pokud je hlediště malé nebo blízko jeviště. Významné jsou v této otázce však především dialogy. Herci na jevišti popisují, jak která věc chutná a dopomáhají si různými paralelami, aby navodili očekávané pocity u diváků.⁵⁷⁶ Různé promluvy spojené s chutí se také stávaly metaforami spojenými s polibky, případně se sexualitou.⁵⁷⁷ Bohužel v tomto textu není možné rekonstruovat přesným způsobem chutě, které mohly být prožívány v rámci litomyšlských představení. K tomu je zapotřebí podrobný rozbor místního repertoáru. Pouze pro ilustraci, ocitujme ještě jednu pasáž z Jiráskovy povídky: „Vtom vyběhla z chaloupky sličná, čiperná pastýřka (komteska ze sousedního panství) a již pastýře srdečně vítá a on k ní mile, sladce hovoří (...)“.⁵⁷⁸

Podobně málo jsme bohužel informováni také o hmatových vjemech, které mohly v divadle působit. Víme však alespoň, že se v hraběcí lóži a galerii nacházelo dvanáct seslí potažených červenou kůží a pak vždy po jedné sesli se žlutým plátěným polštářem v každém ze pěti kabinetů.⁵⁷⁹ To byla snad místa pro další významné diváky. Potahy na sobě zřejmě nesly také další lavice, určené k sezení.⁵⁸⁰ Herci zase mohli v rukou držet různé rekvizity v podobě mečů, vějířů apod.⁵⁸¹ To jim mohlo pomoci, lépe se vžít do role. Ostatně tyto rekvizity mohly někdy mít ve hře významnou úlohu. To ukazuje Jiří Hilmera u hry „Die Entführung“, pro kterou bylo potřeba zhotovit popruhy a tyč k nosítkám, která hrají v představení významnou roli.⁵⁸²

⁵⁷⁴ BLÁHA, J.: *Zámecké divadlo*, s. 13.

⁵⁷⁵ MUNRO, Lucy: *Staging taste*. In: SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds.): *The senses in early modern England 1558–1660*. Manchester 2015, s. 19–38.

⁵⁷⁶ Tamtéž, s. 24–25.

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 29.

⁵⁷⁸ JIRÁSEK, A.: *Maloměstské historie*, s. 50–51.

⁵⁷⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵⁸⁰ HILMERA, J.: *Divadelní život*, s. 97.

⁵⁸¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12541b, sign. BVI. 1.

⁵⁸² HILMERA, J.: *Divadelní život*, s. 98.

Přesuňme se nyní do 1. patra, kde se nachází zámecká kaple. Tento prostor byl zřejmě jedním z nemladších, které si nechali Pernštejní vystavět. Vysvěcena měla být roku 1577.⁵⁸³ Prostor při vstupu upoutá jednak tím, že loď kaple prochází až do 2. patra, kde je zakončena valenou klenbou a také okny, která připomínají svými prutovými vzorci okna gotická.⁵⁸⁴ Důvod je nutno údajně hledat již v 16. století, kdy se věřilo, že takováto podoba je pro kapli a projevy zbožnosti hodí více, například díky klenbě vzpínající se k nebesům.⁵⁸⁵ Skutečně již v 16. století byla gotika označována jako jediný církevní sloh. Katolická i protestantské církve se setrváním u gotických tvarů, ale také návratem ke starším slohům snažily legitimizovat jako praví následovníci ideální církve středověké. K tomu mělo dojít právě skrze gotizující stavby.⁵⁸⁶ Ačkoliv v pozdějších letech prošla kaple několika úpravami, tento její charakter byl zachován. V době baroka zde byl zřízen patrně oltář, jak naznačovaly v době průzkumu barokní pilastry v závěrovém poli kněžiště. Klasicismus přispěl architekturu napodobující výmalbou stěn, v době průzkumu nesly tyto stěny monochromní šedou barvu.⁵⁸⁷

Také kaple byla nepochybně prostorem, kde mohly na člověka působit různé smyslové vjemy najednou. Již při vstupu do kaple je nutno projít kamenným portálem ještě z dob Pernštejnů, který zdobí erby páru prvních majitelů zámku a také vytesaná lebka a přesýpací hodiny. Jedná se o „memento mori“, které má připomínat pomíjivost života.⁵⁸⁸ V kapli samotné pak mohlo na věřícího, mimo gotické podoby, působit i množství obrazů a další výzdoby. Již v roce 1711 bychom našli pět obrazů u hlavního oltáře a dalších osm menších, dále krucifix zřejmě s obrazy Panny Marie a sv. Jana, dva relikviáře a také figurku jezulátka. U menšího oltáře byla vystavená dřevěná socha Panny Marie, triptych a svícen, oboje s krucifixy a také obraz s Pannou Marií. U dalšího malého oltáře bychom našli triptych a obraz sv. Antonína, jakési tři obrazy. Kromě toho tu bylo několik tkanin a polštářů, přičemž se tu opakuje červená a modrá barva.⁵⁸⁹ Inventář z roku 1723 popisuje kapli zprvu dost podobně. Socha Panny Marie byla umístěná až u druhého menšího oltáře. Důležité je především, že v této době jsou zde zmíněné další dva menší oltáře. Celkem tu tedy bylo pět oltářů. Nový menší byl zasvěcen Janu Nepomuckému a další svatému Šebestiánovi a Rochovi. Kromě toho se zde nacházely další drobné ozdobné prvky.⁵⁹⁰ Podobně na tom je

⁵⁸³ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 137

⁵⁸⁴ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 106–107.

⁵⁸⁵ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 137.

⁵⁸⁶ KOTRBA, Viktor: *Česká barokní gotika: dílo Jana Santiniho-aichla*. Praha 1976, s. 20.

⁵⁸⁷ ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299, Svazek 2, s. 107.

⁵⁸⁸ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 137.

⁵⁸⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 46–49.

⁵⁹⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

i inventář z roku 1743, kde však opět nejsou pojmenované jednotlivé malé oltáře. Je zde však opět zmíněna figurka jezulátka.⁵⁹¹

Různé obrazy byly nepochybně zdobené náboženskou tematikou a měly pomoci člověku k rozjímání a zbožnosti, stejně jako další zdobné prvky. Nemůžeme opomenout ani význam samotných barev. Již jsme se zmínili o přítomnosti červené a modré. V roce 1711 bychom v sakristii narazili také na různé mešní šaty v černé, červeno-bílé a zeleno-modré barvě. Černou, červenou, zelenou a bílou bychom našli i na dalších zde uložených tkaninách.⁵⁹² Stejně barvy bychom našli v sakristii také z roku 1723 a 1743 a překvapivě zde přibyly také šaty modré.⁵⁹³ Michel Pastoureau popisuje vývoj pojetí liturgických barev, přičemž velký význam pro ně měl kardinál Lotario Contiho de Segni, budoucí papež Inocenc III. Ten sepsal v mládí několik děl, mimo jiné jedno o mši, kde díky jeho častým kompilacím a citacím shrnuje dosavadní názory. Ačkoliv do té doby byly zvyklosti římské diecéze, které popisuje, pouze referenční, díky prestiži Inocence III. došlo ve 13. století ke změně. Nakonec to vedlo ke stále většímu sjednocování liturgie, přičemž Řím se stával vzorem. Bílá, symbol čistoty, se užívala na svátky andělů, panen a svatých vyznavačů. Dále také na Vánoce, v den Zjevení Páně, o Zeleném čtvrtku, Velikonoční neděli, svátku Nanebevstoupení a o svátku Všech svatých. Červená, připomínající krev, se užívala ve svátky mučedníků, apoštolů, svatodušních svátcích a svátku Svatého kříže. Černá má být užívaná v době velikonočního půstu, o svátku Neviňátek, a také v době zádušních mší, protože souvisí s pokáním a zármutkem. Zelená je využívána v ostatní dny, kdy se nehodí jiná z předešlých barev. Tato praxe, dodnes založená na třech barvách starověkých společností a zelené, však vůbec nezmiňuje modrou.⁵⁹⁴

Zdá se tedy poněkud zvláštní, že se v Litomyšli mělo nacházet modré mešní roucho. To je zmíněno v roce 1723 i 1743.⁵⁹⁵ Modrá bývala dlouho spojována s Pannou Marií. Tato výsada byla modré přiřknuta asi ve 12. století, která vystřídala další barvy v připomínce mariánského smutku.⁵⁹⁶ V barokním umění však začíná být Marie spojována také se zlatou, připomínající božské světlo, kterážto barva převládne v 18. století. Později se barvou Panny Marie stává bílá, na znamení dogmatu o neposkvřněném početí.⁵⁹⁷ V tomto kontextu stojí za

⁵⁹¹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵⁹² SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 49–52.

⁵⁹³ SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵⁹⁴ PASTOUREAU, Michel: *Modrá: dějiny jedné barvy*. Praha 2013, s. 41–43.

⁵⁹⁵ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁵⁹⁶ PASTOUREAU, M.: *Modrá*, s. 52–53.

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 56–57.

zmínku ještě poslední trauttmansdorffský inventář, který zmiňuje dvě modré plátěné záclonky ke třetímu oltáři. Pakliže je tím myšlen třetí oltář včetně hlavního, byly by tyto záclonky umístěny u oltáře spolu s dřevěnou soškou Panny Marie.⁵⁹⁸ Dokazovalo by to, že v Litomyšli ještě nebyla mariánská úcta spojena se zlatou barvou, ale stále s modrou, jako tomu bylo ve středověku.

Zajímavá je také zmínka o figurce jezulátka. Jak známo, Maria Manrique de Lara, manželka Vratislava z Pernštejna přivezla ze Španělska zázračnou sochu, dnes známou jako Pražské jezulátko. Tuto dřevěnou, ošacenou sošku s povrchem z vosku věnovala Maria jako svatební dar své dceři Polyxeně a ta ji pak roku 1628 věnovala Karmelitánům v Praze. Důležité je zmínit, že se toto jezulátko po nějakou dobu mělo nacházet i v Litomyšli.⁵⁹⁹ Je otázkou, do jaké míry si pozdější majitelé zámku uvědomovali toto spojení. Zdá se ale pravděpodobné, že umístěním vlastního jezulátka v kapli chtěli navázat na perňštejnské stavitele zámku, připomenout jejich a svoji vlastní zbožnost a kontinuitu se svým vlastním rodem. Možná lze existenci litomyšlského jezulátka spojit s praxí z dob raného novověku, kdy různé devoční obrázky byly dotýkány se sochami nebo obrazy, aby se na ně přeneslo jejich „sacrum“. Tyto obrázky se nazývaly „atingo“. Někdy nebyl dotýkán přímo obrázek, ale rouška z řídké gázy, která následně obrázek překryla.⁶⁰⁰

Nemůžeme potvrdit, zda byla figurka z Litomyšle v některé fázi své existence dotýkána s jezulátkem v Praze ani zda tedy měla mít tato nová figurka podobnou moc, jako jeho slavnější předloha. Spojitost mezi svatým předmětem z dob Pernštejnů, který měl být po určitou dobu i v Litomyšli a další, tentokrát barokní, figurkou jezulátka je však pozoruhodná. Nemohu zde ani opomenout zdůraznit samotný akt dotyku dvou předmětů, kdy mělo docházet k přenosu jejich moci. V tomto případě samozřejmě nejde přímo o smyslové dějiny, protože zde nedochází ke skutečnému citění. Přenos zázračné moci na člověka s tím však souvisí. V 18. století věřící nosívali „škapulíře“ uprostřed kterých byly nalepené květiny ze svatých míst nebo látky a papírky, které byly dříve dotýkány s milostnou sochou nebo obrazem. Ještě zajímavější formu dotyku pak představují „polykací obrázky“. Tyto miniatury byly dotýkány a posléze spolknuty, aby dopomohly k uzdravení.⁶⁰¹ Nesetkáváme se zde tedy v souvislosti s těmito obrázky pouze s hmatem, který při nošení škapulířů jistě hrál svou roli, ale dokonce s chutí.

⁵⁹⁸ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1.

⁵⁹⁹ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 141–142.

⁶⁰⁰ ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 2011, s. 339–340.

⁶⁰¹ Tamtéž, s. 344.

Ještě však zůstaneme o hmatu. Že ve spojení s křesťanstvím nebyly přinejmenším představy tělesného dotyku nic neobvyklého, ukazuje Geraldine Johnson hned na začátku své studie. Popisuje zde vidění františkánské mystičky Angely de Folio, která v jedné své vizi stanulo u Kristova hrobu. Vzápětí se jeho těla dotýkala a líbala, přičemž cítila i doteky, které jí měl opětovat.⁶⁰² Dále popisuje praxi během uctívání kříže na Velký pátek, kdy si kněz zul boty, poklekl a políbil kříž. Podobně se zachovali i další členové kléru a případně i ostatní věřící, kterým byl někdy vztyčen zvláštní kříž.⁶⁰³

Dalším příkladem zbožnosti s využitím dotyku je růženec. Suzanna Ivanič to ukazuje na příkladu růžence z Čech, skládajícího se z 60 běžných korálek pětkrát proložených stříbrnými korálky v podobě „arma Christi“. Tato proložení mají připomínat Kristovy rány. Dále zde byl připojen obrázek Panny Marie a také „mano figa“, tedy vyřezaná ručka zajišťující ochranu a plodnost. Tyto „zastávky“ měly narušit jinak pravidelný a nacvičený pohyb svalů a připomenout v případě „mano figa“ odrecitovat „Ave Maria“. Jednalo se také o připomínku role Panny Marie jako matky a starosti spojené s rozením dětí a vyšší ochranou plodnosti a zdraví matky i dítěte.⁶⁰⁴

Součástí růženců mohly být někdy také pomandry, produkující vůni. V době renesance se mohlo jednat právě o vůni růže, čímž se čich spojoval s dalšími smysly pro lepší meditaci o Panně Marii. Růže byla tehdy spojována právě s její čistotou. Růženec tak mohl na věřící působit hapticky i olfaktoricky. Jak již bylo řečeno výše, pomandry mohly být někdy vyřezané do různých podob a fungovat jako „memento mori“, čímž se propojila zase funkce olfaktorická a vizuální.⁶⁰⁵ Využívání různých vůní v náboženství není nic neobvyklého a rozhodně to není vlastní pouze křesťanství. Nina Ergin se zabývala touto otázkou v islámském prostředí.⁶⁰⁶ Již na přelomu 4. a 5. století se začala dostávat vůně do křesťanských kostelů. Postupně začala být tato vůně spojována se svatostí slova božího a objevil se názor, že právě díky takovýmto smyslovým prožitkům je jedinec schopen prožít něco rozumem neuchopitelného.⁶⁰⁷ Vůně kadidla se projevovala při liturgii i nadále, k čemuž se využívaly kadidelnice. Některé měly tvar kostela, čímž byl předmět spojen s místem jeho

⁶⁰² JOHNSON, G. A.: *Embodying*, s. 1179–1180.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 1211–1213.

⁶⁰⁴ IVANIČ, S.: *Cosmos*, s. 47–49.

⁶⁰⁵ DUGAN, H.: *Seeing*, s. 102–103.

⁶⁰⁶ ERGIN, Nina: *The fragrance of the divine: ottoman incense burners and their context*. In: *The art bulletin* 96, 2014, č. 1, s. 70–97.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 71.

využití. Vůně, kterou vydávaly, měla značit posvátnou transsubstanciaci a boží přítomnost.⁶⁰⁸ Zámecké inventáře bohužel nepopisují žádnou kadidelnici, která by se zde využívala. V islámu také existuje silné spojení vůně a předčítání koránu. Podobným způsobem bychom si mohli spojit křesťanské užití kadidla před čtením evangelia.⁶⁰⁹

A právě sluch je dalším ze smyslů, který hraje v křesťanství velmi významnou roli. Již výše jsme se zmínili o chrámové hudbě, kterou provozovala i zámecká kapela hraběte Františka Václava. Kromě přítomnosti zámecké kapely nám dokládají možnost využití hudby v kapli také varhany, které sem přibýly asi kolem roku 1700.⁶¹⁰ Hudba hrála nepochybně významnou roli v křesťanské liturgii. V 18. století byla v katedrálách hrána díla vysoce ceněných skladatelů, a ačkoliv samotný obřad byl přednější, hudba byla jeho součástí.⁶¹¹ Otázkou hudby, tentokrát u metodistů, se zabývala, mimo jiné, Phyllis Mack.⁶¹² Právě pro metodisty se zpěv stal důležitou součástí náboženství, který pomáhal předat základní teologické principy obyčejným věřícím. Někdy tyto písně dokonce vznikaly z jiných populárních skladeb. V písni se čtenář nebo zpěvák dostává stále hlouběji do Ježíšova srdce, vnímá jeho utrpení, pocituje za něj zodpovědnost a modlí se za prožití stejného utrpení.⁶¹³ Zmiňme zde ještě skutečnost, že metodistická teologie bývá spojována s protireformačním učením jezuitů a Ignáce z Loyoly. Ti se snažili o emoční trénink a disciplínu skrze vzdělávání smyslů. Věřící má například podle spisu „*Spiritual Exercises*“ meditovat nad určitými objekty nebo symboly do doby, než ucítí pekelný zápach, nebo krásu Krista.⁶¹⁴ Ačkoliv se může zdát, že se příklad metodistů příliš nehodí k tématu katolické šlechty v Litomyšli, použil jsem studii Phyllis Mack zejména proto, abych ukázal, jak významnou roli mohla hudba a zpěv v náboženství hrát.

S pozitivními pocity bývala spojována také hostie, podávaná při mších. Příkladem může být třeba popis zážitků Marie z Oignies, která údajně při přijímání cítila sladkou chuť nejen v duši, ale i v ústech. Ta mohla připomínat med, anebo také sladkou vůni.⁶¹⁵ Alespoň podle středověkých kuchařek se někdy usuzuje, že v této době byl vzhled pokrmu důležitější

⁶⁰⁸ DUGAN, H.: *Seeing*, s. 97–98.

⁶⁰⁹ ERGIN, N.: *The fragrance*, s. 91.

⁶¹⁰ BLÁHA, J. – KALOVÁ, Z. – KONEČNÝ, M.: *Interiéry*, s. 138–139.

⁶¹¹ WEBER, W.: *Did people*, s. 688.

⁶¹² MACK, Phyllis: *The senses in religion: listening to God in the 18th century*. In: VILLA, Anne C. (ed.): *The cultural history of senses in the age of enlightenment*. Londýn 2016, s. 85–107.

⁶¹³ Tamtéž, s. 94–95.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 96.

⁶¹⁵ BYNUM, Caroline Walker: *Holy feast and the holy fast: The religious significance of food to medieval women*. Oakland 1987, s. 59.

než chuť. V rámci liturgie se však chléb se v ústech měnil na maso, med, krev apod.⁶¹⁶ Hostie byla významná i z hlediska dalších smyslů. Příkladem může být třeba pozvedání hostie. Potřeba ji zahlédnout mohla být tak velká, že někteří jedinci cestovali mezi jednotlivými kostely jen, aby ji spatřili. Toto pozvedání bylo doprovázeno zvoněním, klaněním a také vůní kadidla.⁶¹⁷ V 11. století už bylo také dovoleno držet hostii v ruce pouze knězi. Ostatní dostávali hostii přímo na jazyk.⁶¹⁸ Jak tedy vidno, hostie byla součástí liturgie, která byla prodchnutá různými smysly a mohla vyvolávat různé zážitky. Samozřejmě i litomyšlská kaple obsahovala v trauttmansdorfském období cínovou nádobu na hostie.⁶¹⁹ V roce 1711 zde byly dokonce dvě.⁶²⁰ Nezdá se však, že by byly nějak zvlášť zdobené. Je třeba mít také na paměti, že různé sladké a jiné chutě byly spíše důsledkem opravdu hlubokých mystických zážitků a lze tedy pouze těžko odhadnout, co prožívali litomyšlští věřící v námi sledovaném období. Výše jsme se zmínili o existenci „polykacích obrázků“, které měli osobě, která je spolkně dopomocť k uzdravení. Bohužel není zatím možné dokázat, zda při jejich požití dotyčný cítil nějakou chuť způsobenou náboženským pohnutím, ale toto téma by jistě stálo za další výzkum.

Ačkoliv i v dalších částech zámku působilo na jedince více smyslových vjemů najednou, rozhodl jsem se použít jako příklady multisenzorických zážitků zámecké divadlo a kapli. Dva velmi specifické prostory, kde se skutečně mohlo snoubit dohromady více zážitků a zanechat v člověku řadu pozitivních i negativních zážitků.

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 60–61.

⁶¹⁷ Tamtéž, s. 54–55.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 56.

⁶¹⁹ SOA Hradec Králové, inv. č. 12521, sign. BVI.1; SOA Hradec Králové, inv. č. 12520, sign. BVI.1.

⁶²⁰ SOA Hradec Králové, inv. č. 12517, sign. BVI.1, s. 51.

9 Závěr

Tato práce si dala za cíl prozkoumat různé reprezentační strategie šlechty na zámku Litomyšl v průběhu 18. století z hlediska smyslových dějin. Ačkoliv zámecké inventáře, které jsme k výzkumu použily se logicky zaměřují na vizuální stránku popsaných předmětů, po bližším prozkoumání se ukázalo, že i tento typ pramenů může posloužit k výzkumu smyslových vjemů, které na obyvatele zámku působily. Ukazuje se tak, že šlechtic se mohl prezentovat vizuálně skrze různé typy maleb, strategickým využíváním barev i prezentací dalších uměleckých předmětů. Tato forma sebe prezentace jistě odkazuje na rodové vazby, minulost i na vkus dotyčného. Stejně tak ale mohly být využity další smysly. Někdy se tak mohlo dít ve spojitosti se zrakem, jako v případě kostelních zvonů, kdy se kombinoval jejich zvuk a vizuální podoba samotné budovy, která byla znakem mecenátu a zároveň zbožnosti. Podobným způsobem se mohly doplňovat pachy a vizuální stránka koní, kteří byli nedílnou součástí šlechtického života a symbolem jeho sociálního statutu. Nalezli jsme ale také příklad plivátek, potažmo žvýkacího tabáku, přičemž oddávání se této činnosti a následný pach z úst mohly ukazovat spojitost s vojskem, ve kterém se tento zvyk šířil.

Ukazuje se také, že jednotlivé vjemy nepůsobily osamoceně, ale že různé zprávy mohly být přítomným předávány skrze různá média. Nelze zde tedy uvažovat o nějaké výrazné převaze jednoho ze smyslů, jak ukazuje poslední kapitola, která zkoumá multisenzoričnost v rámci zámeckého divadla a kaple. Zde je patrné, že přítomný mohl situaci vnímat různými smysly a také prožívat různé zážitky. Příjemné i nepříjemné. Kaple mohla být naplněna příjemnými vůněmi, krásnou výzdobou, náboženský zážitek umocňoval zvuk varhan, případně chuť podané hostie. Divadlo bylo naplněné zvuky z jeviště i hlediště, divák si užíval pohled na výzdobu, krásné kostýmy i vážené hosty okolo. Různé vjemy mohly být předávány skrze herecké výkony, jak bylo ukázáno na příkladu chutí. Divadla však mohla být také prostorem šíření nepříjemných pachů vyvolaných uzavřeným prostorem a množstvím zde usazených lidských těl.

10 Seznam použitých zdrojů

10.1 Prameny

SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 12541a, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Inventarien...)*, 1801.

SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 12541b, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Inventarien...)*, 1801.

SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 12521, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Leitomischler Schloss Inventarien...)*, 1743.

SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 12519, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Leitomischler Schloss Inventarien...)*, 1723.

SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 12520, sign. BVI.1, *Inventář zámku (Leitomischler Schloss Inventarien...)*, 1723.

SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 12517, sign. BVI.1, *Hlavní inventář zámku (Leitomischler Schloss Haupt Inventarien)*, 1711.

SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk. Fond velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 347, *Grundriss des 1 Stockwerkes, Theurer, Litomyšl, rkp., kolor., 75x54 cm 1865 půdorys rovné půdy*, 1865.

SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk. Fond velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 348, *Grundriss des 1 Stockwerkes, Theurer, Litomyšl, rkp., kolor., 75x54 cm 1865 půdorys 1. patra*, 1865.

SOA Hradec Králové, archivní oddělení Zámorsk. Fond velkostatku Litomyšl (1513) 1533-1949, inv. č. 349, *Grundriss des 1 Stockwerkes, Theurer, Litomyšl, rkp., kolor., 75x54 cm 1865 půdorys 2. patra*, 1865.

ÚOP NPÚ v Pardubicích, sign. L299. *Zámek Litomyšl - Svazek 2 - Architektonický rozbor až pokyny k asanaci a rekonstrukci Horyna M.* 1982.

Regionální muzeum Litomyšl, sbírka Výtvarné umění, inv. č. 20A-7, STAMPART, Frans: *Hrabě František Václav z Trauttmansdorffu*, malba olejem na plátno, 1727. Online: <https://sbirky.rml.cz/vytvarne-umeni.php?akce=detail&poradi=1&id=1223&linkid=69ed8c3065f19475677d8> [cit. 13.3. 2024].

Pfarramt St. Stephan (Stephansdom), sign. 01-063, *Taufbuch*. Online: <https://data.matricula-online.eu/cs/oesterreich/wien/01-st-stephan/01-063/?pg=517> [cit. 11. dubna 2024].

SOA Hradec Králově, archivní oddělení Zámorsk, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, Litomyšl, (1616) 1675–1753 (NAD 280), Inventáře a výkazy nákladů na domácnost, inv. č. 158b; ukl. j. 48 kniha; *Výkaz nákladů na domácnost z roku 1703 (1706) a inventář paláce ve Vídni z roku 1704, 1703–1706*.

10.2 Literatura

10.2.1 Monografie

ANDRÉEWITCH, Stephen–GRAEF, Alexander–ARCHARD, Paul: *Die wand- und bodenstanduhr der habsburgermonarchie 1780–1850*. Stuttgart 2023. Online: https://uhrenliteraturshop.de/_uhreninfos/Andrewitch_Band%201_Kk.pdf [cit. 13.3. 2024].

BLÁHA, Jiří: *Materiály k dějinám zámeckého divadla v Litomyšli*. Litomyšl 2003.

BLÁHA, Jiří: *Zámecké divadlo v Litomyšli*. Nymburk 2010.

BYNUM, Caroline Walker: *Holy feast and the holy fast: The religious significance of food to medieval women*. Oakland 1987.

CORBIN, Alain: *Les Cloches de la terre. Paysage sonore et culture sensible dans les campagnes au XIXe siècle*. Paříž 1994.

CORBIN, Alain: *Narcis a miazma. Pach a společenské představy 18. a 19. století*. Praha 2004.

ČAPEK, Alois: *Tabák v Čechách Kouření a šňupání Pěstování, zpracovávání a zdaňování, jakož i vývoj jeho monopolu, jeho spotřeby a výnosu*. Praha 1947.

HORSKÝ, Jan–MARTINEC NOVÁKOVÁ, Lenka–POKORNÝ, Vít (eds.): *Antropologie smyslů*. Praha 2019.

HRBEK, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*. Praha 2013.

HRBEK, Jiří: *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*. Praha 2015.

HRDLIČKA, Josef: *Hodovní stůl a dvorská společnost*. České Budějovice 2000.

HRYCH, Ervín a kol.: *Slavná historie tabákového dýmu*. Praha 1996.

IVANIČ, Suzanna: *Cosmos and materiality in Early modern Prague*. New York 2021.

JIRÁSEK, Alois: *Maloměstské historie. U Rytířů, na staré poště, Filozofská historie*. Praha 1956.

KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl, 2014.

KONEČNÝ, Michal (ed.): *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: Renesanční aristokratická sídla v Čechách a na Moravě ve správě Národního památkového ústavu*. Kroměříž 2017.

KOTRBA, Viktor: *Česká barokní gotika: dílo Jana Santiniho-aichla*. Praha 1976.

KROUPA, Jiří (ed.) a kol.: *Litomyšl Zámecké návrší*. Praha 2017.

KUBEŠ, Jiří: *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*. Pelhřimov 2013.

LAŠEK, František: *Po stopách litomyšlských Valdštejnů*. Litomyšl 1936.

LAŠEK, František: *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*. Litomyšl 1945.

LUKÁŠOVÁ, Eva: *Zámecké interiéry: Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*. Praha 2015.

LUKÁŠOVÁ, Eva – OTAVSKÁ, Vendula: *Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů*. Praha 2015.

MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.

NEJEDLÝ, Zdeněk: *Litomyšl. Tisíc let života českého města. Díl I*. Praha 1954.

PASTOUREAU, Michel: *Modrá: dějiny jedné barvy*. Praha 2013.

- PASTOUREAU, Michel: *Rouge Histoire d'une couleur*. 2. vyd. Paříž 2019.
- PASTOUREAU, Michel: *Dějiny symbolů v kultuře středověkého západu*. Praha 2018.
- PEJML, Karel: *Celý svět kouří*. Praha 1947.
- PETRÁŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury II (1)*. Praha 1995.
- RACKOVÁ, Eliška: *Zámek Litomyšl. Malá kniha o velkém stavení*. Litomyšl 2021.
- REICHTEROVÁ, Květa: *Litomyšl*. Praha 1977.
- ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 2011.
- SKŘIVÁNEK, Milan: *Litomyšl 1259–2009 město kultury a vzdělávání*. 2. vyd. Litomyšl 2016.
- SMITH, Mark Michael: *Sensing the past: seeing, hearing, smelling, tasting and touching in history*. Berkley – Los Angeles 2007.
- SMITH, Simon–WATSON, Jacqueline–KENNY, Amy (eds): *The senses in early modern England 1558–1660*. Manchester 2015.
- VALENTA, Lukáš: *Lesk a bída barokní aristokracie*. Hradec Králové 2011.

10.2.2 Články ve sbornících a časopisech

- BARGET, Monika: *Power and identity*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 59–72.
- BAUDEZ, Basil: *Architecture and interiors*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 173–190.
- BLÁHA, Jiří – KALOVÁ, Zdeňka – KONEČNÝ Michal: *Zámecké interiéry*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 83–142.
- CINKOVÁ, Veronika: *Malířství na zámku v Litomyšli v 18. a na počátku 19. století*. In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska* 6, 2005, s. 53–86.
- CLASSEN, Constance: *Odor of the other: Olfactory symbolism and cultural categories*. In: *Ethos* 20, 1992, č. 2, s. 133–166.

- CORBIN, Alain: *Identity, bells and the nineteenth-century french village*. In: SMITH, Mark M (ed.): *Hearing history. A reader*, Athény 2004, s. 184–201.
- DUGAN, Holly: *Seeing smell*. In: SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds.): *The senses in early modern England 1558–1660*, Manchester 2015, s. 91–110.
- EDWARDS, Clive: *Introduction*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 1–20.
- EDWARDS, Clive: *Artifacts*. In: BIGGAM, Carole P. – WOLF, Kirsten (eds.): *A cultural history of color in the age of enlightenment*, Londýn 2021, s. 191–213.
- ERGIN, Nina: *The fragrance of the divine: ottoman incense burners and their context*. In: *The art bulletin* 96, 2014, č. 1, s. 70–97.
- HILMERA, Jiří: *Divadelní život na litomyšlském zámku za Jiřího Josefa a Antonína z Valdštejna-Vartenberka*. In: *Časopis Národního muzea, Oddíl společenských věd*, roč. 133, č. 2, s. 97–105.
- HRBEK, Jiří: *Postava Albrechta z Valdštejna v rodové tradici Valdštejnů*. In: ČEPIČKA, Ladislav – FUČÍKOVÁ, Eliška (eds.): *Valdštejn: Albrecht z Valdštejna inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 364–373.
- JENNER, Mark S. R.: *Follow your nose? Smell, smelling and their histories*. In: *American Historical Review* 116, 2011, č. 2, s. 335–351.
- JOHNSON, Geraldine A.: *Embodying devotion: Multisensory encounters with Donatello's Crucifix in S. Croce*. In: *Renaissance quaterly* 73, 2020, č. 4, s. 1179–1234.
- KALOVÁ, Zdeňka – KONEČNÝ, Michal: *Trauttmansdorffské století*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 39–46.
- KONEČNÝ, Michael: *Nejstarší dějiny*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 9–24.
- KONEČNÝ, Michal – RACKOVÁ, Eliška: *Rezidence nejvyššího kancléře*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 25–28.
- KONEČNÝ, Michal: *Litomyšl v časech osvícenství a obrození*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 48–58.

MACK, Phyllis: *The senses in religion: listening to God in the 18th century*. In: VILLA, Anne C. (ed.): *The cultural history of senses in the age of enlightenment*. Londýn 2016, s. 85–107.

MUNRO, Lucy: *Staging taste*. In: SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds.): *The senses in early modern England 1558–1660*. Manchester 2015, s. 19–38.

RACKOVÁ, Eliška: *Sgrafita*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 69–80.

RACKOVÁ, Eliška: *Fürst Thurn und Taxis Zentralarchiv v Regensburgu – Historická plánová dokumentace vrchnostenských budov na českých panstvích na příkladu areálu zámku Litomyšl*. In: *Historická projektová dokumentace v památkové péči: sborník z konference (ČB)*. České Budějovice 2016, s. 23–37.

SEHNAL, Jiří: *Vztah české barokní šlechty k hudbě a k hudebníkům*. In: *Opera Historica* 5, 1996, č. 1, s. 535–547.

SMITH, Simon – WATSON, Jackie – KENNY, Amy: *Introduction*. In: SMITH, Simon – WATSON, Jacqueline – KENNY, Amy (eds.): *The senses in early modern England 1558–1660*. Manchester 2015, s. 1–16.

SMITH, Stefan Halikowski: *Demystifying the change in taste: spices, space and social hierarchy in Europe, 1380–1750*. In: *The International History Review* 29, 2007, č. 2, s. 237–257.

ŠVEJDA, Antonín: *Přístroje a pomůcky z Klementina ve sbírce Národního technického muzea*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 57, 2017, č. 2, s. 107–141.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Historie a smysly: dějiny smyslů jako směr historického bádání*. In: *Český časopis historický* 120, 2022, č. 3–4, s. 835–856.

WEBER, William: *Did people listen in the 18th century?* In: *Early music* 28, 1997, č. 4, s. 678–691.

ZARUCCHI, Jeanne Morgan: *Medals catalogues of Louis XIV: Art and propaganda*. In: *Notes in the history of art* 17, 1998, č. 4, s. 26–34.

10.2.3 Kvalifikační práce

DORŇÁKOVÁ, Adéla: *Antické vlivy na české a moravské kamenině a porcelánu z konce 18. a 1. poloviny 19. století*. Praha 2015, (nepublikovaná diplomová práce).

KUBEŠ, Jiří: *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. České Budějovice 2005, (nepublikovaná disertační práce).

MAREŠOVÁ, Dana: *Káva, čaj a čokoláda v každodenní kultuře novověkých šlechtických sídel v Českých zemích*. České Budějovice 2015, (nepublikovaná diplomová práce).

MAREŠOVÁ, Marie: *Každodenní život barokního šlechtice Františka Václava z Trauttmansdorffu na počátku 18. století (na základě účtů domácí pokladny)*. Pardubice 2004, (nepublikovaná bakalářská práce).

MAREŠOVÁ, Marie: *František Václav z Trauttmansdorffu (1677–1753) Biografie barokního šlechtice*. Univerzita Pardubice 2007, (nepublikovaná diplomová práce).

RANDÝSKOVÁ, Tereza: *Chov koní jako součást šlechtické reprezentace. Kounicové a jejich hřebčín*. Olomouc 2015, (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

RYCHLÍK, Martin: *Středověké zvonařství. Zvonařství ve středověku a raném novověku v Čechách*. České Budějovice 2017, (nepublikovaná bakalářská práce).

ŠÍDLO, Michael: *Podoba, funkce a význam utilitárních budov u zámku Litomyšl za života Františka Václava z Trauttmansdorffu*. Olomouc 2021, (nepublikovaná bakalářská práce).

11 Resumé

This thesis is stressing strategies that noblemen used for their representation on the Litomyšl castle during 18th and at the beginning of the 19th century. As a primal source are used inventories of the castle from this period. While part of the thesis is describing interiors of the castle and its equipment, the other part is elaborated through the methodology of sensory history. This approach is possible thanks to the many details from the inventories. The noble houses of Trauttmansdorff and Valdštejn-Vartenberk used many ways to present their family history, nobility and wealth. This could be reached with the help of artistic objects, expensive materials, combination of colours or paintings. Except these traditional ways, this research has shown that other senses could be used for representation. For example, the smell of horses or chewing of tobacco could represent the social class that had close connection with it. Expensive materials and artistic object could be perceived with touch as well as with sight. The sound of bells on the buildings the nobleman built could have the same representative effect as the building itself and music performed on the castle was sending the message of good education. Also taste had its meaning because several types of food were eaten only by noblemen or were at least considered valuable and sign of good taste. The final chapter stresses the idea of multisensorial perception on the examples of castle theatre and castle chapel.

12 Přílohy

Obrázek 1: Pohled na komoru ve Velké jídelně (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 2: Ukázka květinové výzdoby na starším zdivu (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 3: Mladší zadržka v komoře (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 4: Ukázka štukového stropu v jídelně (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 5: Výzdoba stropu v jídelně připomínající erb Trauttmansdorffů (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 6: Strop jídelny kombinující několik motivů růží (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 7: Motiv růže, který je součástí stropu v Bitevním sále (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 8: Motiv na stropě v Bitevním sále, podobný tomu v jídelně (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 9: Ukázka hodin, které jsou dnes součástí interiéru litomyšlského zámku (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 10: Hodiny litomyšlském zámku s plastickou výzdobou (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 11: Socha lva v zámecké zahradě (foto Michael Šídlo, 2021)

Obrázek 12: Detail sochy lva ze zámecké zahrady (foto Michael Šídlo, 2021)

Obrázek 13: Iluzivní dveře v 2. patře zámku (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 14: Další ukázka iluzivní malby z 2. patra (foto Michael Šídlo, 2023)

Obrázek 15: Portrét hraběte Jiřího Kristiána z Valdštejn-Vartenberka

In: KONEČNÝ, Michal: *Litomyšl v časech osvícenství a obrození*. In: KALOVÁ, Zdeňka (ed.): *Zámek Litomyšl*. Litomyšl 2014, s. 52.

Seznam obrazových příloh

Obrázek 1: Pohled na komoru ve Velké jídelně (foto Michael Šídlo, 2023)	131
Obrázek 2: Ukázka květinové výzdoby na starším zdivu (foto Michael Šídlo, 2023)	131
Obrázek 3: Mladší zardívka v komoře (foto Michael Šídlo, 2023).....	132
Obrázek 4: Ukázka štukového stropu v jídelně (foto Michael Šídlo, 2023).....	132
Obrázek 5: Výzdoba stropu v jídelně připomínající erb Trauttmansdorffů (foto Michael Šídlo, 2023)	133
Obrázek 6: Strop jídelny kombinující několik motivů růží (foto Michael Šídlo, 2023).....	133
Obrázek 7: Motiv růže, který je součástí stropu v Bitevním sále (foto Michael Šídlo, 2023)	134
Obrázek 8: Motiv na stropě v Bitevním sále, podobný tomu v jídelně (foto Michael Šídlo, 2023).....	134
Obrázek 9: Ukázka hodin, které jsou dnes součástí interiéru litomyšlského zámku (foto Michael Šídlo, 2023).....	135
Obrázek 10: Hodiny litomyšlském zámku s plastickou výzdobou (foto Michael Šídlo, 2023)	135
Obrázek 11: Socha lva v zámecké zahradě (foto Michael Šídlo, 2021)	136
Obrázek 12: Detail sochy lva ze zámecké zahrady (foto Michael Šídlo, 2021)	136
Obrázek 13: Iluzivní dveře v 2. patře zámku (foto Michael Šídlo, 2023)	137
Obrázek 14: Další ukázka iluzivní malby z 2. patra (foto Michael Šídlo, 2023).....	137